

HOMO EX MACHINA
Ἡ Θεολογία, ἡ Ἐπιστήμη
καὶ τὸ πρόβλημα τῆς Τεχνικῆς

Δημητρίου Ἰω. Μπεκριδάκη*

Ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Τεχνολογία συνθέτουν γιὰ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο τὸν ὀρίζοντα τῆς ὑπαρξῆς του. Εἶναι ἡ πραγματικότητά του ἀπὸ κάθε ἄποψη. Στέκονται στὴ θέση ποὺ στεκόταν ἄλλοτε κυρίαρχη καὶ παντοδύναμη ἡ Φύση, ὄχι μόνο ὡς φυσικὸ περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου καὶ βιολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ καὶ ὡς συμβολικὸ ἀπόθεμα μὲ κανονιστικὸ περιεχόμενο. Κάθε ἰδέα καὶ κάθε ἀξία, κάθε νόμος, κάθε πράξη καὶ συμπεριφορὰ γιὰ νὰ εἶναι αὐθεντικὰ ἀνθρώπινη ὀφείλει νὰ βρίσκεται σὲ ἄρμονία μὲ τὴ Φύση, νὰ υφίσταται σὲ συνέχεια μὲ τὸν Κόσμο. Στὸν βαθμὸ ποὺ αὐτὸ γινόταν ἐφικτό, ὁ ἄνθρωπος θεωροῦσε ὅτι δημιουργοῦσε *Τάξη*, δηλαδὴ Πολιτισμὸ. Ἐὰν δὲν τὸ κατόρθωνε, οἱ δυνάμεις τοῦ ἀρχέγονου Χάους ἀπειλοῦσαν νὰ ἐπιστρέψουν, συντρίβοντας τὰ πάντα. Μονάχα στὸν συντονισμὸ καὶ τῆ σύμπτωση τοῦ ἀνθρώπινου λόγου μὲ τὸν Κοσμικὸ Λόγο ἔβρισκε ὁ ἀτομικὸς καὶ συλλογικὸς βίος τὴν Ἀλήθεια καὶ τὴν Τελειότητά του, γινόμενος Ἔλλογος καὶ κατὰ Φύσιν.

Ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ λεγόμενου Δυτικῦ Πολιτισμοῦ ἀνέτρεψε σταδιακὰ τὴν ἀντίληψη αὐτὴ περὶ τῆς ὄντολογικῆς καὶ συμβολικῆς πρωτοκαθεδρίας τῆς Φύσης. Ἐδῶ καὶ τρεῖς περίπου αἰῶνες, τὴ θέση τῆς Φύσης ἔχει καταλάβει ἡ ἐνότητα τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνικῆς. Αὐτὴ πλέον συνιστᾷ τὸ «φυσικὸ περιβάλλον» τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ἀντικειμενικὸ ὑπόβαθρο τῆς ζωῆς, ἀκόμη κι ἂν τυπικὰ ἡ δύναμη τῶν φυσικῶν φαινομένων δὲν ἔχει κατανηκηθεῖ ὀλοκληρωτικὰ, ἀκόμη κι

* Ὁ Δημήτριος Ἰω. Μπεκριδάκης εἶναι κάτοχος MPhil Θερησιολογίας καὶ Θεολόγος-Ἐκπαιδευτικὸς.

ἂν οἱ περιορισμοὶ ποὺ θέτει τὸ φυσικὸ καὶ βιολογικὸ δεδομένο δὲν ἔχουν ἀρθεῖ στὸ σύνολό τους. Εἶναι τόσο ἐδραιωμένο τὸ συμβολικὸ κῶρος καὶ τέτοιας ἔκτασης ἢ κανονιστικὴ ἰσχὺς τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Λόγου ἄφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος ἄφ' ἑτέρου, ποὺ γιὰ νὰ ἀληθεύει ὁ ἀνθρώπινος βίος σὲ κάθε πτυχὴ του ὀφείλει νὰ εἶναι ἐπιστημονικὸς καὶ ἐκτεχνισμένος – δηλαδὴ μετα-φυσικός. «Ἡ σημερινὴ τεχνικὴ», ἐπισημαίνει ὁ Σπύρος Κυριαζόπουλος, «ἀναγγέλλει τὸ τέλος τῆς φυσικῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀρχὴ ἑνὸς αἰῶνος μεταφυσικῶν διαστάσεων»¹. Εἶναι ὁ αἰώνας τῆς ψηφιακῆς ἐξαύλωσης τῆς ζωῆς, τῆς δολοφονίας τοῦ Πραγματικοῦ ἀπὸ τὸ Εἰκονικό, τῆς ματαιώσεως τῆς ἐπιθυμίας μέσω τῆς Κατανάλωσης καὶ τῆς ἀκύρωσης τῆς ἐμπειρίας μέσα στὸ Θέαμα. Τὴν ἴδια στιγμὴ εἶναι ὁ αἰώνας τῆς ἰδιωτικῆς πνευματικότητας, τῆς προϊούσας ἀπο-εκκοσμίκευσης τῶν κοινωνικῶν καὶ τῆς ραγδαίας ἐπαναμάγευσης τοῦ κόσμου².

Ἀφοῦ ἐπομένως ἡ τεχνικὴ εἶναι ἡ κινητήρια δύναμη καὶ τὸ εἰδοποιὸ γνῶρισμα τοῦ πολιτισμοῦ σὲ ἐπίπεδο πλανητικὸ, τὸ κεντρικὸ πρόβλημα μὲ τὸ ὁποῖο καλεῖται νὰ ἀναμετρηθεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς τεχνικῆς. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν ἀφορᾷ τὶς μορφές ἢ τὶς ἐφαρμογές τοῦ τεχνικοῦ ἔργου, δὲν σχετίζεται δηλαδὴ μὲ τὴ χρήση τῆς τεχνικῆς. Τοῦναντίον, ἀφορᾷ τὸ Τεχνικὸ Πνεῦμα, δηλαδὴ τὴ νέα ὄντολογικὴ συνθήκη ποὺ ἐγκαινιάζει ἡ Νεώτερη τεχνικὴ³. Ἡ ὄντολογικὴ αὐτὴ συνθήκη προσδιορίζεται ὡς προβληματικὴ διότι ἐντὸς τῆς συντελεῖται ἡ ἐξουδετέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς τεχνικῆς. Δὲν κατέχει ὁ ἄνθρωπος τὴν τεχνικὴ, ἀλλὰ ἐκεῖνος κατέχεται ἀπὸ αὐτήν. Ὁ τεχνοκράτης καὶ ὁ γραφειοκράτης, ὁ ἐφευρέτης καὶ ὁ μηχανικὸς δὲν κυβερνοῦν τὸν μηχανισμό, ἀλλὰ ἀπλῶς τὸν ὑπηρετοῦν

1. Βλ. Σπ. Δ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ Καταγωγὴ τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος*, ἰδιωτικὴ ἔκδοση, Ἀθήνα 1965, σ. 11.

2. Ἀναλυτικώτερα γιὰ τὰ ιδιώματα τῆς παρούσας, μετανεωτερικῆς πολιτισμικῆς φάσης καὶ τὴν ἀλληλεπίδρασή τους μὲ τὸ Τεχνικὸ Πνεῦμα βλ. Δ. Μπεκριδάκης, «MACHINA EX DEO: Στοχασμοὶ γύρω ἀπὸ τὸν Θεολογικὸ πυρήνα τῆς σύγχρονης Τεχνολογίας», στὸ: Δ. Γερούκαλης, *ΜΕΤΑΝΘΡΩΠΙΟΣ: Ζώντας σ' ἕναν ψηφιακὸν κόσμον*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2018, σσ. 109-182.

3. Ἡ ἀναλυτικὴ κατηγορία τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος προέρχεται ἀπὸ τὴ βαθυστόχαστη καὶ πρωτότυπη μελέτη τοῦ Σπ. Δ. Κυριαζόπουλου, *Ἡ Καταγωγὴ τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος*, ὅ.π.

μεταβαλλόμενοι σὲ ἐξαρτήματά του. Κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ Σπύρου Κυριαζόπουλου: «Δὲν ὑπακούει μόνον ἡ μηχανὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ πρωτίστως ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν μηχανήν»⁴. Πολὺ περισσότερο αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὸν χρήστη καὶ καταναλωτὴ τῆς τεχνικῆς, ὁ ὁποῖος δὲν μπορεῖ πλέον νὰ φανταστεῖ τὴν ἐπιβίωσή του οὔτε νὰ ἀντιληφθεῖ τὸ νόημα τῆς ὑπαρξῆς του ἔξω ἀπὸ τὸ *Τεχνοσύστημα*⁵. Τούτῃ ἡ ἔσχατη ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου δὲν γίνεται, ὅπως εἶναι προφανές, νὰ ἀρθεῖ διὰ τῆς τεχνικῆς, ἐφ' ὅσον ἡ ἴδια τὴν ἔχει προκαλέσει. Ἔτσι, μένει χρέος τῆς Θεολογίας ἡ διαφύλαξις τῆς Ἀλήθειας τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τεχνολογικῆς του ὑποτέλειας, πράγμα πὸ ἰσοδυναμεῖ μὲ ἐξάνθρωπισμὸ τῆς ἴδιας τῆς τεχνικῆς. Γιὰ νὰ ἐκπληρώσει ὅμως τοῦτο τὸ χρέος ἡ Θεολογία ὀφείλει νὰ ἀποτινάξει τὴν πνευματικὴ κόπωση καὶ τὴ μεμφίμοιρη ἀμηχανία πὸ τὴν ταλανίζει. Διότι Θεολογία δὲν εἶναι ἡ ἀναπαραγωγὴ τῆς μέχρι τώρα Θεολογίας. Θεολογία δὲν εἶναι ἡ ἀποστήθισις τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Θεολογία δὲν εἶναι ἡ φυγὴ ἀπὸ τὴν ἀγωνία τοῦ παρόντος, χάριν τῆς θαλπωρῆς τῶν καταφυγίων τοῦ παρελθόντος. Θεολογία δὲν εἶναι ἡ λήθη τοῦ Θεοῦ μέσα στὴ χρυσὴ αἴθουσα τῶν κατόπτρων τῆς Παραδόσεως. Θεολογία δὲν εἶναι τὸ εἶδωλο τῆς Θεολογίας. Θεολογία εἶναι ἡ μετοχὴ στὴν Ἀλήθεια τῆς ἱστορίας πὸ εἶναι ὁ Χριστός. Εἶναι ἡ μεταμόρφωσις τῆς ζωῆς μέσα στὸ ἀνέσπερο φῶς τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν. Εἶναι ἡ ἄκαυτη βάτος πὸ σημαίνει τὰ Ἔσχατα καὶ καταυγάζει τὴν Ἱστορία μὲ τὴ φλόγα τῆς προφητείας. Μὲ τὰ λόγια τοῦ καθηγητῆ Κωνσταντίνου Παπαπέτρου, Θεολογία εἶναι: «ὅ,τι καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο ἀληθῆ, αὐθεντικόν, γνήσιον εἰς ὅλον τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος τῆς ζωῆς του»⁶. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀληθεύει μονάχα στὸν βαθμὸ πὸ ἀναλαμβάνει ἐκουσίως τὴν εὐθύνη του ἐνώπιον τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τοῦ Κόσμου. Ἀληθεύει στὸν βαθμὸ πὸ συνειδητοποιεῖ τὴν ἱστορικὴ στιγμὴ μέσα στὴν ὁποία ζεῖ καὶ ἀποφασίζει νὰ ἀναμετρηθεῖ μὲ τὶς προκλήσεις καὶ τὶς ἀγωνίες τῆς.

4. Σπ. Δ. Κυριαζόπουλος, *Ἐνώπιον τῆς Τεχνικῆς: Διαλέξεις καὶ Δοκίμια*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1971, σ. 61.

5. Ὁ ὅρος εἶναι τοῦ ἀναρχοχριστιανοῦ στοχαστῆ Jacques Ellul· βλ. J. Ellul, *The Technological System*, transl. Joachim Neugroschel, the Continuum, New York 1980.

6. Βλ. Κ. Παπαπέτρου, *Εἶναι ἡ Θεολογία Ἐπιστήμη;*, ἰδιωτικὴ ἔκδοσις, Ἀθήνα 1970, σ. 24.

Τὸ πρόβλημα τῆς τεχνικῆς ἐπομένως δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι τὸ μέγα πρόβλημα μιᾶς γενιᾶς ποὺ συντελεῖ στὴν οἰκολογικὴ καταστροφή τοῦ πλανήτη ὅσο καμμία ἄλλη στὸ παρελθὸν καὶ ταυτόχρονα καταναλώνει μὲ ἀπάθεια τὴν καταστροφή αὐτὴ ὡς θέαμα. Ἡ μηδενιστικὴ αὐτὴ στάση ἔχει πολλὰ αἷτια (κοινωνικά, πνευματικά, πολιτικά καὶ οἰκονομικά), τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦν νὰ ἀναλυθοῦν ἐδῶ. Ἐκτὸς ὅμως ὅλων τῶν ἄλλων, συνδέεται καὶ μὲ δύο ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις τοῦ τεχνικοῦ φαινομένου οἱ ὁποῖες, ἂν καὶ εἶναι εὐρύτητα διαδεδομένες, εἶναι ἀπλουστευτικὲς καὶ ἀδιέξοδες. Ἡ πρώτη υἱοθετεῖ μία αἰτιοκρατικὴ ἀντίληψη τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνολογικῆς προόδου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ λειτουργία τοῦ Τεχνοσυστήματος καθορίζεται ἀπὸ μηχανισμοὺς τόσο ἰσχυροὺς καὶ κανόνες τόσο ἀπόλυτους, ποὺ ἡ ἀναπαραγωγή του εἶναι αὐτόματα ἐξασφαλισμένη ἐς αἰεὶ. Ἐπομένως, καμμία διαφυγὴ δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὸν μονόδρομο ποὺ ὀρίζουν οἱ παράμετροι τοῦ σύγχρονου Τεχνικοῦ Πνεύματος, καμμία διέξοδο πρὸς καινοφανεῖς πραγματώσεις τῆς τεχνικῆς ποὺ θὰ ἐμπνέονται ἀπὸ διαφορετικὲς ἀρχές καὶ ἀξίες. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν τὴν χαιρετίζει κανεὶς σὰν εὐλογία (Οὐτοπία) ἢ τὴν ξορκίζει σὰν κατάρρα (Δυστοπία), ἡ ντετερμινιστικὴ αὐτὴ θεώρηση τῆς τεχνικῆς ὡς μοίρας ἔχει ἐξ ὀρισμοῦ ἐντὸς τῆς τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀναπότρεπτου καὶ τοῦ ἀνίκητου. Καὶ συνήθως ἡ αἴσθησις τοῦ ἀναπόδραστου ἀπελπίζει καὶ γεννᾷ κυνικότητα καὶ μηδενισμό. Ἐκεῖ βρίσκεται ἡ ρίζα τῆς ἐξοργιστικῆς παθητικότητος τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἀμέτοχων στὶς τεχνικὲς ἐξελίξεις μαζῶν μπροστὰ τὸν ἀφανισμό τους.

Ἡ δευτέρη προσέγγιση συνδέεται μὲ μία ἐργαλειακὴ θεώρηση τῆς τεχνικῆς. Στὴ ρητορικὴ τῆς ἡ τεχνικὴ ἐμφανίζεται ὡς ἓνα ἀξιολογικὰ οὐδέτερο ἐργαλεῖο, ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ κανεὶς γιὰ καλὸ ἢ κακὸ σκοπὸ. Εἶναι, κατὰ τὸ γνωστὸ στερεότυπο, περίπου «σὰν τὸ μαχαίρι», ποὺ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ κάποιος γιὰ νὰ κόψῃ ψωμί, ἀλλὰ μπορεῖ καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ γιὰ νὰ σκοτώσῃ. Ἐπομένως, ἡ ἠθικὴ ποιότητα τῆς τεχνικῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ποιότητα τῶν ἠθικῶν προθέσεων τῶν διαχειριστῶν τῆς καὶ ἀναλόγως λαμβάνει εὐεργετικὲς ἢ καταστροφικὲς κατευθύνσεις. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ φαντάζει εὐλογη καὶ ἰσορροπημένη καὶ μεταξὺ ἄλλων ὑπονοεῖται καὶ στὸ σκεπτικὸ τῆς γνωστῆς θεολογικῆς θεώρησης τοῦ ἀνθρώπου ὡς Ἰερέως τῆς Κτίσεως⁷.

7. Ἐνδεικτικὰ βλ. Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας, *Ἡ Κτίσις ὡς*

Ἐφ' ὅσον ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ προσανατολισμὸς τῆς τεχνικῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀπόφαση καὶ ἐπιδίωξη, ἀρκεῖ ἡ ἠθικοποίηση τῶν ὑποκειμένων ποὺ τὴ διαχειρίζονται προκειμένου νὰ ἀναχθοῦμε σὲ μία πιὸ ἠθικὴ τεχνικὴ. Ἐκείνο ποὺ παραβλέπεται ἐδῶ εἶναι ἡ συνθετότητα τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτισμικῶν φαινομένων. Ἀπὸ τὴ μία, μεγέθη ὅπως ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Τεχνικὴ ἐκφεύγουν κατὰ πολὺ τῶν δυνατοτήτων διαχείρισης τῶν ὑποκειμένων – ἀκόμη κι ἂν πρόκειται γιὰ τοὺς ἐπιστήμονες τοῦ ἐργαστηρίου ἢ τοὺς ἐφευρέτες τῶν μηχανῶν καὶ τῶν ἐφαρμογῶν. Ἡ δομὴ καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Τεχνοσυστήματος θεμελιώνονται πάνω στὴ διάχυση καὶ ἐν τέλει στὴν ἀπόσειση τῆς ἀτομικῆς εὐθύνης. Ποιὸς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὑπεύθυνος γιὰ τὴ λειτουργία π.χ. ἐνὸς πετρελαϊκοῦ κολοσσοῦ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ρυπᾶνει ὄλα τὰ οἰκোসυστήματα τοῦ πλανῆτη; Ὁ Πρόεδρος, ὁ Διευθύνων Σύμβουλος, τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, οἱ μέτοχοι, οἱ πολιτικὲς ἐπιλογὲς σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο, οἱ χρηματοπιστωτικὲς πιέσεις ποὺ ἀσκοῦνται στὴν ἐταιρεία, οἱ διακυμάνσεις τῶν ἀγορῶν καυσίμων, οἱ διαρκῶς αὐξανόμενες ἀνάγκες τῆς οἰκουμένης γιὰ ἐνέργεια, οἱ οἰκονομικὲς καὶ γεωπολιτικὲς ἐξελίξεις σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο; Ποῦ βρίσκειται ἡ ἀτομικὴ εὐθύνη μέσα σὲ ἓνα τέτοιο πυκνὸ πλέγμα παντοειδῶν συμφερόντων καὶ συσχετισμῶν ἰσχύος ποὺ ὑπερβαίνουν κατὰ πολὺ τὰ ὑποκείμενα; Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀκόμη κι ἂν τοῦ δινόταν ἡ δυνατότητα, τὸ ὑποκείμενο δὲν θὰ ἦταν ἱκανὸ νὰ διαμορφώσει ἢ νὰ κατευθύνει κατὰ βούληση τὴν τεχνικὴ φανέρωση γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἴδιο μέρος αὐτῆς. Στὸν βαθμὸ ποὺ ἀληθεύει τὸ ὅτι ἡ ὑποκειμενικότητα συνιστᾶ κοινωνικὴ κατασκευὴ⁸, καὶ ἐὰν ἡ σύγχρονη κοινωνία εἶναι τεχνολογικὴ⁹, τότε κάθε πτυχὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου πραγματώνεται ὡς τεχνικὸ γεγονός. Ἐπομένως, δὲν ὑπάρχουν (ἄραγε ὑπῆρχαν ποτέ;) «καθαρὰ» ὑποκείμενα, εὐρισκόμενα ἐκτὸς Τεχνοσυστήματος, γιὰ νὰ διαχειρισθοῦν καὶ νὰ «χρησιμοποιήσουν» τὰ τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα κατὰ τὸν ἕναν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο ἀνάλογα μὲ τὴ βούληση ἢ τὴν ἐπιθυμία τους. Ἡ

Εὐχαριστία, ἐκδ. Πορφύρα, Ἀθήνα 2019.

8. Βλ. P. L. Berger and Th. Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Penguin Books Ltd, 1991.

9. Βλ. J. Ellul, *The Technological Society*, transl. John Wilkinson, Vintage, New York 1964.

προ(υπό)θεση της «χρήσης» του τεχνικού έργου ένυπάρχει έξ αρχής στις προδιαγραφές του και ως εκ τούτου περιλαμβάνει εντός της και το ίδιο το ανθρώπινο υποκείμενο ως εξάρτημα της τεχνικής.

Την τεχνολογική μετάπλαση του σύγχρονου ανθρώπου έχουν αναλύσει με τρόπο διεισδυτικό και λόγο προφητικό κορυφαίοι φιλόσοφοι όπως ο Martin Heidegger, ο Walter Benjamin, ο François Lyotard, ο Jean Baudrillard και ο Paul Virilio¹⁰, αλλά και σημαντικοί θεωρητικοί της τεχνικής όπως ο Lewis Mumford¹¹, ο Jacques Ellul¹², ο Marshall McLuhan¹³, και ο Neil Postman¹⁴. Ωστόσο, επιλέγουμε να προτάξουμε εν είδει εισαγωγής στην ανάλυση που ακολουθεί ένα έκτενές παράθεμα από τον πρωτομάστορα της φιλοσοφικής μελέτης του τεχνικού φαινομένου στην Ελλάδα, τον Σπυρίδωνα Κυριαζόπουλο, η σκέψη του οποίου υπήρξε εξαιρετικά πρωτότυπη και προωθημένη όχι μόνο για τα εγχώρια, αλλά και για τα διεθνή δεδομένα της εποχής. Πρόκειται για το κείμενο μιας επιφυλλίδας που επιγράφεται «Η Τεχνική Συνεργασία» και η οποία δημοσιεύθηκε από την εφημερίδα «Καθημερινή» στις 22 Ιουνίου του 1963¹⁵. Πολύ νωρίτερα δηλαδή από το έργο των παραπάνω στοχαστών, με εξαίρεση φυσικά τον Benjamin και τον Heidegger. Με τρόπο παραστατικό και με το χαρακτηριστικό του ύφους, ο Κυριαζόπουλος αποδίδει την πραγματικότητα του εξουδετερωμένου εντός της τεχνικής ανθρώπου χωρίς να καταφεύγει –λόγω του είδους του κειμένου– σε αφαιρετικά σχήματα και περίπλοκες αναλύσεις. Όλα τα σημαντικά ζητήματα που θα επιχειρήσουμε να θίξουμε στην ανάλυσή μας τρόπον

10. Μία ενδιαφέρουσα ανάλυση της σκέψης τους βλ. στο: S. Cooper, *Technoculture and Critical Theory: In the Service of the Machine*, Routledge 2002.

11. Βλ. L. Mumford, *Technics and Civilization*, Routledge & Kegan Paul, London 1934· *The Myth of the Machine: Technics and Human Development*, Harcourt, Brace, Jovanovich, 1967· *The Myth of the Machine: The Pentagon of Power*, Harcourt, Brace, Jovanovich, 1970.

12. Βλ. J. Ellul, *The Technological System*, trans. Joachim Neugroschel, the Continuum, New York 1980· *The Technological Society*, trans. John Wilkinson, Vintage, New York 1964.

13. Βλ. M. McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man*, The MIT Press, 1994.

14. Βλ. N. Postman, *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*, Vintage, New York 1993.

15. Έχουμε διατηρήσει το ύφος, την ορθογραφία και την έμφαση του κειμένου, όπως αναδημοσιεύθηκε ως Έπίμετρο στο: Σπ. Δ. Κυριαζόπουλος, *Ένώπιον της Τεχνικής*, ό.π., σσ. 153-156.

τινά ένυπάρχουν μέσα στο φαινομενικά άπλοϊκό αυτό κείμενο. Γράφει λοιπόν ο Κυριαζόπουλος:

«Πρό ήμερῶν ἔτυχε νά παρευρεθῶ εἰς μίαν συνήθη σκηνήν τῆς ἀστικῆς συγκοινωνίας. Κάποιος ἐπιβάτης ἐζήτησεν ἀπό τόν ὀδηγόν ἐνός λεωφορείου νά τόν κατεβάσῃ πρό τῆς ἐπόμενης στάσεως μέ τῆ δικαιολογίαν, ὅτι εἶχεν ἐκεῖ πλησίον “μίαν ἐντελῶς ἐπέιγουσάν ὑπόθεσιν”. Χωρίς νά τοῦ ἀπαντήσῃ, ὁ ὀδηγός συνέχισε τῆ διαδρομήν. Ἄνυπόμονος καί εἰς ἔντονον ὕφος ὁ ἐπιβάτης ἐπανέλαβε τότε τήν ἐπιτακτικήν του παράκλησιν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ ὀδηγός τοῦ ἔδειξε μέ μίαν ἐπιδεικτικῶς ἀδιάφορον καί συνάμα ἐπεξηγηματικήν χειρονομίαν τήν πινακίδα: “Μή ὀμιλεῖτε εἰς τόν ὀδηγόν”. Ὁ ἐπιβάτης εἶδε τήν ἀπαγόρευσιν, πρὸς στιγμήν ἔμεινεν ἄφωνος, μέ ἀγανάκτησιν ἐν συνεχείᾳ ἐστράφη πρὸς τόν ὀδηγόν, ὡς ἐάν ἐπρόκειτο νά τοῦ δώσῃ μέ τήν σειράν του μίαν συντριπτικήν ἀπάντησιν, ἀλλά πάλιν συνεκρατήθη, ἐκύτταξε δεξιὰ καί ἀριστερά, μήπως οἱ ἄλλοι τόν ὑποστηρίξουν, περισσότερον ὅμως διὰ νά δικαιολογηθῇ καί τελικὰ ἐκάθισεν ἀμήχανος εἰς τήν θέσιν του, ἕως ὅτου τὸ λεωφορεῖον ἔφθασεν εἰς τήν ἐπομένην στάσιν. “Ἐδῶ μορεῖτε νά κατεβῆτε”, τοῦ ἐφώναξε τότε ὁ ὀδηγός μέ ἐξυπηρετικήν αὐστηρότητα. “Μένω ὑπόχρεως” τοῦ ἀπήντησεν ἐκεῖνος μέ περιφρόνησιν καί χωρίς νά τόν κρῖνῃ ἄξιον οὔτε ἐνός βλέμματος ἐγκατέλειψε τὸ ὄχημα.

Διατί ἐδημιουργήθη ἡ παρεξήγησις;

Διότι ὁ ἐπιβάτης ἀντιμετώπισε τόν ὀδηγόν ὡς ἄνθρωπον. Εἰς τήν πραγματικότητα ἐκεῖνος ἦτο ἐξάρτημα τοῦ μέσου κυκλοφορίας. Περὶ αὐτοῦ οὔτε ὁ ἴδιος δέν ἀμφέβαλλεν ἀπόδειξις, ὅτι ὄχι μόνον ἀνεγνώριζε τήν ἐπίκαιρον ιδιότητά του, ἀλλά καί ὅτι, μέ τήν ὑπεύθυνον ἐκ μέρους του παραπομπήν τοῦ ἐπιβάτου εἰς τήν πινακίδα, παρουσίαζε τήν τεχνικήν του συγκατάθεσιν, ν’ ἀγνοήσῃ ἐν ὅσῳ ἐργάζεται τόν ἄνθρωπον, τόν ὅποιον παρίστανεν ἡ μορφή του, ὡς δικαιολογία διὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἀνῆκε, προσωρινῶς τοῦλάχιστον, εἰς μίαν κατηγορία διαφορετικήν τοῦ κόσμου τῶν προσώπων. Ἡ χειρονομία του ἦτο μία ἐπίσημος ἀνακοίνωσις, ὅτι μεταξύ ἀνθρώπου καί ὀδηγοῦ ὑπῆρχε μία οὐσιώδης διαφορά. Ἦτο, ὡς ἐάν ἔλεγε: “Κυρίε μου, παρεξηγεῖς τήν πραγματικότητα, ἀν νομίζης, ὅτι ἔχω τὸ δικαίωμα νά κανονίσω ὅπως ἐγὼ θά ἤθελα τήν λειτουργίαν, τῆς ὁποίας εἶμαι ἀπαραίτητος ὄρος.

Ἐν ὅσῳ κάθομαι εἰς αὐτὸ τὸ κάθισμα, δὲν εἶμαι ὁ συγκεκριμένος ἄνθρωπος, μὲ τὸν ὁποῖον θέλεις νὰ συνεννοηθῆς, ἀλλὰ τὸ ὑπ' ἄριθ. τὰδε ἀνταλλακτικόν, τὸ ὁποῖον ἐτέθη εἰς ὑπηρεσίαν σήμερα τὸ πρωὶ καὶ θὰ ἀντικατασταθῆ σήμερα τὸ μεσημέρι. Ἐχεις ἀκούσει ποτέ σου νὰ παρακαλοῦν τὰ ἐξαρτήματα ἑνὸς μηχανισμοῦ; Μπορεῖ τὸ μηχανήμα νὰ σὲ καταλάβῃ, νὰ σὲ ἀτενίσῃ ὡς ἄνθρωπον, νὰ ἐκτίμησῃ τὴν ἀνάγκην σου καὶ νὰ σταματήσῃ χωρὶς μηχανικὸν λόγον τὴν λειτουργίαν του; Ἡ μηχανὴ ἐννοεῖ μόνον **μηχανικοὺς** λόγους. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ τὴν συμπεριφορὰν του, νὰ ἐρωτηθῆ, μήπως αὐτός, μὲ τὸν ὁποῖον σχετίζεται, χρειάζεται συμπαραστάσιν, νὰ σὲ κυττάξῃ δηλαδὴ ἐσωτερικά, νὰ συναισθανθῆ τοὺς φόβους καὶ τὴν ἐλπίδα σου καὶ νὰ σκεφθῆ, πῶς θὰ σὲ βοηθήσῃ, νὰ σταθῆ μὲ ἄλλους λόγους ἐνώπιον ἑνὸς **προσώπου**.

Ἄν λοιπὸν αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἤμουν ἄνθρωπος, θὰ σοῦ ἔδιδα μίαν προσωπικὴν ἀπάντησιν. Ὅμως ἡ ἐργασία, τὴν ὁποίαν ἐκτελῶ, μοῦ ἀπαγορεύει αὐτὴν τὴν πρωτοβουλίαν. Δὲν τὸ ἤξερες, πῶς ἡ γλῶσσα καὶ τ' αὐτιά μου, ἐφ' ὅσον ὀδηγῶ, δὲν μοῦ ἀνήκουν, πῶς δὲν μπορῶ νὰ σοῦ ἀπαντήσω, ἐπειδὴ δὲν μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ σὲ ἀκούσω; Ἐπρεπε νὰ σοῦ ὑποδείξω ἐγώ, ὅτι εἶμαι «ὀδηγός», ὅτι δὲν ἔχω σχέσιν μὲ τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον φαίνομαι ὅτι ἐκπροσωπῶ; Σοῦ φαίνεται περίεργον, ὅτι δὲν κάνει νὰ ἐρωτῶ τὸν ἑαυτόν μου, πῶς πρέπει νὰ συμπεριφερθῶ, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνω, ὅ,τι ἔχω μάθη καὶ ὅ,τι μὲ ἔχουν διατάξῃ, διὰ νὰ λειτουργῆ χωρὶς προσκόμματα τὸ σύστημα κυκλοφορίας; Δὲν γνωρίζεις λοιπὸν, ὅτι αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὑπάγομαι εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ τροχοῦ, τοῦ φρένου, τοῦ συμπλέκτου, τοῦ φυγείου ἢ τοῦ μοχλοῦ... τοῦ μηχανήματος; Ἄν σὲ παρεπλάνησεν ἡ ἐμφάνισίς μου, βλέπεις ὅτι προσφέρομαι νὰ σοῦ ὑπενθυμίσω, τί σοῦ διαφεύγει. Κανονικῶς οὔτε αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸ κάνω, διότι ἡ σχέσης μας εἰς ὥραν ὑπηρεσίας εἶναι ἀντικανονικὴ, ἀφ' οὗ μὲ ἀναγκάζει νὰ γίνω καὶ πάλιν, ὅ,τι ἀπαγορεύεται: ἄνθρωπος. Πρὸς τί νομίζεις, ὅτι ἔχουν κρεμάσει αὐτὴν τὴν πινακίδα ἐδῶ, ὥστε νὰ τὴν βλέπουν ὅλοι; Ἄν χρειάζεσαι ἰδιαίτεραν ἐξήγησιν, εἶμαι πρόθυμος, παρ' ὅτι θὰ παραβῶ τὸ τεχνικόν μου χρέος, νὰ σοῦ τὴ δώσω: Διὰ νὰ μὴ μοῦ δίδετε ἀφορμὴν νὰ θυμᾶμαι, τί εἶμαι, ὅταν δὲν ὀδηγῶ, ἐπομένως διὰ νὰ μὴ βλέπω εἰς τὸν ἐπιβάτην τὸν ἄνθρωπον.

Ἀπέναντί μου οἱ ἐπιβάται εἶναι φορτίον πρὸς μεταφοράν. Τὸ ὅτι ἐκεῖνοι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὸ λησμονοῦν, αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μὲ ἐπηρεάζῃ. Ἄλλωστε ἡ ἰδική των λήθη δὲν εἶναι καὶ τόσον ἐπικίνδυνη, ἐνῶ ἐγώ, ὅταν ξεχάσω, ὅτι εἶμαι τεχνικὸν ἐξάρτημα, μπορεῖ νὰ σκοτώσω ἀνθρώπους. Ἐξ ἄλλου, ἂν κάθωμαι ἐδῶ, εἰς τὴν πρώτην θέσιν τοῦ αὐτοκινήτου, αὐτὸ τὸ κάνω, διότι ἡ λήθη τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν περίπτωσίν μου ἀμείβεται. Μὲ πληρώνουν, ἀκριβῶς διὰ νὰ λησμονῶ τὸν ἄνθρωπον, ὅχι μόνον τὸν ἑαυτὸν μου, ἀλλὰ καὶ σᾶς τοὺς ἄλλους. Πῶς λοιπὸν ἐκνευρίζεσαι καὶ μάλιστα ἐνόμισες, ὅτι ἡ παράβασίς μου, ὅταν μὲ ἰδικήν μου πρωτοβουλίαν σοῦ ἔδειξα τὴν πινακίδα, ὅταν δηλαδὴ ἐπεδίωξα νὰ συνδεθῶ μαζί σου ὡς ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον, ἦτο ἐχθρική χειρονομία;

Ἀναγνωρίζω βεβαίως, ὅτι ἡ ὑπόδειξις μου αὐτῇ, ἐνῶ ἐκ μέρους μου ἐσήμαινε μίαν ἀπηγορευμένην προσπάθειαν ἀνθρωπιᾶς, εἶχεν ἀπέναντί σου ἄλλο νόημα. Ὅφειλα ὅμως νὰ σὲ καταστήσω προσεκτικόν, ὡς πρὸς μίαν ἐκ μέρους σου σημαντικὴν παράλειψιν: Κύριέ μου, σοῦ εἶπα μὲ τὸ χέρι μου, προσοχή! Αὐτὴν τὴν στιγμήν δὲν εἶσαι πρόσωπον, ἀλλ' ἐπιβάτης. Ὑπάρχει μία μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν. Ἡ πρώτη σοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἔχῃς ἰδικούς σου πόθους καὶ πόνους, ἰδικά σου ἐνδιαφέροντα καὶ πάθη. Ἡ ἄλλη ὅμως σοῦ τ' ἀπαγορεύει ὅλ' αὐτά. Σοῦ λέει: Φίλε μου, ἐφ' ὅσον ἀνεβαίνεις εἰς τὸ ἀστικὸν λεωφορεῖον, ἀνήκεις αὐτομάτως εἰς μίαν νέαν κατηγορίαν. Πρέπει νὰ ξεχάσης, τί εἶσαι καὶ τί θέλεις καὶ νὰ γίνῃς εἶδος μεταφορᾶς. Ἄν αὐτὸ δὲν σοῦ ἀρέσῃ, πήγαινε μὲ τὰ πόδια. Ἀποφασίζεις ὅμως ν' ἀνεβῆς; —τότε ὀφείλεις νὰ συμμορφωθῆς πρὸς τοὺς κανονισμούς: νὰ καθίσῃς ἐκεῖ πού πρέπει καὶ νὰ κατεβῆς εἰς τὴν καθωρισμένην στάσιν. Ἄν ἔχῃς διάφορα σχέδια καὶ ζητῆς τὴν ἐκπλήρωσίν των, αἶρεις τὴν συμφωνίαν, τὴν ὁποῖαν ὑπογράφεις μὲ τὴν ἀγορὰν τοῦ εἰσιτηρίου.

Ἡ ὑπόδειξις μου λοιπὸν σοῦ ἔλεγεν, ἀγαπητέ μου, ὅτι κατὰ λάθος ἐθυμήθηκες τὸν ἑαυτὸν σου εἰς μίαν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποῖαν εἶχες συμφωνήσει νὰ τὸν ἔχῃς ξεχάσει... Φυσικά, ὅλα αὐτὰ δὲν σοῦ τὰ ἐκφράζω μὲ λόγια, διότι τότε εἶναι πού θὰ παραβῶ μὲ ποιὸς ξέρεῖ πόσα δυσάρεστα ἐπακόλουθα τὴν μηχανικὴν μου ὑποχρέωσιν. Σοῦ τὰ εἶπα ἐξ ἄλλου μὲ τὸ νεῦμα, τὸ ὁποῖον σοῦ ἔκανα μὲ τὸ χέρι

μου. Τώρα, αν τὰ κατάλαβες, εἶναι ἄλλο ζήτημα. Ἴσως κάποτε ἀνακαλύψει κάποιος μίαν ὥραν σχόλης, ὅταν δηλαδή δὲν θὰ ἔχη κλείσει συμφωνίαν μὲ τὰ μηχανήματα καὶ τὰ γράφει, ὅπως ἀκριβῶς θὰ ἤθελα νὰ σοῦ τὰ παραστήσω, ἐὰν μᾶς ἐπιτρεπόταν —τώρα ποὺ συναντηθήκαμε— νὰ εἴμαστε, ὅ,τι μᾶς ἀπαγορεύει ἡ τεχνική μας συνεργασία”.

Ὅταν χθὲς τὸ βράδυ ἀνέφερα τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ εἰς ἓνα κύκλο γνωστῶν μου, κάποιος μοῦ παρετήρησεν, ὅτι πολὺ καλὰ ἔκαμεν ὁ ὁδηγὸς νὰ μὴ τοῦ ἀνοίξη πρὸ τῆς στάσεως. Διατί νὰ μοῦ κάμη ἐντύπωσιν τὸ γεγονὸς αὐτό; Θὰ ἦτο καλύτερα νὰ καταγγείλουν τὸν ἄνθρωπον καὶ νὰ χάσῃ τὴν θέσιν του; Ἐὰν ὅλοι ἤθελαν νὰ κατεβαίνουν, ὅπου τοὺς ἀρέσει, τότε τί θὰ γινόταν; Ὁ ἐπιβάτης εἶχεν ὅπωςδήποτε ἄδικον καὶ ἐὰν ἐξωργίσθη, αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀπαιδευσίας, κλασικὸ δεῖγμα τοῦ ἐγωισμοῦ τῶν κοινωνικῶς ἀνωρίμων. Μὲ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ θὰ ἐκλείψουν, ὥστε περιττεύει κάθε συζήτησις. Ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα, ἡ παρατήρησις αὐτὴ ἀντιθέτως παρουσιάζει τὸ βάθος του. Τὸ περιεργον καὶ συγχρόνως ἄξιον συζητήσεως δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἔλαβε χώραν ἡ ἀνωτέρω παρεξήγησις, ἀλλ’ εἰς τὸ ὅτι **δὲν ἔπρεπε νὰ συμβῆ**. Ἀκριβῶς καὶ μόνον ὅτι ὁ ὁδηγὸς εἶχε δίκαιον, εἶναι τὸ πρόβλημα. Τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται σχῆμα, εἶναι ὁ χαρακτήρ τοῦ τεχνικοῦ μας αἰῶνος. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ διαφορετικά, ἀνησυχοῦν ὅσοι βλέπουν τὸν ἄνθρωπον νὰ αἰμορραγῇ ὅ,τι τὸν χαρακτηρίζει ὡς ἀνεπανάληπτον μέγεθος. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος γίνεται “ὑπάλληλος”, “περιηγητής”, “ἀναρχικός”, “πελάτης” ἢ “ἀντιπρόσωπος”, “θεατής”, “ὀπαδός”, “ἐπιλαχῶν”, “σύντροφος” ἢ “φορολογούμενος” ἢ ἀκόμη “πεζός” ἢ “ὁδηγός”, “παραβάτης” ἢ “ἐπιβάτης”, ἀλλάζει ἡ ὄψις τῆς ἱστορίας. Τὸ μεγάλο νέον τῆς ἐποχῆς μας εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος συνηθίζει νὰ μὴν ἀναγνωρίζῃ τὸν ἑαυτὸν του, παρὰ μόνον ἐφ’ ὅσον κατορθώνει νὰ τὸν κατατάξῃ εἰς μίαν ὁμάδα ἀνωνυμίας. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἀνατέλλει ἡ συγγένεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν δημιουργημένον κόσμον τῶν ἀντιτύπων. Ἄν λοιπὸν δημιουργοῦνται μικρὰ ἢ μεγαλύτερα, ἀσήμαντα ἢ μοιραῖα ἐπεισόδια, αὐτὸ συμβαίνει ὅπου ἡ κατάταξις δὲν ἔχει ἀκόμη πλήρως συντελεσθῆ. Καὶ ἂν ὑπάρχουν ἀκόμη ὠρισμένοι οἱ ὁποῖοι βλέπουν τὸν ἄνθρωπον νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἔχει προβλήματα, ἀλλὰ

νά ζυγίξη τὰ ὑποσχόμενα ὅσων εἰς ἀντίτιμον ζητοῦν τὴν ἐλευθερίαν του, ἐὰν δηλαδή οἱ ἐλάχιστοι τῆς ἐποχῆς μας διακρίνουν τὸν φθόνον τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῶν τεχνικῶν συστημάτων τῆς ἰδικῆς του παραγωγῆς, σκέπτονται, ὅχι διὰ νὰ τοῦ προσφέρουν μίαν νέαν λύσιν καὶ νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ μίαν ἀκόμη δυσκολίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ τοῦ δείξουν ὅτι ὁ κόσμος του, ὅσον περισσότερο ἀπλοποιεῖται, τόσο γίνεται δυσκολώτερος, ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ πραγματικὸν πρόβλημα, ὅπου ὁ θόρυβος τῶν συνωθουμένων λύσεων σκεπάζει τὴν φωνὴν τῆς ἀμεταβιβάστου εὐθύνης».

Πῶς ἀλληλεπιδροῦν καὶ διασταυρώνονται ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Τεχνικὴ γιὰ νὰ οἰκοδομήσουν αὐτόν «τὸν δημιουργημένο κόσμο τῶν ἀντιτύπων», ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχει παγιθευθεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, χάνοντας τὸν ἑαυτό του, καὶ γιὰ τὸν ὁποῖο προφητικὰ κάνει λόγο ὁ Κυριαζόπουλος, δεκαοκτῶ μάλιστα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ ἐμβληματικοῦ *Simulacra and Simulations* τοῦ Jean Baudrillard¹⁶; Καὶ ποιό ρόλο ὀφείλει νὰ παίξει ἡ Θεολογία στὴν ἀνάληψη «τῆς ἀμεταβιβάστου εὐθύνης» ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἐνώπιον τῆς τεχνοεπιστημονικῆς του ἐξουδετέρωσης; Ἄν ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀναμετρηθοῦμε μὲ τέτοια ἐρωτήματα, θὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν πολυπλοκότητα ποὺ ἔχουν οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὴν Ἐπιστήμη, τὴ Θεολογία καὶ τὴν Τεχνολογία στὸν σύγχρονο κόσμο. Ἡ ἀνάλυση ποὺ ἀκολουθεῖ φιλοδοξεῖ νὰ φωτίσει μερικὲς ὀψεις τῆς πολυπλοκότητος αὐτῆς, μολονότι ἐκ τῶν πραγμάτων τὸ ἐγχείρημα θὰ μείνει ἀποσπασματικὸ, ἀνολοκλήρωτο καὶ σχηματικὸ.

1. Τεχνολογία καὶ Ἐπιστήμη: Μοντέλα σχέσεων

Πρὶν ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα ὁ ὅρος Ἐπιστήμη εἶχε κυρίως τὴν ἔννοια τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, δηλαδή τῆς φιλοπερίεργης παρατήρησης καὶ θεωρητικῆς μελέτης τοῦ κόσμου, προκειμένου νὰ γίνουν γνωστὰ στὴν

16. Μὲ τὸ συγκεκριμένο βιβλίο ἀνοιξε ἡ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα καὶ γόνιμη συζήτηση γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς Προσομοίωσης στὸν πολιτισμὸ τῆς Ρευστῆς Νεωτερικότητος. Βλ. J. Baudrillard, *Simulacra and Simulations*, transl. S. F. Glaser, University of Michigan Press, 1994.

άνθρωπινη διάνοια ό τρόπος λειτουργίας του και οι φυσικοί νόμοι και κανόνες που τον διέπουν. Ό έντοπισμός των χαρακτηριστικών και των ιδιοτήτων των διαφόρων μερών της πραγματικότητας υπήρξε ή κύρια μέριμνα κατά τη λεγόμενη Έπιστημονική Έπανάσταση του 16ου και του 17ου αιώνα. Αντίθετα, ό όρος *Τεχνολογία*, που εμφανίσθηκε στο προσκήνιο με ιδιαίτερη δυναμική κατά τη Βιομηχανική Έπανάσταση του 18ου και του 19ου αιώνα, είχε περισσότερο την έννοια της μηχανικής και της μηχανολογίας. Έχρησιμοποιείτο για να περιγράψει μία ομάδα από δραστηριότητες και εφαρμογές, οι όποιες στόχευαν στην επίλυση πρακτικών προβλημάτων, τα όποια θεωρούνταν ως υποδεέστερα των προβλημάτων της Φυσικής. Κατά συνέπεια, ή Τεχνική κρίθηκε έξ αρχής ως δευτερεύουσα σημασίας ένασχόληση σε σχέση με την «καθαρή» Έπιστήμη, την αναζήτηση της θεωρητικής γνώσης. Επιπλέον ή διάκριση Έπιστήμης και Τεχνικής ήταν και διάκριση μεθοδολογική. Η μέθοδος της Έπιστήμης ήταν εκείνη της συστηματικής παρατήρησης, του όρθολογικού ελέγχου και του πειραματισμού πάνω στις διάφορες υποθέσεις, προκειμένου να άπαντηθούν τα θεμελιακά έρωτήματα της έρευνας. Μέσω της μεθοδικής έρευνας, ή όποία χαρακτηρίζεται από ακρίβεια και αντικειμενικότητα, ή Έπιστήμη καταλήγει σε ένα *corpus* έγκυρης γνώσης, που επιτρέπει στην ανθρώπινη διάνοια να ανακαλύψει τη λογική δομή του κόσμου και να βεβαιώσει την άνωτερότητα και την κυριαρχία της πάνω σε αυτόν. Η Τεχνική, από την άλλη, είναι ή διαδικασία του εφαρμοσμένου έπιτηδεύματος: άπαιτεί την έξασκημένη ικανότητα έξεύρεσης των βέλτιστων λύσεων σε πρακτικά ζητήματα που συνδέονται με την παραγωγή και διαχείριση του φυσικού ύλικου.

Παρά τις διαφοροποιήσεις τους, ή Έπιστήμη και ή Τεχνολογία άναπτύχθηκαν σε στενή συνάφεια και άλληλεπίδραση. Η ιστορία της σχέσης τους είναι μακρά και έχει καθορίσει την ίδια την ταυτότητα του σύγχρονου πολιτισμού¹⁷. Δέν χρειάζεται να είναι κανείς θιασώτης του σύγχρονου τεχνολογικού ντετερμινισμού για να άναγνωρίσει ότι ή ραγδαία άνάπτυξη της Έπιστήμης και της Τεχνικής είναι το είδοποιό γνώρισμα του πολιτισμού, είναι ή κρηπίδα πάνω στην

17. Αναλυτικά για την ιστορία της διαπλοκής Έπιστήμης και Τεχνολογίας βλ. D. F. Channell, *A History of Technoscience: Erasing the Boundaries between Science and Technology*, Routledge, 2017.

όποια οικοδομείται κάθε όψη τής ζωής και τής πραγματικότητας σε παγκόσμια κλίμακα¹⁸. Ό σύγχρονος πολιτισμός είναι πριν απ' όλα και πάνω απ' όλα ένας *Τεχνικός Πολιτισμός*. Κάθε πτυχή του, από την ιδεολογία και την οικονομία έως την υγεία και τη διατροφή, από την πνευματικότητα και τη διακυβέρνηση έως την επικοινωνία και τη μετακίνηση, την εργασία, τη συνταξιοδότηση και τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου, τον πόλεμο και τη μαζική κουλτούρα, αλλά κυρίως την ίδια τη διαμόρφωση τής ατομικής και συλλογικής ταυτότητας, τη δόμηση τής υποκειμενικότητας και την εμπειρία τής καθημερινότητας, είναι διαποτισμένη από την επιστημονική γνώση και το τεχνικό έργο¹⁹. Όλες οι εύλογες και όλα τα δεινά του σύγχρονου κόσμου συνδέονται και προκύπτουν από την αλληλεπίδραση Έπιστήμης και Τεχνολογίας. Αυτή έχει δώσει στην ανθρωπότητα τη δυνατότητα (άλλα όχι απαραίτητα και τη βούληση) να απαλλαγεί από τους λοιμούς και τους λιμούς του παρελθόντος, να αντιμετωπίσει την ανέχεια και την πείνα, να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης και να προεκτείνει το προσδόκιμο ζωής, να καταπολεμήσει τις ασθένειες και την παιδική θνησιμότητα, να αυξήσει το κατά κεφαλήν εισόδημα, να διαμορφώσει ένα εύρυστο δίκτυο παγκόσμιας επικοινωνίας και μετακίνησης και άμετρα άλλα. Την ίδια στιγμή, οι επιβλαβείς παρενέργειες αυτής τής σχέσης είναι εξ ίσου καταλυτικές για τη ζωή σε οικουμενική κλίμακα. Η ανάπτυξη πυρηνικών, βιολογικών, χημικών, αλλά και «έξυπνων» συμβατικών όπλων μαζικής καταστροφής, ή έκτεταμένη μόλυνση όλων των οικοσυστημάτων του πλανήτη, ή βιογενετική μετάλλαξη τής δομής του ξμβίου όντος, ή αστικοποίηση και ή υποβάθμιση τής υπαίθρου, ή εκτόξευση του κόστους ζωής και περιθάλψης στις ανεπτυγμένες κοινωνίες, ή επικράτηση τής χρηματιστηριακής οικονομίας και των άγορών τής παγκόσμιας έκμετάλλευσης και υπερχρέωσης, ή διαμόρφωση τής εικονικής επικράτειας που δολοφονεί κάθε αίσθηση

18. Για την ιστορία και τις μορφές του τεχνολογικού ντετερμινισμού βλ. M. R. Smith and L. Marx, *Does technology drive history: the dilemma of technological determinism*, MIT Press, 1998⁴.

19. Για τη διεύθυνση τής Τεχνοεπιστήμης σε όλο το φάσμα τής καθημερινότητας εισαγωγικά βλ. M. Michael, *Technoscience and Everyday Life: The Complex Simplicities of the Mundane*, Open University Press, 2006

πραγματικότητας και παγιδεύει τή ζωή στο έσωτερικό τών ψηφιακών δικτύων, ή επικοινωνιακή έρημος τής άπολεσθείσας ιδιωτικότητας και τοῦ θρυμματισμένου ὑποκειμένου εἶναι μερικῆς μόνο ἀπό τῆς ἐφιαλτικῆς ὄψεις τῆς ἐφαρμοσμένης Τεχνοεπιστήμης.

Τέσσερα βασικά μοντέλα ἔχουν προταθεῖ γιὰ νὰ περιγράψουν τή σχέση Ἐπιστήμης καὶ Τεχνικῆς στήν ἱστορική τῆς διαδρομή²⁰:

1. Τὸ πρῶτο μοντέλο, ποῦ εἶναι καὶ τὸ παλαιότερο, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Τεχνολογία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν Ἐπιστήμη. Τὸ μοντέλο αὐτὸ ἀποτυπώνει μία ἐκτίμηση ποῦ ἀπηχεῖ τῆς συνθήκης τοῦ παρελθόντος. Στηρίζεται στήν ἀντίληψη ὅτι προηγείται ἡ «καθαρή» Ἐπιστήμη καὶ ἔπονται οἱ τεχνικῆς ἐφευρέσεις καὶ ἐφαρμογές. Ἡ προτεραιότητα αὐτῆ τῆς Ἐπιστήμης δὲν εἶναι μονάχα γνωσιολογικῆς, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ ἀξιολογικῆς τάξεως. Ἡ Ἐπιστήμη εἶναι ὀρθολογική, «καθαρή», καὶ γιὰ τοῦτο ἡ γνώση ποῦ παράγει εἶναι ἀντικειμενική καὶ ἔχει καθολικὴ ἰσχὺ. Ἀντίθετα, ἡ Τεχνικὴ εἶναι ἐμπειρική, ἐπικεντρωμένη καὶ πρακτικὴ ἐνασχόληση, ποῦ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐπίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων. Ἐπομένως, ἡ ἀξία τῆς εἶναι σχετικὴ καὶ ἡ χρησιμότητά τῆς μερικὴ καὶ περιορισμένη. Ἡ Ἐπιστήμη ἐνδιαφέρεται, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη αὐτῆ, γιὰ τὸ τί καὶ τὸ γιατί τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων, ἐνῶ ἡ Τεχνολογία ἀσχολεῖται μὲ τὸ πῶς αὐτὰ θὰ τεθοῦν στήν ὑπηρεσία τῶν ἀνθρώπινων ἀναγκῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, μὲ τὸ πῶς θὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ θὰ ἐφαρμοσθοῦν τὰ θεωρητικὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα στήν πράξη.

2. Ἡ τεχνολογικὴ ἔκρηξη ποῦ ἀκολούθησε τὰ δύο μεγάλα σφαγεῖα τῶν Παγκοσμίων Πολέμων ὀδήγησε σὲ σταδιακὴ παρακμὴ τὸ παραπάνω μοντέλο. Ἡ θέση τῆς Τεχνικῆς ἀναβαθμίσθηκε καὶ δὲν ἐθεωρεῖτο πλέον ἐπακολούθημα τῆς Ἐπιστήμης, ἀλλὰ τὰ δύο πεδία ἀντιμετωπίζονταν ὡς ἀνεξάρτητα, αὐτόνομα καὶ αὐτοτελῆ. Τὸ ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι μία σειρά ἀπὸ κομβικῆς σημασίας ἐφευρέσεις ποῦ προκάλεσαν τὴ Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση καὶ ἄλλαξαν τὸν κόσμον ὅπως ἡ τυπογραφία, τὸ μηχανικὸ ρολοῖ, ἡ πυρίτιδα, ἡ ἀτμομηχανή, ἡ ὑφαντουργία, ὁ σιδηρόδρομος καὶ τὸ αὐτοκίνητο δὲν προέκυψαν ὡς ἀποτέλεσμα κάποιας ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, ἀλλὰ ἦταν ἐπιτεύγματα τῆς κατασκευαστικῆς δεινότητος καὶ τῆς εὐρηματικότητος τῶν μηχανικῶν. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ἡ Ἐπιστήμη

20. Βλ. D. F. Channell, ὁ.π., σσ. 7-22

θεωρήθηκε ότι ασχολείται με το τί υπάρχει, με το φυσικό δεδομένο, ήτοι με τη μελέτη και την κατανόηση της πραγματικότητας, ενώ η Τεχνική με το τί θα θέλαμε να υπάρχει, δηλαδή με την κατασκευή της πραγματικότητας. Η Έπιστήμη αναζητά την καθαρή γνώση, ανεξάρτητα από τις εφαρμογές της, ενώ η Τεχνολογία ενδιαφέρεται για την αποτελεσματικότητα, προωθεί τη χρησιμότητα και επιδιώκει την ωφέλεια.

3. Καθώς η ανάπτυξη της Τεχνολογίας προσελάμβανε ρυθμούς καλπασμού μετά από τα μέσα του 20ού αιώνα, η ανεξαρτησία της από την Έπιστήμη όχι απλώς επιβεβαιώθηκε θριαμβευτικά, αλλά μετεξελίχθηκε και σε ύπεροχή. Πλέον η Έπιστήμη θεωρήθηκε ως υποδεέστερη και εξαρτημένη από την Τεχνική παρά το αντίθετο. Η μεταμοντέρνα αυτή όπτική βασίζεται στον ισχυρισμό ότι τόσο στο παρελθόν, σε μικρότερο βαθμό, όσο και –πολύ περισσότερο– σήμερα δεν είναι δυνατόν να παραχθεί πρωτοποριακό επιστημονικό έργο δίχως τη διαμεσολάβηση της Τεχνικής. Κλασικά παραδείγματα προς τούτο είναι το τηλεσκόπιο και το μικροσκόπιο, οι ψηφιακές απεικονιστικές εφαρμογές, οι επιταχυντές σωματιδίων, τα ύψηλης τεχνολογίας μηχανήματα των εργαστηρίων, οι προωθητικές μηχανές, οι δορυφόροι και τα διαστημόπλοια. Το έπιχείρημα υπέρ του πρωτείου της Τεχνολογίας έχει την καταγωγή του στη φιλοσοφική ανάλυση του Martin Heidegger, ο οποίος αντιλαμβάνεται την Τεχνική ως όντολογικά προγενέστερη της Έπιστήμης. Η πρώτη είναι που έχει διαμορφώσει μία εικόνα του φυσικού κόσμου ως άποθεματικού πόρων προς εκμετάλλευση από τον άνθρωπο και έπομένως είναι έντος του κοσμοειδώλου αυτού που υποχρεωτικά αναπτύσσει τη γνωσιολογική της αναζήτηση ή δεύτερη. Ωστόσο, μόνο κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα με την έλευση της λεγόμενης Ρευστής Νεωτερικής ή Μετανεωτερικής περιόδου²¹, είναι που έγινε πασιδηλο και σαφές

21. Προτιμούμε τον όρο *Liquid Modernity* (Ρευστή Νεωτερικότητα) που έχει εισηγηθεί ο κοινωνιολόγος Zygmunt Bauman από τον εύρύτατα διαδεδομένο όρο *Postmodernity* (Μετανεωτερικότητα), διότι θεωρούμε ότι αποδίδει καλύτερα τον μεταβατικό και δυναμικό χαρακτήρα της κρίσιμης περιόδου που συμβατικά αρχίζει μετά από τα μέσα του 20ού αιώνα και συνεχίζεται έως σήμερα. Σχετικά βλ. Z. Bauman, *Liquid Modernity*, Polity Press, 2000.

ὅτι ἡ Ἐπιστήμη δὲν βρίσκεται ἀπλῶς σὲ σχέσεις ἐξάρτησης ἀπὸ τὴν Τεχνική, ἀλλὰ σὲ σχέσεις ὑποταγῆς²². Ἡ μεταμοντέρνα Τεχνολογία ἐξελίσσεται πλέον αὐτοαναπαραγόμενη, ὄχι ἀπλῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἐνάντια σ' ἐκείνη. Σὲ κομβικοὺς τομεῖς, ἀπὸ τὴ βιοτεχνολογία καὶ τὴ διατροφή ἕως τὴν πληροφορικὴ καὶ τὴν οἰκονομία, τὸ τεχνικὸ ἔργο δὲν ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ συχνὰ συγκρούεται μαζί της, ἀνατρέπει τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία καὶ ἠθικὴ καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὶς παραμέτρους, τοὺς ὅρους καὶ τὰ ὅρια ποὺ θέτει ἡ Ἐπιστήμη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ Ἐπιστήμη ὡς «καθαρή» θεωρητικὴ μελέτη τῶν πραγμάτων καὶ τῶν φαινομένων ὀλοένα χάνει τὸ εὖρος καὶ τὸ κῦρος της, ὅπως εὐστοχα ἔχει ἐπισημανθεῖ: «Ἡ σύγχρονη Ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἦταν ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας τοῦ κόσμου, ἔχει πλέον ἀποσυρθεῖ στὶς παρυφές τῆς τάξης μεγέθους *nano-*, *pico-*, *femto-*, *giga-* καὶ *tera-*, πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα ἢ τὴ δυνατότητα κατανόησης τοῦ 95% τῆς ἀνθρωπότητας»²³. Πλέον ὑπάρχει μονάχα ὡς παρακολούθημα καὶ συμπλήρωμα τῆς τεχνολογικῆς καινοτομίας καὶ ἀναπτύσσεται ὡς προῖον μὲ σκοπὸ τὸ πολύμορφο κέρδος (οἰκονομικό, ἰδεολογικό, πολιτικό).

4. Τὸ πιὸ πρόσφατο μοντέλο σχέσεων ἐπιχειρεῖ νὰ ὑπερβεῖ τὶς μονομέρειες καὶ τὶς ἀπολυτοποιήσεις τοῦ τεχνοκρατικοῦ ντετερμινισμοῦ καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Τεχνολογία δὲν μποροῦν πλέον νὰ ἀντιμετωπίζονται κἂν ὡς δύο διακριτὰ συστήματα μεθόδων καὶ διαδικασιῶν, τὰ ὁποῖα βρίσκονται σὲ ἀλληλεπίδραση μεταξύ τους, καταλαμβάνοντας τοὺς δύο πόλους ἐνὸς συνεχοῦς. Ἀντίθετα, τὰ ὅριά τους ἔχουν γίνεи дуσδιάκριτα κατατείνοντας στὴ δημιουργία μιᾶς ἐνότητας, μιᾶς *ιδιότυπης ὑβριδικῆς σύνθεσης*, ἡ ὁποία ἀποκαλεῖται *Τεχνοεπιστήμη* (*Technoscience*). Οἱ τρέχουσες ἐξελίξεις στὸν χῶρο τῆς ψηφιακῆς Τεχνολογίας καὶ τῆς κυβερνητικῆς –καὶ ὄχι μόνον αὐτές– ἀποκαλύπτουν ὅτι ἡ Ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ πλέον κἂν νὰ ὑπάρξει

22. Βλ. P. Forman, “The Primacy of Science in Modernity, of Technology in Postmodernity, and of Ideology in the History of Technology”, *History and Technology*, Vol. 23, No. 1/2, (March/June 2007), σσ. 1-152.

23. Βλ. R. Roy, “Religion/Technology, Not Theology/Science, as the Defining Dichotomy”, *ZYGON*, Vol. 37, no.3 (September 2002), σ. 672.

χωρίς την Τεχνική, αλλά και η Τεχνική δεν μπορεί να προοδεύσει και να καινοτομήσει χωρίς την έρευνητική έμβάθυνση της Έπιστήμης. Η ένότητά τους αναδεικνύει τη συνθετότητα των ιδεολογικοπολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών παραμέτρων που επιδρούν ή επικαθορίζουν την παραγωγή της νέας γνώσης, θεωρητικής και εφαρμοσμένης. Κομβικής σημασίας για την έσωτερική ποιότητα και την εξέλιξη της Τεχνοεπιστήμης είναι η διασύνδεσή της με την κατανάλωση. Ο παράγοντας της έμπορευματοποίησης των προϊόντων, αλλά και των διαδικασιών παραγωγής της Έπιστήμης και της Τεχνικής, τις έχει προσανατολίσει αποκλειστικά προς την αναζήτηση του άπτοῦ και τοῦ ἄμεσα ἐκμεταλλεύσιμου. Ὑποταγμένες στὴ λογικὴ καὶ τὶς δυνάμεις τῆς ἀγορᾶς, ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς Τεχνοεπιστήμης ἐκφεύγουν ἀπὸ τὸ ἀκαδημαϊκὸ πλαίσιο τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἰσέρχονται στὸν χῶρο τῆς ἐπιχείρησης. Στόχος ἐδῶ δὲν εἶναι καθόλου ἡ ἀναζήτηση τῆς γνώσης ὡς ἀξίας, ἀλλὰ τὸ ἐμπορεύσιμο προϊόν που θὰ ἐπιφέρει ἐταιρικὸ κέρδος. Δὲν ἐπιβραβεύονται ἡ πρωτοπορία τοῦ πνεύματος καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς κριτικῆς ἐρευνητικῆς ὀπτικῆς, ἀλλὰ οἱ ἐμπορικὲς προοπτικὲς μιᾶς καινοτομίας. Προέχει ἡ ἐκμετάλλευση πρὸς ἰδιωτικὸ ὄφελος καὶ ὄχι ἡ χρῆση γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ. Ἀπὸ τὴ στιγμή που ἔχει παραδοθεῖ στὸ ἐπιχειρηματικὸ *management*, ἡ Τεχνοεπιστήμη ἔπαψε νὰ ὑπόκειται σὲ ἠθικὲς κανονιστικὲς, καὶ ἡ πρόοδός της συντελεῖται ἀνεξαρτήτως ἢ ἐνίοτε καὶ κατὰ παράβασιν τοῦ νομικοῦ πλαισίου τῶν σύγχρονων μαζικῶν (μετα)δημοκρατιῶν, καὶ πάντοτε ὑπὸ τὴν πίεση που ἀσκοῦν τὰ οικονομικὰ συμφέροντα καὶ οἱ πολιτικὲς ἐξουσίες που τὰ προωθοῦν καὶ τὰ στηρίζουν²⁴. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅλο καὶ πιὸ λίγο ἡ ένότητα Έπιστήμης καὶ Τεχνικῆς νὰ τίθεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ δημοσίου συμφέροντος (καταπολέμηση τῆς σπάνης, τῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς ἀνέχειας), ἐνῶ ὅλο καὶ πιὸ συχνὰ λειτουργεῖ ἐναντίον του. Ἡ Τεχνοεπιστήμη συνεπῶς ἔχει διαμορφωθεῖ ὡς πρὸς τοὺς στόχους

24. Μιὰ σειρά ἀπὸ σημαντικὰ ζητήματα που ἐγείρει ἡ λειτουργία καὶ διαχείριση τῆς Έπιστήμης καὶ τῆς Τεχνικῆς στὸ θεσμικὸ καὶ πολιτειακὸ πλαίσιο τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν θίγονται στὰ: A. Delgado (ed.), *Technoscience and Citizenship: Ethics and Governance in the Digital Society*, Springer International Publishing, 2016 καὶ Br. Braun and S. J. Whatmore (eds.), *Political Matter: Technoscience, Democracy, and Public Life*, University of Minnesota Press, 2010.

καὶ τοὺς κανόνες λειτουργίας της ἀπὸ τὸ οἰκονομικὸ μοντέλο τοῦ Νεοφιλελευθερισμοῦ καὶ ταυτόχρονα ἀποτελεῖ τὸ ἰσχυρότερο ἔρεισμα τῆς παγκόσμιας ἐπικυριαρχίας του²⁵. Κάθε λόγος γιὰ τὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴν Τεχνολογία σήμερα ποὺ θέλει νὰ ἔχει ἀξιώσεις ἐγκυρότητας δὲν γίνεται νὰ μὴν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του τὴ δεσποτεία τῆς Τεχνοεπιστήμης ἐπὶ τῆς καθημερινότητος καὶ τὸ ἀγοραῖο πλαίσιο ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐντάσσεται καὶ λειτουργεῖ.

2. Θεολογία καὶ Ἐπιστήμη: Μοντέλα σχέσεων

Ἡ συστηματικὴ διερεύνηση τῶν σχέσεων Θεολογίας καὶ Ἐπιστήμης ὡς διακριτῶν πεδίων εἶναι μίᾳ σχετικὰ πρόσφατη ὑπόθεση. Ἔχει τὶς ρίζες της στὸ αἰσιόδοξο πνεῦμα τῶν τελῶν τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅταν τὰ ἐκπληκτικὰ ἐπιτεύγματα τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνολογίας θεμελίωσαν στὴ συλλογικὴ συνείδηση τοῦ δυτικοῦ κόσμου τὴν πίστη στὴ γραμμικὴ πρόοδο τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ὡστόσο, ἡ μεγάλῃ ἀνθηθὴ τοῦ συγκεκριμένου θεωρητικοῦ πεδίου συντελέσθηκε κατὰ τὴ δεκαετίες τοῦ 1960 καὶ τοῦ 1970 μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο διακεκριμένων στοχαστῶν ὅπως εἶναι ὁ Ἀμερικανὸς θεολόγος καὶ φιλόσοφος Ian Barbour²⁶, ὁ Βρετανὸς βιοχημικὸς καὶ ἱερέας Arthur Peacocke²⁷, ὁ ἐπίσης ἱερέας καὶ καθηγητῆς θεωρητικῆς φυσικῆς στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Cambridge John Polkinghorne²⁸ καὶ ἄλλοι. Ἡ παρέμβαση τῶν ἐν λόγω θεωρητικῶν, καθὼς καὶ πλειάδας ἄλλων ποὺ ἀκολούθησαν, ἀρθρώθηκε στοὺς ἀντίποδες τῆς προσέγγισης ἱστορικῶν τοῦ 19ου

25. Ἐξαιρετικὸς θεωροῦμε ἐν προκειμένῳ τὶς ἀναλύσεις ποὺ περιλαμβάνονται στὸ: L. Pellizzoni and M. Ylönen (eds.), *Neoliberalism and Technoscience: Critical Assessments*, Ashgate, 2012.

26. Ἐνδεικτικὰ βλ. I. Barbour, *Issues in Science and Religion* (1966), *Myths, Models and Paradigms: A Comparative Study in Science and Religion* (1974), *Religion in an Age of Science* (1990), *Nature, Human Nature and God* (2002).

27. Ἐνδεικτικὰ βλ. A. Peacocke, *Theology for a Scientific Age: Being and Becoming-Natural, Divine and Human* (1993), *Paths from Science towards God: The End of all our Exploring* (2001).

28. Ἐνδεικτικὰ βλ. J. Polkinghorne, *Reason and Reality: Relationship Between Science and Theology* (1991), *The Faith of a Physicist* (1994), *Scientists as Theologians* (1996), *The God of Hope and the End of the World* (2002).

αίωνα, όπως ήταν οι John Draper και Andrew White²⁹, οι οποίοι είχαν εισηγηθεί (και υποστήριζαν με βιτριολικό μίσος) ενάντια στη Θρησκεία τη θεωρία της μακραίωνης σύγκρουσης με την Έπιστήμη. Ένδεικτική της δραματικής έντασης που προσελάμβανε στους συγκεκριμένους συγγραφείς ή αντιπαράθεση Θρησκείας και Έπιστήμης είναι η έξησ αποστροφή του Draper: «Ρωμαιοκαθολικισμός και Έπιστήμη, όπως αναγνωρίζεται από τους ακόλουθους τους, είναι απόλυτως ασύμβατα μεγέθη. Δεν μπορούν να συνυπάρχουν [...] ή ανθρωπότητα όφείλει να κάνει την επιλογή της – δεν μπορεί να έχει και τα δύο»³⁰.

Τρεις κυρίως παράγοντες κατέστησαν δυνατή τη στροφή από μία μονοσήμαντα συγκρουσιακή θεώρηση των σχέσεων Θεολογίας και Έπιστήμης προς μία πιο διαλεκτική, μετριοπαθή και ένημερωμένη στάση.

Ο πρώτος παράγων σχετίζεται με τις εξελίξεις στα πεδία της Θερμοδυναμικής και της λεγόμενης Νέας Φυσικής, της Κβαντομηχανικής, της Κοσμολογίας της Μεγάλης Έκρηξης, αλλά και της Μοριακής Βιολογίας και της Γενετικής Μηχανικής, που κλόνισαν τις παλαιές επιστημονικές βεβαιότητες και έθεσαν σημαντικά ζητήματα μεταφυσικής και ήθικης τάξεως.

Ο δεύτερος παράγων συνδέεται κατά ένα μέρος με την κριτική κατηγορία της διαψευσιμότητας (*falsification*), που εισηγήθηκε ο Karl Popper³¹ και άπετέλεσε τομή στη φιλοσοφία της Έπιστήμης, και κατά ένα άλλο μέρος με την ανάπτυξη της λεγόμενης Νέας Επιστημολογίας, ή οποία κατά κύριο λόγο τροφοδοτήθηκε από τη Θεωρία των Παραδειγμάτων του Thomas Kuhn και από τον Επιστημολογικό

29. Τα συγγράμματα του J. Draper, *History of the Conflict between Religion and Science* (1875) και του A. White, *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom* (1895) υπήρξαν τα πρώτα πολεμικά κείμενα εναντίον της Θρησκείας από τη σκοπιά μιας απολογητικής του Έπιστημονισμού. Κεντρική επιδίωξη ήταν να κατατεθούν ιστορικά τεκμήρια ικανά να στηρίξουν τη θεωρία της δομικής αντιπαλότητας των δύο μεγεθών, ώστε να κατοχυρώσει πολιτικά και να δικαιώσει ιδεολογικά το πρόγραμμα της Νεώτερης Έκκοσμίκευσης για τη δυσφήμιση της Θρησκείας και τον έξοβελισμό της από τον δημόσιο χώρο.

30. Βλ. J. Draper, *ό.π.*, σ. 363.

31. Βλ. K. Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (1935) και ο ίδιος, *Conjectures and Refutations: the Growth of Scientific Knowledge* (1963).

Αναρχισμό του Paul Feyerabend³². Η μεταμοντέρνα θεωρία της γνώσης άμφισβήτησε έντονα και άνοιχτά τον κυρίαρχο Θετικισμό (Positivism), Έπαγωγισμό (Reductionism) και Έμπειρισμό (Empiricism) του Νεωτερικού παρελθόντος, δείχνοντας ότι και στις Φυσικές Έπιστήμες (όπως και στις Κοινωνικές) ή γνώση είναι ιστορικά, πολιτισμικά και κοινωνικά προσδιορισμένη – αν όχι και κατασκευασμένη. Το κείμενο στην εξέλιξη αυτή ήταν το γεγονός ότι η πάγια αξίωση της Έπιστήμης για αντικειμενικότητα και ουδετερότητα στην κατοχή της αλήθειας καταγγέλλεται ως έωλη και προκατειλημμένη, καθώς αποβλέπει στην ενίσχυση της γνωσιολογικής αυθεντίας των ακαδημαϊκών έλιτ και συνακόλουθα στην έδραίωση της ιδεολογικής ήγemonίας των πολιτικών κέντρων έξουσίας που διαπλέκονται μ' εκείνες.

Ό τρίτος παράγων άφορά τις εξελίξεις στον χώρο της Θεολογίας. Ειδικότερα, σχετίζεται με το τέλος της θεολογικής δεσποτείας των μεγάλων «Νεορθόδοξων» και ύπαρξιστών θεολόγων του Προτεσταντισμού (Karl Barth, Emil Brunner, Rudolf Bultmann, Paul Tillich, Richard Niebuhr και άλλων). Εκείνοι ήταν οι βασικοί εισηγητές και ύποστηρικτές της θεωρίας της Άνεξαρτησίας ή των Δύο Γλωσσών στις σχέσεις Έπιστήμης και Θεολογίας – θεωρία στην όποια θα αναφερθούμε αναλυτικά στη συνέχεια. Καθώς ή βαρειά σκιά τους άποσυρόταν άπό τον θεολογικό όρίζοντα, έμφανίσθηκαν στο προσκήνιο νέες προσεγγίσεις, περισσότερο σύνθετες και διαλεκτικές. Όσον άφορά τον Ρωμαιοκαθολικισμό, ή Δεύτερη Βατικανή Σύνοδος (1962-1965) έπαιξε σημαντικό ρόλο στην καλλιέργεια μιās πιό φιλόξενης άτμόσφαιρας συνάντησης και διαλόγου ανάμεσα στην Έπιστήμη και τη χριστιανική Θεολογία, λειτουργώντας ως καταλύτης για το άνοιγμα της Καθολικής Έκκλησίας προς τα σύγχρονα ρεύματα σκέψης. Στον Όρθόδοξο χώρο τα ζητήματα αυτά δεν τέθηκαν ποτέ με συστηματικό τρόπο, ούτε άπό τη Θεολογία, ούτε άπό την έπίσημη Έκκλησία. Σε αυτό συνετέλεσε άποφασιστικά το γεγονός ότι οι Όρθόδοξες χώρες, για μία σειρά άπό ιστορικούς λόγους, ύπηρξαν ούραγοι των έπιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων – με εξαίρεση βέβαια τη Ρωσία, στην όποια όμως λόγω σοβιετικού καθεστώτος δεν άναπτύχθηκε ό διάλογος

32. Βλ. T. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (1962), και P. Feyerabend, *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge* (1975).

Θεολογίας και Έπιστήμης. Έπιπροσθέτως, υπήρξαν ούραγοι και τών κοσμογονικών εξελίξεων που συνετελέσθησαν στη μεταπολεμική Θεολογία σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και ευρύτερα, με εξαίρεση πάλι τη Ρωσική Διασπορά, ή όποια ωστόσο ελάχιστα ασχολήθηκε με την ήγemonία και του Τεχνικού Πνεύματος και τις ποικίλες συνεπαγωγές του στη ζωή τών σύγχρονων κοινωνιών³³.

Μέσα σ' ένα τέτοιο πνευματικό περιβάλλον αναπτύχθηκε μία ευρεία γκάμα θεωριών αναφορικά με την ποιότητα τών σχέσεων και τών αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στη Θεολογία και την Έπιστήμη. Σύμφωνα με την όκταπλή τυπολογία του συστηματικού Θεολόγου Ted Peters, την όποια επιλέγουμε να παρουσιάσουμε στη συνέχεια, ως την πλέον περιεκτική και κατατοπιστική, οί σημαντικώτερες θεωρίες για τη σχέση Θεολογίας και Έπιστήμης (*models of interaction*), τουτέστιν οί θεωρίες τής Σύγκρουσης (*Conflict theory*), τής Άνεξαρτησίας (*Independence theory*), του Διαλόγου (*Dialogue theory*) και τής Σύνθεσης (*Integration theory*), μπορούν θά υπαχθούν σε δύο ομάδες: τις συγκρουσιακές (*warfare*) και τις συμφιλιωτικές (*nonwarfare*)³⁴.

33. Η αντιμετώπιση τής Έπιστήμης και τής Τεχνικής από τη σύγχρονη Όρθόδοξη Θεολογία υπήρξε κατά βάση φοβική και άπολογητική, καθώς κινήθηκε στο ευρύτερο πλαίσιο του αντιδυτικού και αντινεωτερικού πνεύματος που έπι αιώνες τη συνέχει. Έλάχιστη πρωτοτυπία σκέψεως και έπιστημονική πληροφόρηση από δεύτερο χέρι χαρακτηρίζουν τις λίγες προσπάθειες διαλόγου Όρθόδοξης Θεολογίας και Δυτικής Έπιστήμης. Ένδεικτική είναι έν προκειμένω ή περίπτωση τής παρωχημένης κριτικής που άσκει στη θεωρία τής Έξέλιξης ό Παναγιώτης Τρεμπέλας στο πεντάτομο έργο του *Άπολογητικάί Μελέται*. Έπρεπε να φθάσουμε στη δεκαετία του 1970 για να άκουσθούν φωνές νηφάλιες και πληροφορημένες, όπως του Κ. Παπαπέτρου (*Έίναι ή Θεολογία Έπιστήμη; Πίστη και Γνώση*), που να συζητούν με άξιώσεις τά ζητήματα πίστεως και γνώσεως, Θεολογίας και Έπιστήμης. Και θά χρειαστεί να περάσει παραπάνω από μία δεκαετία άκόμη για να μπει στον όρίζοντα τής θεολογικής πραγμάτευσης ό προβληματισμός γύρω από την Τεχνολογία. Στο πεδίο αυτό ξεχωρίζει ή συνεισφορά του Μάριου Μπέγγου, *Άνατολική Ηθική και Δυτική Τεχνική: Θέματα Φυσικής Φιλοσοφίας τής Θρησκείας*, έκδ. Γρηγόρης, Άθήνα 1993. Έννοείται ότι ή παρούσα έπιγραμματική αναφορά είναι έπιλεκτική και ένδεικτική και άφήνει έκτός τις κατοπινές θεολογικές συμβολές στο θέμα.

34. Βλ. T. Peters, "Science and Religion", στο: L. Jones (ed.), *Encyclopedia of Religion*, vol. 12, Thomson Gale, New York 2005², σσ. 8180-8192.

2.1. Θεωρίες τῆς Σύγκρουσης

Οἱ συγκρουσιακὲς θεωρίες ὑποστηρίζουν ὅτι ὑπῆρχε καὶ (πάντοτε θά) ὑπάρχει ἄσβεστο μῖσος καὶ ἀντιπαλότητα ἀνάμεσα στὰ δύο πνευματικὰ καὶ πολιτισμικὰ πεδία τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Θεολογίας, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ δύο μορφὲς αὐθεντίας ποὺ εἶναι λογικὰ ἀσύμβατες καὶ γνωσιολογικὰ ἀσυμβίβαστες. Ἡ μία στηρίζεται στὸν Ὁρθὸ Λόγο, τὸν ἐλεύθερο στοχασμὸ καὶ τὴν ἐμπειρικὴ καὶ πειραματικὴ ἐπαλήθευση, ἐνῶ ἡ ἄλλη εἶναι προλογικὴ ἢ ἀνορθολογικὴ, βασιζέται στὸν μῦθο, τὴ μεταφυσικὴ πίστη καὶ τὴν ὑπακοή. Οἱ θεωρίες τῆς σύγκρουσης εἶναι τεσσάρων εἰδῶν:

1. Ἡ πρώτη εἶναι ὁ Ἐπιστημονισμὸς (*Scientism*), ἡ ἀντίληψη δηλαδὴ ποὺ διατείνεται ὅτι ὑπάρχει μία μόνο πραγματικότητα, αὐτὴ τοῦ ὕλικου κόσμου, καὶ ἡ Ἐπιστήμη εἶναι ὁ μοναδικὸς ἔγκυρος τρόπος γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὴν ἀλήθεια τῆς. Σὲ αὐτὴν ἀνήκει συνεπῶς τὸ μονοπώλιο τῆς γνώσης, ἐνῶ ἡ Θρησκεία δὲν εἶναι παρὰ ἓνα καταπιεστικὸ σύστημα μεταφυσικῶν δοξασιῶν καὶ ἀνορθολογικῶν πεποιθήσεων, ποὺ ἐκφέρονται μέσῳ τῆς Θεολογίας. Ὁ ρόλος τῆς στὴν ἱστορία ὑπῆρξε ἀντιδραστικὸς καὶ μισαλλόδοξος, καθὼς μονίμως ὑποκινεῖ τὰ μῖση καὶ εἶναι πηγὴ ποικίλων συγκρούσεων σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Ὡς κλασικὰ παραδείγματα, ποὺ ἀποδεικνύουν τὸ ἀντι-επιστημονικὸ πνεῦμα τῆς Θρησκείας, συνήθως προβάλλονται ἡ περιβόητη δίκη τοῦ Γαλιλαίου ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως (1633) καὶ ἡ ἀπόρριψη ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς δαρβινικῆς θεωρίας τῆς Ἐξέλιξης. Ὁ Ἐπιστημονισμὸς ἤχησε περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅμως ὅσο κι ἂν ἡ ρητορικὴ καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι πλέον ἐντελῶς ξεπερασμένα, ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει ἀρκετοὺς θιασῶτες ὄχι μόνο στὸ εὐρὸ κοινό, ἀλλὰ καὶ στοὺς κύκλους τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν διανοουμένων³⁵.

35. Οἱ ἐπιφανέστεροι ἴσως ἐκπρόσωποι καὶ ὑπερασπιστὲς τοῦ ἀθεϊστικοῦ Ἐπιστημονισμοῦ τῶν ὁποίων τὸ ἔργο εἶχε μεγάλη ἀπήχηση στὴν κοινὴ γνώμη ἦταν ὁ Βρετανὸς ἐξελικτικὸς βιολόγος καὶ Καθηγητὴς στὸ πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης Richard Dawkins καὶ ὁ ἐπίσης Βρετανὸς συγγραφέας Christopher Hitchens. Ἐνδεικτικὰ βλ. R. Dawkins, *The Blind Watchmaker*, W. W. Norton & Company, New York 1986, ὁ ἴδιος, *The God Delusion*, Houghton Mifflin, Boston 2006, καὶ Chr. Hitchens, *God is Not Great: How Religion Poisons Everything*, Twelve Books, New York 2007. Οἱ διάφορες ὄψεις τοῦ Ἐπιστημονισμοῦ ἀναλύονται στὸν συλλογικὸ τόμο: D. N. Robinson and R. N. Williams

2. Δίπλα στον Έπιστημονισμό ριζώνει ως παραφυάδα και ή θεωρία του Έπιστημονικού Έπεκτατισμού (*Scientific Imperialism*). Αυτή δὲν ἀπορρίπτει συλλήβδην τὴ Θρησκεία καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴ Θεολογία ὡς ἀνορθολογισμὸ καὶ παθολογία, ἀλλὰ ἐπιχειρεῖ νὰ τὴν ἐρμηνεύσει ὡς ἀποτέλεσμα κοινωνικῶν καὶ ἱστορικῶν διεργασιῶν. Σὲ μία προσπάθεια νὰ μετριάσθῃ κάπως ὁ ἀκραῖος ἀθεϊσμὸς τοῦ Έπιστημονισμοῦ, γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ χρησιμότητα τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν σὲ ἠθικὸ ἐπίπεδο, ὅμως ταυτόχρονα ὑποστηρίζεται ὅτι μονάχα ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει τὸν ἀνθρώπινο νοῦ σὲ κάποια αὐθεντικὴ μορφή ἀλήθειας γιὰ τὸν κόσμον καὶ τὴ διαχείριση τοῦ ἀτομικοῦ καὶ συλλογικοῦ βίου.

3. Ἡ συγκρουσιακὴ ομάδα ὅμως δὲν περιέχει μονάχα θεωρητικὰ μοντέλα προερχόμενα ἀπὸ τοὺς φονταμενταλιστὲς τῆς Έπιστήμης. Ἔχουν ἐπεξεργασθῆ καὶ οἱ φανατικοὶ θρησκευόμενοι τὰ δικά τους. Ἔτσι ἔχουμε τὴ θεωρία τοῦ Θρησκευτικοῦ Αὐταρχισμοῦ (*Religious Authoritarianism*), ἡ ὁποία ὑπερασπίζεται τὴν κατὰ γράμμα θεοπνευστία τῶν Ἱερῶν Κειμένων τῶν μονοθεϊστικῶν παραδόσεων (*Βίβλος, Κοράνιο*) καὶ προβάλλει τὴν ἀπόλυτη προτεραιότητα καὶ τὴν ὑπέρτερη αὐθεντία τῶν δογματικῶν ἢ ἄλλων ἀποφάνσεων τῆς Θρησκευτικῆς παραδόσεως ἔναντι τῆς Έπιστήμης σὲ ὅλα τὰ ζητήματα. Πρόκειται γιὰ μία γνωσιολογικὴ προσέγγιση συνυφασμένη μὲ θεοκρατικὲς ἀντιλήψεις τόσο στὸ ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν θεσμῶν ὅσο καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς διάρθρωσης καὶ ἠθικῆς συμπεριφορᾶς.

4. Λιγότερο αἰχμηρὴ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Δημιουργισμοῦ (*Creationism*). Αυτὴ ὑπερασπίζεται τὸ Βιβλικὸ ἀφήγημα γιὰ τὴ Δημιουργία τοῦ Κόσμου ἀπὸ τὸν Θεό, ἀπορρίπτοντας κατὰ τρόπο κάθετο καὶ πολεμικὸ τὴ θεωρία τῆς Ἐξέλιξης. Ἡ συγκεκριμένη προσέγγιση στηρίζεται σὲ μία κυριολεκτικὴ-φιλολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ βιβλίου τῆς *Γενέσεως*. Στὶς διάφορες παραλλαγὲς καὶ διατυπώσεις τῆς (*Young Earth Creationism, Intelligent Design*) ἔχει προσλάβει ἐπιστημονικοφανῆ χαρακτῆρα ποὺ τῆς ἐπιτρέπει νὰ ἀξιῶναι καὶ θεσμικὴ ἀναγνώριση. Κάνει θραύση στοὺς φονταμενταλιστικοὺς κύκλους τῶν Προτεστάντων, κυρίως στὶς Η.Π.Α. καὶ τὴν Αὐστραλία, ὅπου ἡ διαμάχη «Δημιουργία ἐναντίον Ἐξέλιξης» (*Creation vs Evolution*) εἶναι ἐδῶ καὶ δεκαετίες πολὺ ἔντονη, ἰδιαίτερα

στον χώρο της εκπαίδευσης³⁶. Ἐσχάτως, ἡ θεώρηση αὐτὴ γνωρίζει εὐρεία διείσδυση καὶ στὸν χώρο τοῦ ἀκραίου Ἰσλάμ, ἔχοντας ὀδηγήσει χώρες ὅπως τὴ Σαουδικὴ Ἀραβία, τὴν Τουρκία ἢ τὸ Σουδάν στὸ νὰ ἀπαγορεύσουν τὴ διδασκαλία τῆς θεωρίας τῆς Ἐξέλιξης στὰ σχολεῖα.

Τὸ κομβικὸ σημεῖο ποὺ πρέπει νὰ τονισθεῖ εἶναι ὅτι, ἀνεξαρτήτως τῆς μορφῆς ποὺ κάθε φορὰ προσλαμβάνει ἡ διαμάχη Θεολογίας καὶ Ἐπιστήμης, ἐκεῖνο ποὺ σταθερὰ ὑποκρύπτεται πίσω της εἶναι συγκεκριμένοι κάθε φορὰ συσχετισμοὶ ἰσχύος καὶ ἀξιώσεις ἐπιβολῆς. Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ, ὑπερασπιζόμενη μαχητικὰ τὴν αὐθεντία της ἐνάντια στὴ μακραίωνη κοσμοθεωρητικὴ δεσποτεία τῆς Θεολογίας, ἡ μοντέρνα Ἐπιστήμη ἐπιχειρεῖ νὰ τὴν ἀντικαταστήσει στὸ πεδίο τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἀλήθειας, σφετεριζόμενη τὸ πρωτεῖο της. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἔχοντας ἀπωλέσει μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ θεσμικὸ κῦρος καὶ τὴ μεταφυσικὴ τῆς ἀξιοπιστία λόγω τῆς σαρωτικῆς ἐπέλασης τῆς Νεώτερης Ἐκκοσμίκευσης, ἡ Θεολογία ἀντιδρᾷ ὑπὸ πίεση καὶ ἀπολογητικά, υἱοθετώντας ἐνίοτε σκληρυσμένες δογματικὲς καὶ ἀνορθολογικὲς παραδοχῆς ποὺ ἀδικοῦν τὴν κοσμολογικὴ διδασκαλία της. Ἡ ἐπιθετικὴ ρητορικὴ τῶν δύο πλευρῶν, πέραν τῆς ὅποιας λογικῆς συνοχῆς καὶ ἀποδεικτικῆς βαρύτητας ἔχουν κάθε φορὰ τὰ ἐπιχειρήματά τους, στηρίζεται κατὰ κύριο λόγο στὴ δύναμη τῶν συμβόλων, προκειμένου νὰ κινητοποιηθεῖ ἀποτελεσματικώτερα τὸ θυμικὸ τῶν μαζῶν. Ἐκεῖνο ποὺ διακυβεύεται ὡστόσο δὲν εἶναι τόσο τὸ εἶδος καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς Ἀλήθειας (τί εἶναι ἀληθινὸ καὶ τί ὄχι), ὅσο τὸ «Καθεστῶς τῆς Ἀλήθειας» (*Regime of Truth*), γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω ἕναν ὄρο τοῦ Michel Foucault³⁷. Τὸ σημαντικὸ δηλαδὴ εἶναι τὸ ποιός (πρέπει νὰ) ἔχει τὴν πολιτικὴ ἰσχύ, τὸ θεσμικὸ κῦρος καὶ τὸ κοινωνικὸ ἐκτόπισμα, ὥστε νὰ καθορίζει τὸ τί εἶναι ἀληθινὸ καὶ τί ὄχι σὲ κάθε περίπτωσι, καθῶς καὶ μὲ ποιὰ μέθοδο (πρέπει νὰ) προσδιορίζεται αὐτό. Οἱ θεωρίες τῆς σύγκρουσης ἀναπτύσσονται ἀκριβῶς στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα ἐπιβολῆς

36. Ἐνδεικτικὰ βλ. E. Larson, *Trial and Error: The American Controversy over Creation and Evolution*, Oxford U.P., New York 1985.

37. Βλ. M. Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, transl. A. Sheridan, Vintage Books, New York 1977, σ. 23 καὶ ὁ ἴδιος, "The Political Function of the Intellectual", transl. C. Gordon, *Radical Philosophy*, 17 (Summer 1977), σσ. 12-14.

ανάμεσα στους δύο πόλους της αυθεντίας, τον παλαιότερο και τον σύγχρονο, τη Θεολογία και την Έπιστήμη, αποτελώντας έκφραση του διαρκούς ανταγωνισμού ανάμεσα στα ποικίλα ιδεολογικοπολιτικά και κοινωνικοοικονομικά συμφέροντα που εκμεταλλεύονται το συμβολικό δυναμικό της πίστεως αφ' ενός και της γνώσεως αφ' ετέρου προς ίδιον όφελος.

2.2. Θεωρίες της Συμφιλίωσης

Η δεύτερη ομάδα Θεωριών για τη σχέση Έπιστήμης και Θεολογίας αποτελείται από τις λεγόμενες *συμφιλιωτικές* προσεγγίσεις.

1. Η πιο δημοφιλής από αυτές είναι η θεωρία της *Ανεξαρτησίας* (*Independence theory*) ή των *Δύο Γλωσσών* (*Two Language theory*), η οποία αναπτύχθηκε, όπως είπαμε, στους κύκλους σημαντικών προτεσταντών Θεολόγων του 20ού αιώνα. Στο πλαίσιο της, Έπιστήμη και Θεολογία διαχωρίζονται κάθετα, θεωρούμενες ως διαφορετικά «γλωσσικά παίγνια» (Wittgenstein) ή «παίγνια αλήθειας» (Foucault). Είναι δύο δρόμοι προς τη γνώση που ουδέποτε διασταυρώνονται γιατί κινούνται προς διαφορετική κατεύθυνση και οδηγούν σε άλλον προορισμό. Η Έπιστήμη είναι αφιερωμένη στην εμπειρική και έλλογη περιγραφή του υλικού κόσμου, μιλάει τη γλώσσα της μέτρησης και της ποσότητας, των αριθμών, των δεδομένων και των στοιχείων και γι' αυτό είναι η πλέον κατάλληλη για να αποκαλύψει τους φυσικούς νόμους που διέπουν τα φαινόμενα. Η Θεολογία, από την άλλη, μιλάει τη γλώσσα των αξιών και των σημασιών· είναι το έρμηνευτικό πλαίσιο που αποδίδει στον φυσικό κόσμο το νόημά του. Δεν ασχολείται με το πώς και το πόσο των πραγμάτων και των φαινομένων, αλλά με το γιατί της ύπαρξης και της λειτουργίας τους. Στο πλαίσιο αυτό, οί μύθοι και τα σύμβολα των θρησκευτικών παραδόσεων έρμηνεύονται κυρίως αλληγορικά, ως αποκαλυπτικά σημασιολογικών πεδίων με υπαρξιακή αναφορά. Όντας προνεωτερικές, προεπιστημονικές κατασκευές, δεν μπορούν να αξιώσουν αντικειμενικότητα ως προς τα δεδομένα που περιγράφουν, αλλά η αξία τους έγκειται στο ότι αφηγούνται τα σημαντικά ζητήματα της ύπαρξης και ως εκ τούτου παράγουν νόημα βίου και μοντέλα ήθικων συμπεριφορών.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ θεωρία τῆς Ἀνεξαρτησίας ἔλκει τὴν καταγωγὴ τῆς ἀπὸ θεολογικὰ περιβάλλοντα δὲν εἶναι οὔτε τυχαῖο οὔτε χωρὶς σημασία. Ἐμφανίσθηκε καὶ γνώρισε εὐρεία ἀπήχηση στοὺς κόλπους τοῦ «Νεορθόδοξου» προτεσταντικοῦ ρεύματος, ποὺ ἀναπτύχθηκε ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου συστηματικοῦ θεολόγου Karl Barth. Γιὰ τοὺς θεολόγους τοῦ κύκλου αὐτοῦ, ἡ γνώση ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ Βίβλο δὲν εἶναι μόνον ἄλλης τάξεως, ἀλλὰ εἶναι καὶ κατὰ πολὺ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ. Ἡ Ἐπιστήμη βρίσκει τὸ πεδίο ἐφαρμογῆς τῆς στὴν ἔρευνα τῆς φύσεως· ἐπειδὴ ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ ἀναχθεῖ στὸ ἐπίπεδο τοῦ νοήματος, παραμένει ὑπαρξιακὰ ὑποδεέστερη τῆς Θεολογίας. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἀφετηριακὴ διατύπωσή τῆς ἐπομένως, ἡ θεωρία τῆς Ἀνεξαρτησίας ἐνσωματώνει ἀναπότρεπτα μίᾶ συγκεκριμένη ἀξιολογικὴ κρίση καὶ μίᾶ ἱεράρχηση ποὺ ὑποκρύπτουν μίᾶ δυνητικὰ πολεμικὴ καὶ ἀπολογητικὴ πρόθεση. Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ τὴν μεταβάλλει σὲ ἐργαλεῖο εὐχρηστο καὶ πολύτιμο τόσο γιὰ τὸ ἓνα στρατόπεδο (Θεολογία), ὅσο καὶ γιὰ τὸ ἄλλο (Ἐπιστήμη). Ἀνάλογα τώρα μὲ τὸ ποιὸς τὴν ἐπικαλεῖται (θεολόγοι ἢ ἐπιστήμονες), ἄλλοτε ἢ ἀξιολογικὴ προτεραιότητα δίδεται στὴν ἐπιστήμη καὶ ἄλλοτε στὴν πίστη. Ἔτσι, τὴ θεωρία τῆς Ἀνεξαρτησίας ἢ τῶν Δύο Πεδίων ὑποστήριξαν κορυφαῖοι προτεστάντες θεολόγοι μὲ μεγάλο κύρος, ὅπως ὁ Paul Tillich καὶ ὁ Rudolf Bultmann· ἡ θεωρία ὅμως τούτη εἶχε μεγάλη ἀπήχηση καὶ στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα. Ὁ βασικὸς λόγος τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες εἶναι ὅτι εἶδαν σὲ αὐτὴν ἓναν τρόπο δικαίωσης τῆς Νεωτερικῆς ἀρχῆς τῆς διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν (*institutional differentiation*), ἐπὶ τῆς ὁποίας μεθοδεύτηκε ἡ θεσμικὴ ὑποβάθμιση τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ προϊοῦσα ὑποχώρηση τῆς θρησκείας στὸν χῶρο τῆς ιδιωτικότητας – ὅπου ἀφήνεται νὰ ἐπιβιώνει ὡς προσωπικὴ ἰδιοτροπία καὶ ἀτομικὸ δικαίωμα χωρὶς ἀξιώσεις καθολικῆς ἰσχύος ἢ δημόσιας παρέμβασης. Μέσῳ τῆς διάκρισης τῶν ἐξουσιῶν δημιουργήθηκε ὁ θεσμικὸς καὶ ἰδεολογικὸς χῶρος ποὺ συμβατικὰ ἀποκαλεῖται «Νεώτερη Ἐκκοσμίκευση», ἐντὸς τοῦ ὁποίου διασφαλίσθηκε ἡ ἐλευθερία τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ ἀπετράπησαν οἱ ἀνεπιθύμητες παρεμβάσεις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἱερατείου στὸ ἔργο τῆς.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς, ἡ Θεολογία εἶδε τὴ συγκεκριμένη ἀρχὴ τῶν Δύο Πεδίων ὡς ἓνα ἔσχατο μέσο γιὰ νὰ περισώσει μέρος ἀπὸ τὸ

ἀπολεσθὲν κῦρος της σὲ μία ἐποχὴ ἐκκοσμίκευσης καὶ καθολικῆς ἐπικράτησης τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνικῆς. Ἀναγορεύοντας τὴ θρησκευτικὴ πίστη σὲ σοφία ἄλλης τάξεως, ποὺ ἀφορᾷ τὸ νόημα τῆς ὕπαρξης καὶ τὶς ἠθικὲς ἐπιλογές, ἡ Θεολογία θεώρησε ὅτι μπορεῖ νὰ ἀποφύγει τὴν ἀπευθείας σύγκριση-σύγκρουση μὲ τὸν πανίσχυρο ἀντίπαλό της, αὐτοπροβαλλόμενη ὡς μορφὴ αὐθεντίας ἀνεξάρτητη ἀλλὰ παράλληλη πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴ. Φυσικά, ὅπως ἰσχύει καὶ σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις σύγκρουσης (π.χ. σχέσεις Ἐκκλησίας-Κράτους) ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἀναμέτρησης ἀπὸ κάποιο ἐμπλεκόμενο μέλος συνιστᾷ *de facto* ἀναγνώριση τῆς ἥττας, τῆς ἀνωτερότητας τοῦ ἀντιπάλου μιᾶς ἥττας, ποὺ ἀργὰ ἢ γρήγορα ἐγκαθιδρύει σχέσεις ὑποταγῆς. Αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβη καὶ στὴν περίπτωσι τῶν σχέσεων Κράτους καὶ Ἐκκλησίας, Ἐπιστήμης καὶ Θεολογίας στὸν σύγχρονο δυτικὸ κόσμο.

2. Δεύτερη διαλλακτικὴ-συμφιλιωτικὴ θεωρία εἶναι ἐκείνη τῆς Ἐναρμόνισης (*Consonance theory*). Κατ' αὐτὴν, στὴν ἀναζήτησι τῆς Ἀλήθειας ὑπάρχουν πολλὰ σημεῖα συνάντησης καὶ συμφωνίας μεταξὺ Θρησκείας καὶ Ἐπιστήμης, ἀκόμη καὶ σημεῖα ἀλληλοεπικάλυψης. Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη λειτουργοῦν σὰν τὶς διαφορετικὲς νότες ποὺ κατάλληλα τοποθετημένες μαζὶ συνθέτουν μιὰ κοινὴ μελωδίαν. Βέβαια κάτι τέτοιο δὲν ἐντοπίζεται συχνὰ στὴν πράξι, ἐξ οὗ καὶ ἡ θεωρία αὐτὴ ἔχει περισσότερο ὑποθετικὸ καὶ δεοντολογικὸ χαρακτήρα. Ὡστόσο, συνιστᾷ ἓνα πεδίο γόνιμου στοχασμοῦ ποὺ προσπαθεῖ νὰ ὑπερβεῖ τὰ ἐμπόδια τῶν διχαστικῶν μοντέλων καὶ νὰ δώσει εὐκαιρίες διαλόγου πίστεως καὶ γνώσεως μέσα σὲ ἓνα πλαίσιο ἀμοιβαίας ἀλληλεπίδρασης – ὄχι παράλληλων μονολόγων, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν θεωρίαν τῆς Ἀνεξαρτησίας. Κι ἐπειδὴ διασώζει μιὰ ἐνιαία καὶ καθολικὴ εἰκόνα τόσο τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ζωῆς ὅσο καὶ τῆς ἀναζήτησης τῆς γνώσης, ἡ θεωρία τῆς Ἐναρμόνισης μπορεῖ νὰ συμβάλει στὴ δημιουργίαν μιᾶς ἀτμόσφαιρας αὐτογνωσίας καὶ συνεργασίας στὸ ἐσωτερικὸ τῶν δύο μεγεθῶν.

3. Τρίτη θεωρία, συναφῆς μὲ τὴν προηγούμενη, εἶναι ἐκείνη τῆς Ἠθικῆς Σύμπτωσης (*Ethical Overlap theory*), ἡ ὁποία ἀντιλαμβάνεται τὴ Θεολογίαν καὶ τὴν Ἐπιστήμην ὡς δραστηριότητες ὑπηρετικῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ προωθητικῆς τοῦ κοινοῦ καλοῦ. Στὸν βαθμὸ ποὺ ἐκπληρώνουν τὸν ρόλο τους πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ, εἶναι φυσικὸ νὰ

συνεργάζονται σε κείρια ζητήματα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ τοῦ συλλογικοῦ βίου, βεβαιώνοντας κοινές ἠθικές ἀξίες. Ἡ ἐνότητα στοῦ ἀξιολογικοῦ ἐπίπεδο σχετικοποιεῖ ἢ παραβλέπει τίς πολλές κοσμοθεωρητικές καὶ μεθοδολογικές διαφορές ποῦ ἀναμφίβολα ὑφίστανται, καθὼς ἐκεῖνο ποῦ προτάσσεται εἶναι ἡ κοινωνική καὶ πολιτική λειτουργικότητα τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἐπιστήμης.

4. Τέταρτη τέλος εἶναι ἡ θεωρία τῆς Σύνθεσης (*Integration theory*), ἡ ὁποία βασίζεται στὴν ὑπόθεση ὅτι Ἐπιστήμη καὶ Θεολογία οὐσιαστικά ταυτίζονται ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενό τους, ποῦ εἶναι ἡ γνώση τοῦ Ἀπολύτου, τοῦ Θεοῦ. Μονάχα στὴ μέθοδο διαφέρουν, ἔχουν ὅμως κοινὴ ἀναφορὰ σὰν δύο μονοπάτια ποῦ ὀδηγοῦν στὴν ἴδια κορυφή. Ἰπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἡ ἀντίληψη τοῦ κόσμου ποῦ ἀποκτᾶται μέσω τῆς σύγχρονης Ἐπιστήμης δὲν διαφέρει παρὰ μόνον στὴ γλωσσικὴ ἔκφορὰ ἀπὸ ἐκείνην ποῦ ἀνευρίσκεται στὶς κάθε λογῆς μυστικές παραδόσεις τῆς ἀνθρωπότητας. Ἐπιστήμη καὶ μυστικισμὸς βεβαιώνουν ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τους τὴν πεποίθηση ὅτι ὁ μὲν κόσμος δὲν εἶναι παρὰ ὁ χῶρος ἐκδήλωσης τῆς Θεότητας (ἐννοημένης ὡς Ἀπρόσωπου Ἀπόλυτου, ποῦ κατὰ περίπτωσιν ἀποκαλεῖται Ἀνώτερος Ἐαυτός, Κοσμικὴ Συνειδητότητα, Συμπαντικὴ Ἐνέργεια κ.ἄ.), ὁ δὲ ἄνθρωπος τὸ πεδίο αὐτοαποκάλυψης καὶ συνάμα αὐτοπραγμάτωσής τῆς³⁸. Ἡ θεωρία τῆς Σύνθεσης εὐδοκίμησε ἰδιαίτερα στὰ περιβάλλοντα τῆς Νέας ἢ Ἐναλλακτικῆς Πνευματικότητας (*New/Alternative Spirituality*), ἥτοι, τοῦ τύπου τῆς Ὀρησκευτικότητας ποῦ ἐμφανίσθηκε –καὶ σταδιακὰ κυριάρχησε– στὸν δυτικὸ κόσμον ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰῶνα καὶ ἔξῃς, ἔχοντας κατὰ κύριο λόγο ὀλιστικὸ καὶ συγκρητικὸ χαρακτήρα³⁹.

38. Κλασικὸ δείγμα τῆς θεωρίας τῆς Σύνθεσης, ὅπως αὐτὴ ἀναπτύχθηκε στὰ περιβάλλοντα τῆς Νέας Πνευματικότητας, ἀποτελεῖ τὸ F. Capra, *The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels Between Modern Science and Eastern Mysticism*, Shambhala Publications, Berkeley 1975. Τὸ συγκεκριμένο βιβλίο μεταφράσθηκε σὲ 23 γλώσσες καὶ ἔγινε παγκόσμιο best-seller κάνοντας 43 ἐπανεκδόσεις.

39. Ἡ μονιστικῆς καὶ ὀλιστικῆς κατεύθυνσης ὄντολογία, ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἐπικέντρωση τῶν ἱεροφανειῶν, ἡ ἐξατομίκευση καὶ ψυχολογικοποίηση τῆς Ὀρησκείας, ἡ ἀπόλυτη πρόταξις τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας ἔναντι τῶν θεσμικοποιημένων δογματικῶν ἐκφράσεων, ἡ γνωσιολογικὴ ποιότητα τῆς σωτηριολογίας, ὁ ἐκλεκτικὸς σχετικισμὸς καὶ συγκρητισμὸς στὴ χρῆσις στοιχείων ἀπὸ ποικίλα πνευματικὰ περιβάλλοντα, ἡ ἐργαλειοποίηση τοῦ Ὀρησκευτικοῦ μὲ ταυτόχρονη ἔμφασις στὴ θεραπεία καὶ ἡ αἰσιόδοξη φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, εἶναι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄξονες τοῦ συγκεκριμένου τύπου Ὀρησκευτικότητας.

3. Θεολογία και Τεχνοεπιστήμη I: Ήττα και συνθηκολόγηση

Από τὰ παραπάνω θεωρητικά μοντέλα για τὴ σχέση τῆς Θρησκείας/ Θεολογίας με τὴν Ἐπιστήμη, ιδιαίτερα ἀξίζει νὰ ὑποβάλει κάποιος σὲ κριτική βάσανο τὴ θεωρία τῆς Ἀνεξαρτησίας. Αὐτὸ ἀκριβῶς προτιθέμεθα νὰ κάνουμε στὴ συνέχεια. Ὁ λόγος αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς συνδέεται με τὸ γεγονός ὅτι ἡ θεωρία τῆς Ἀνεξαρτησίας φαντάζει περίπου αὐτονόητη καὶ –ὡς ἐκ τούτου– εἶναι ἐξαιρετικὰ δημοφιλῆς, γνωρίζοντας μεγάλη διείσδυση στὴν κοινὴ γνώμη, στοὺς κύκλους τῶν λογίων κληρικῶν καὶ τῶν Θεολόγων, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκπαίδευση⁴⁰.

Ἀναλυτικὰ για τὴ θρησκευολογικὴ ταυτότητα τῆς Ἐναλλακτικῆς Πνευματικότητας βλ. Δ. Ἰω. Μπεκριδάκης, «Ἐναλλακτικὲς Θρησκευτικὲς Ταυτότητες στὴ Μεθόριο Μοντέρνου-Μεταμοντέρνου: Ἡ Περίπτωση τῆς Νέας Πνευματικότητας», στὸν συλλογικὸ τόμο: Δ. Γ. Μαгриπλῆς (ἐπιμ.), *Κριτικὲς Προσεγγίσεις στὸν Ὀρθόδοξο Πολιτισμό: Ὁψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Παραδείγματος*, ἐκδ. Ἄντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 222-268.

40. Ἐνδεικτικὴ τῆς διείσδυσης ποὺ ἔχει ἡ ἀντίληψη αὐτὴ στὸν χῶρο τοῦ λόγιου Κλήρου εἶναι ἡ διατύπωση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, ὁ ὁποῖος στὴν ὁμιλία του κατὰ τὴν τελετὴ ἀναγόρευσής του σὲ Ἐπίτιμο Διδάκτορα τοῦ Τμήματος Γεωτεχνολογίας καὶ Περιβάλλοντος τοῦ Τ.Ε.Ι. Κοζάνης ἀνέφερε χαρακτηριστικὰ: «[...] βαθυτέρα ἔρευνα πείθει πάντα καλόπιστον ἔρευνητὴν ὅτι οἱ χῶροι τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιστήμης εἶναι διαφορετικοὶ καὶ δὲν δύναται ἡ μία νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ τῆς ἑτέρας» (βλ. http://fanarion.blogspot.com/2012/07/blog-post_6402.html). Ὡς πρὸς τὴν υἱοθέτηση τῆς θεωρίας τῆς Ἀνεξαρτησίας στὸν χῶρο τῆς ἐκπαίδευσης, εἶναι ἐνδεικτικὰ τὰ ὅσα ἀναφέρονται στὸ βιβλίον τῶν Θρησκευτικῶν τῆς Β' ΓΕ.Λ. ποὺ ἴσχυε στὸ πλαίσιο παλαιότερου Προγράμματος Σπουδῶν: «Πίστη καὶ Ἐπιστήμη εἶναι δύο μεγάλα πνευματικὰ μεγέθη ἀλληλοσυμπληρούμενα καὶ ὄχι ἀλληλοαποκλειόμενα. Εἶναι δύο ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ποὺ κινοῦνται σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Ἐπιστήμη καὶ Θρησκεία ἔχουν αὐτόνομες περιοχὲς ἐνδιαφερόντων καὶ ἔρευνας: ἀνταποκρίνονται σὲ διαφορετικὲς ἀξιολογικὲς ροπὲς καὶ ἀνάγκες τῆς ἐνιαίας ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ἡ Ἐπιστήμη ἐρευνᾷ τὰ μυστήρια τῆς δημιουργίας, ἀσχολεῖται με τὸ Ἐπιστητὸ, ἐνῶ ἡ Θρησκεία ἀσχολεῖται με τὸ μυστήριον τοῦ Δημιουργοῦ, τὸ ὑπεραισθητὸ [...]. Ὅταν ἡ καθεμιὰ περιορίζεται στὸν χῶρο τῆς ἀρμοδιότητάς της, δὲν ὑπάρχει θέμα σύγκρουσης ἢ ἀντίθεσης.» Παρακάτω, τὸ ἐν λόγω σχολικὸ ἐγχειρίδιον παραθέτει ὀκτὼ λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ὑποτίθεται πὼς δὲν ὑπάρχει σύγκρουση. Σταχυολογῶ δύο ἐνδεικτικούς: «1ον Ἡ Ἐπιστήμη ἐρευνᾷ τὸν αἰσθητὸ, τὸν φυσικὸ κόσμον, ἐνῶ ἡ Θρησκεία “περιγράφει” τὸν ὑπεραισθητὸ, τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον. 2ον Ἡ Ἐπιστήμη ἐρευνᾷ τὸ πὼς ἐγίνε ὁ κόσμος καθὼς καὶ τοὺς φυσικοὺς νόμους ποὺ ρυθμίζουν τὴ λειτουργία του, ἐνῶ ἡ Θρησκεία ἀσχολεῖται με τὸ ποῖός καὶ γιατί δημιούργησε τὸν κόσμον. Ἐφόσον ἀπαντοῦν σὲ διαφορετικὰ ἐρωτήματα, ἐπόμενο εἶναι ὅτι δὲν δικαιολογεῖται ἀντίθεση ἢ σύγκρουση, ἀλλὰ μᾶλλον συνεργασία». Βλ. Δ. Α. Δρίτσας, Δ. Ν. Μόσχος, Στυλ. Α. Παπαλεξανδροπούλου, *Χριστιανισμὸς καὶ*

Ὁ Μάριος Μπέγζος ἐπισημαίνει χαρακτηριστικά: «Ὁ συνηθισμένος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιμετωπίζεται τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῆς Θεολογίας μὲ τὴν Τεχνολογία εἶναι ἡ εὐκλείδεια λογική. Ἡ Θεολογία καὶ ἡ Τεχνολογία μοιάζουν μὲ δύο παράλληλες εὐθεῖες: Ὅσονδήποτε κι ἂν προεκταθοῦν, οὐδέποτε συναντῶνται. Ἡ Τεχνολογία προοδεύει πρὸς τὸ μέλλον καὶ ἡ Θεολογία προέρχεται ἀπὸ τὸ παρελθόν. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται σύγχρονη, μοντέρνα, προηγμένη ἢ πρωτοποριακή, ἐνῶ ἡ τελευταία θεωρεῖται παρωχημένη, παραδοσιακή ἢ καὶ συντηρητική ἀκόμα. Ἡ Τεχνολογία ἔχει νὰ κάνει μὲ τὸ “φυσικό” καὶ τὸ “ἔλλογο”, τὸ ἐνδοκοσμικό, ἐμπειρικό, ρεαλιστικό καὶ ὀρθολογικό. Ἡ Θεολογία ἀσχολεῖται μὲ τὸ “ὑπερφυσικό” ἢ “μεταφυσικό” καὶ τὸ “ὑπέρολογο”, τὸ ὑπερβατικό, ἰδεαλιστικό καὶ ἀνορθολογικό, μὲ τὸ μυστικισμό ἢ τὸ δογματισμό. Ἡ μία χαρακτηρίζεται ἀντικειμενική καὶ διανοητική, ἐνῶ ἡ ἄλλη πιστεύεται πὼς εἶναι ὑποκειμενική καὶ συναισθηματική [...]. Εἶναι ἐπίσης σημαντικό καὶ διόλου παράδοξο τὸ ὅτι ἡ συντριπτική πλειοψηφία θρησκῶν καὶ ἄθρησκων, Θεολόγων καὶ Ἐπιστημόνων, υἱοθετεῖ τὴν εὐκλείδεια προοπτική στὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Θεολογίας-Τεχνολογίας»⁴¹.

Ὡστόσο, ἂν ἐξετασθεῖ προσεκτικὰ ἡ θεωρία τῆς Ἀνεξαρτησίας, ἀποδεικνύεται ὅτι συνιστᾶ μία μᾶλλον πρόχειρη καὶ ἐπιφανειακὴ ἀντίληψη γιὰ τὶς σχέσεις Θεολογίας καὶ Ἐπιστήμης. Καὶ τοῦτο γιὰ τρεῖς τοὐλάχιστον λόγους: Κατ’ ἀρχὰς ἀγνοεῖ τὰ στοιχειώδη περὶ τῶν ἐσωτερικῶν γνωρισμάτων, προϋποθέσεων καὶ ἀρχῶν τῶν δύο μεγεθῶν. Δεύτερον, παραβλέπει τὴ μακραίωνη καὶ πολυκύμαντη ἱστορία τῆς διαλεκτικῆς σχέσης ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν Ὁρθὸ Λόγο καὶ τὸ Ἱερό, τὴ Γνώση καὶ τὴν Πίστη. Τέλος, διακατέχεται ἀπὸ τὴν ἀφελῆ αἰσιοδοξία ὅτι ἡ ἀνοχή πρὸς τὴ διαφορετικότητα εἶναι ἀπὸ μόνη τῆς ἱκανῆ νὰ ἐξαλείψει αὐτομάτως τὶς συγκρούσεις. Ἐν συνεχείᾳ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀποσαφηνίσουμε κριτικὰ τὰ τρία αὐτὰ σημεία.

Θρησκευόμενα, Β’ ΓΕ.Λ., Ο.Ε.Δ.Β., Ἀθήνα 2007, σσ. 198-199, 201.

41. Βλ. Μ. Μπέγζος, *Τεχνολογία καὶ Θεολογία*, στὸν ἰστότοπο ANTIΦΩΝΟ: <https://antifono.gr/%cf%84%ce%b5%cf%87%ce%bd%ce%bf%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%af%ce%b1-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b8%ce%b5%ce%bf%ce%bb%ce%bf%ce%b3%ce%af%ce%b1/>.

Ἡ ἀντίληψη πού βρίσκεται στή βάση τῆς θεωρίας τῆς Ἀνεξαρτησίας τῶν δύο μεγεθῶν εἶναι ὅτι ἡ Ἐπιστήμη/Τεχνική ἐρευνᾷ τὸν αἰσθητό, τὸν φυσικό κόσμο, ἐνῶ ἡ Θρησκεία/Θεολογία ἀσχολεῖται μὲ τὸν ὑπεραισθητό, τὸν ὑπερφυσικό κόσμο. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ προϋποθέτει ἕναν διαχωρισμὸ ὄντολογικοῦ χαρακτῆρα ἀνάμεσα στὸ Ὑπερβατικό, τὸ Ἐπέκεινα, ὅπως τὸ ὀρίζει ἡ κλασικὴ μεταφυσικὴ, σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ Ἐνδοκοσμικό, τὸ Ἐνθάδε. Ἡ διάκριση αὐτὴ ἀντιδιαστέλλει τὸν θεωρούμενο ὡς «πνευματικό» κόσμο τῶν ἀξιῶν καὶ τοῦ νοήματος μὲ τὸν θεωρούμενο ὡς «ὕλικό» κόσμο τῶν αἰσθήσεων καὶ ἀναφέρει τὸν μὲν πρῶτο στὸν χῶρο τῆς Θεότητος καὶ συνακόλουθα τῆς Θρησκείας/Θεολογίας, ἐνῶ τὸν δεύτερο στὸν χῶρο τῆς Ἀνθρωπότητας καὶ ἄρα τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνικῆς. Ὡστόσο, τὸ διπολικὸ σχῆμα Φυσικό-Ὑπερφυσικό δὲν ἔχει καθολικὴ ἰσχύ, ἀλλὰ ἀκολουθεῖ μία συγκεκριμένη διαδρομὴ στὴν ἱστορία τῆς μεταφυσικῆς. Ἔχει τὶς ρίζες του στὶς ἀρχαῖες παραδόσεις τοῦ Ὁρφισμοῦ καὶ τοῦ Πλατωνισμοῦ, περνᾷ μέσα ἀπὸ τὸν Νεοπλατωνισμὸ τῆς Ἀναγέννησης καὶ φθάνει μέχρι τὴν φυσικομαθηματικὴ ἀναδιαπραγμάτευση τῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς Νέους Χρόνους. Κορυφαία στιγμή στὴ Νεώτερη διατύπωσή του ὑπῆρξε ἡ καρτεσιανὴ ὄντολογικὴ διάκριση ἀνάμεσα σὲ *res extensa* καὶ *res cogitans*. Στὸ πλαίσιο τῆς ἡ πραγματικότητά διχάζεται ριζικὰ καὶ ἐπὶ τοῦ διχασμοῦ αὐτοῦ ἐδραιώνεται ὁ σύγχρονος μηχανικισμὸς ὡς κυρίαρχο μοντέλο συσχετισμοῦ καὶ λειτουργίας τῶν μερῶν τῆς πραγματικότητος. Πρόκειται γιὰ ἕνα μοντέλο κατανόησης τοῦ κόσμου σαφῶς δυϊστικό, πού ἄσκησε καθοριστικὴ ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τῶν κοσμοθεωρητικῶν καὶ κοινωνικῶν παραμέτρων τοῦ σύγχρονου δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ ἔχει πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλειφθεῖ τόσο ἀπὸ τὴν Ἐπιστήμη ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ Φιλοσοφία. Στὴ Θεολογικὴ σκέψη τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ σχῆμα αὐτὸ εἶναι ἄγνωστο, ἀφοῦ τὸ ὄντολογικὸ ρῆγμα δὲν βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ αἰσθητό/φυσικό Ἐνθάδε καὶ στὸ ὑπεραισθητό/ὑπερφυσικό Ἐπέκεινα, ἀλλὰ ἀνάμεσα στὸ Κτιστό καὶ στὸ Ἄκτιστο. Στὴ σφαῖρα τοῦ Ἄκτιστου ὑπάρχει μόνον ὁ Τριαδικὸς Θεός, ἐνῶ στὴ σφαῖρα τοῦ Κτιστοῦ κινοῦνται ὅλα τὰ δημιουργήματα, εἴτε πρόκειται γιὰ ὕλικά καὶ αἰσθητά, εἴτε γιὰ ἄυλα καὶ ὑπεραισθητά. Ὅποτε κάθε θεώρηση τῆς σχέσεως Ἐπιστήμης-Θεολογίας, πού στηρίζεται σὲ διαχωρισμοὺς τοῦ τύπου: ὕλικό-πνευματικό, σῶμα-ψυχὴ, αἰσθητό-ὑπεραισθητό, ὁρατό-

άορατο καί, ἔτι περαιτέρω, γνώση-πίστη/ἠθική, περιγραφή-ἔρμηνεία εἶναι τελείως ξένη μετὰ τὴν Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκτὸς ἀπὸ φιλοσοφικὰ ξεπερασμένα, εἶναι καὶ θεολογικὰ προβληματικὰ.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Δὲν χρειάζεται νὰ εἶναι κανεὶς εἰδικὸς στὴν ἱστορία τῶν Θρησκειῶν γιὰ νὰ γνωρίζει ὅτι οἱ Θρησκεῖες εἶναι συμβολικὰ συστήματα ὀλιγῆς διάρθρωσης τῆς ζωῆς καὶ ὡς τέτοια ἐπικαθορίζουν καὶ διαμορφώνουν τὸ σύνολο τῆς ἀνθρώπινης καθημερινότητος, τόσο σὲ ἀτομικὸ ὅσο καὶ σὲ συλλογικὸ ἐπίπεδο. Ἀπὸ τὸ τί πρέπει νὰ τρῶνε καὶ τί ὄχι οἱ πιστοί, πότε νὰ τὸ τρῶνε καὶ σὲ τί ποσότητα, μέχρι τὸ πότε θὰ ἐργάζονται καὶ πότε θὰ ἀναπαύονται, πῶς θὰ ρυθμίζουν τὴ σεξουαλικὴ καὶ οἰκογενειακὴ τους ζωὴ, τί στάση πρέπει νὰ κρατοῦν στὰ οἰκονομικὰ ζητήματα, ποιά ζῶα, φυτὰ, καταστάσεις καὶ ἀντικείμενα εἶναι καθαρὰ ἢ ἀκάθαρτα, καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα ἀπολύτως πρακτικὰ καὶ ἀπτὰ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὸ ἦθος καὶ τὴ συμπεριφορὰ, δηλαδὴ τὴ βιοτὴ τῶν ἀνθρώπων σὲ ἀτομικὸ καὶ συλλογικὸ ἐπίπεδο. Ἐπιπλέον, κάθε Θρησκεία διαθέτει μία εἰκόνα καὶ μαζί μία ἔρμηνεία γιὰ τὸν φυσικὸ κόσμον καὶ τὶς ἐπιμέρους λειτουργίες του, ἥτοι μία Κοσμολογία. Ὅποτε εἶναι ἐντελῶς ἄστοχο νὰ ἰσχυρίζεται κανεὶς ὅτι ἡ Θρησκεία ἐνδιαφέρεται μονάχα γιὰ τὰ «πνευματικὰ ζητήματα» ἢ τὰ «ὑπερφυσικά» μυστήρια.

Ἡ Ἐπιστήμη, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, εἶναι ἐπίσης ἓνα συνεχτικὸ σύστημα γνώσης, ποὺ ἀξιῶνει συνολικὴ ἔρμηνεία τοῦ κόσμου. Ὅχι ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἔχει ἐξηγήσει τὰ πάντα, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἔχει τὴν ἀξίωση ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἐξουσιοδότηση νὰ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸ κάνει, ἀφοῦ θεωρεῖται ὅτι διαθέτει τὴ γνωσιολογικὴ ἐγκυρότητα καὶ τὴ μεθοδολογικὴ συνέπεια γιὰ νὰ ἀναλάβει ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα. Ἐπομένως, ἀγκαλιάζει ὅλες τὶς σφαῖρες τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ σύμπασης τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς καὶ τῆς πραγματικότητος. Ἀρκεῖ νὰ σκεφθεῖ ἐδῶ κανεὶς τοὺς ἐπιμέρους κλάδους τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνικῆς καὶ τὶς ἀμέτρητες καταταμήσεις τους. Ἄρα ὡς ἐνότητα ἡ Τεχνοεπιστήμη δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὴν ἐφαρμοσμένη ἔρευνα τοῦ φυσικοῦ κόσμου κυρίως καὶ πρωταρχικῶς ἀφορᾷ μία ἰδιαίτερη τροπὴ καὶ ὀργάνωση τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενά της, ἡ ἐπιστημονικὴ ἀναζήτησις εἶναι πολὺμορφη. Ἡ μελέτη τοῦ μικροκόσμου (κβαντομηχανικὴ, μελέτη

σωματιδίων), για παράδειγμα, δεν ἀφορᾶ πράγματα αἰσθητά – οὔτε κἂν ὕλικά, θὰ λέγαμε. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ ἡ θεωρητικὴ Ἐπιστήμη ὑποχρεώνεται νὰ δανεισθεῖ ὄρους ἀπὸ τὴ μεταφυσική. Ἔτσι, οἱ ἐπιστήμονες συχνὰ κάνουν λόγο γιὰ «ἀρνητικὴ ὕλη» ἢ «ἀντι-ὕλη», γιὰ «σωματίδιο τοῦ Θεοῦ», γιὰ «Ἵπερτέλεια» συστήματα, ἐνῶ τὰ Μαθηματικά, ὡς γνωστόν, θεμελιώνονται πάνω σὲ ἀναπόδεικτες ἀξιωματικὲς παραδοχὲς καὶ σὲ ἔννοιες ὅπως αὐτὴ τοῦ «Ἀπειρου», ποὺ μονάχα ἀπὸ τὸν αἰσθητὸ καὶ φυσικὸ κόσμο δὲν συνάγεται.

Ἐπιπλέον, ἡ ἴδια ἢ ἔννοια τῆς Φύσεως, εἶναι μεταφυσικὴ κατηγορία. Προϋποθέτει μίαν διανοητικὴν τάξεως ἀφαίρεση καὶ ὑπέρβαση: μονάχα διὰ τῆς ἀπόσπασης καὶ ἀπόστασης ποὺ πῆρε ἱστορικὰ ἢ ἀνθρώπινη συνείδηση ἀπὸ τὸ φυσικὸ περιέχον κατέστη δυνατὸν νὰ μεταβληθεῖ ὁ κόσμος σὲ ἀντικείμενο τῆς διάνοιας, γιὰ νὰ γίνει, ἐν συνεχείᾳ, ἀντικείμενο μελέτης ἀπὸ τὴν Ἐπιστήμη. Ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μέσῳ τῆς ἀντανάκλασής της στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἢ Φύση ἀποκτᾶ μεταφυσικὸ νόημα, τουτέστιν μεταβάλλεται σὲ πεδίο ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι καθίσταται λογικὴ, προσλαμβάνει δηλαδὴ τὸ νόημα καὶ τὴ σημασία της μόνον ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμὸ. Κάθε ἐπιστήμη συνεπῶς εἶναι ἓνας τρόπος ἔλλογης διαχείρισης τοῦ φυσικοῦ ὕλικοῦ καὶ ἄρα εἶναι ἤδη ἓνας τρόπος νοηματοδότησης τοῦ κόσμου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν ἐνδιαφέρεται μόνον γιὰ τὸ «πῶς» τοῦ κόσμου, ὅπως ἐπιπόλαια διατείνεται ἡ θεωρία τῆς Ἀνεξαρτησίας, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ γιὰ τὸ «γιατί» τοῦ κόσμου. Ἡ Ἐπιστήμη εἶναι μίαν διαρκῆς ἐρωτηματοθεσίαν περὶ τοῦ ὄντος καὶ τῆς Ἀλήθειας. Τὰ ὄριά της ἐκτείνονται ἕως τῆ διερεύνηση τοῦ κλασικοῦ ἐρωτήματος τῆς μεταφυσικῆς, ὅπως τὸ ἀναδιατύπωσε ὁ Martin Heidegger στὸ περίφημο πρῶτο κεφάλαιο τῆς *Εἰσαγωγῆς στὴ Μεταφυσική*: «γιατί νὰ ὑπάρχουν τὰ ὄντα καὶ ὄχι τὸ τίποτα;»⁴². Ἡ ἀπορία αὐτὴ δηλώνει τὴν ὕψιστη καὶ πρωταρχικὴ διερώτηση τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης καὶ ὡς τέτοια διαπερνᾷ ὅλες τὲς ἐκφάνσεις τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος – ἐπομένως καὶ τὴν Ἐπιστήμη. Ὁ Heidegger ἐναλλακτικὰ τὴ διατυπώνει

42. Βλ. M. Heidegger, *Εἰσαγωγή στὴ Μεταφυσική*, μετάφρ. Χρ. Μαλεβίτσος, ἐκδ. Δωδώνη, Ἀθήνα 1973, σ. 31. Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἐπιχειρεῖ νὰ ἀπαντήσῃ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς σύγχρονης ἐπιστημονικῆς κοσμολογίας, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὸ βιβλίο τῶν St. Hawking and L. Mlodinow, *The Grand Design*, Bantam Books, New York 2010.

καὶ ὡς «γιατί τὸ γιατί;»⁴³ καὶ ἐντοπίζει σὲ αὐτὴν τὴν πηγὴν κάθε αὐθεντικοῦ ἐρωτήματος ποὺ ἀναδύεται ἀπὸ τὰ ἀβυσσαλέα βάθη τῆς ὑπαρξῆς. Ἡ ἀπάντηση ἐπομένως στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ μονάχα τὴ Φιλοσοφία, τὴ Θρησκεία, τὴν Τέχνη ἢ τὴν Ἐπιστήμη, ἀλλὰ ἀγκαλιάζει συνεκτικὰ ὅλα τὰ πεδία τῆς ἀνθρώπινης σκέψης καὶ ἐμπειρίας. Ἡ, γιὰ νὰ τὸ ἐκφράσουμε ἀλλιῶς, λειτουργεῖ σὰν παράξενος ἐλκυστῆς (*strange attractor*) τοῦ νοήματος στὸ χαοτικὸ σύστημα τῶν δυνάμεων ποὺ κινοῦν τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία.

Ὁ κεντρικὸς ἰσχυρισμὸς τῆς θεωρίας τῆς Ἀνεξαρτησίας, ὅτι ἡ Θρησκεία/Θεολογία ἔχει τὴν ἀποκλειστικὴ ἀναφορά τῆς στὸν ὑπεραισθητό, ὑπερφυσικὸ καὶ πνευματικὸ κόσμον καὶ –ὡς ἐκ τούτου– πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς αὐτόνομο καὶ ξένο πρὸς τὴν Ἐπιστήμη πεδίο, προσκρούει, ὅπως εἶπαμε, στὴ βιολογικὴ, πολιτισμικὴ καὶ κοινωνικὴ διάσταση τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου. Ὡστόσο ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ καὶ κάτι ἀκόμη, ποὺ συνήθως μᾶς διαφεύγει: τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ ἄποψη γνωσιολογικὴ ὅλα τὰ θρησκευτικὰ συστήματα ἐμπεριέχουν ἐγγενῶς καὶ ἀφετηριακὰ ἓναν τρόπο σύλληψης καὶ ἐρμηνείας τοῦ κόσμου. Στὸ χριστιανικὸ συμφραζόμενον, ποὺ κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, θὰ λέγαμε ὅτι *mutatis mutandis* ἡ Θεολογία εἶναι ἤδη μία Ἐπιστήμη, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι εἶναι φορέας μιᾶς συστηματικὰ δομημένης γνώσης γιὰ τὸν κόσμον. Ἔχει συγκεκριμένη ἀντίληψη γιὰ τὸ πῶς ἔγινε ὁ κόσμος καθὼς καὶ γιὰ τοὺς νόμους ποὺ ρυθμίζουν τὴ λειτουργία του. Γιὰ παράδειγμα, κάνει λόγο γιὰ τὴν ἐκ Θεοῦ Δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀριότητα τῆς κτίσεως, τὴν ἐξαχρείωσή της ἀπὸ τὴν Πτώση, τὴ ζωοποιὸ παρουσία τῶν Θείων ἐνεργειῶν στοὺς λόγους τῶν ὄντων, τὴν ἐξέλιξη τῆς Θείας Οἰκονομίας μέσω τοῦ προνοιακοῦ ἔργου τοῦ Παρακλήτου μέσα στὴν ἱστορία κατὰ τὴ βούληση καὶ τὴν εὐδοκία τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ τὴν προσδοκία τῆς συνολικῆς μεταμόρφωσης καὶ ἀφθαρτοποιήσεως τοῦ κτιστοῦ ἐν Χριστῷ καὶ ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τῶν ἐσχάτων. Τί ἄλλο εἶναι αὐτὰ τὰ δόγματα ἀπὸ ἀξιωματικὲς διατυπώσεις καθολικῆς ἰσχύος ποὺ ἀφοροῦν ἄμεσα τὴν προέλευση, λειτουργία καὶ προορισμὸ τοῦ φυσικοῦ κόσμου; Ὡς τέτοια συνθέτουν τὸ σῶμα τῆς θεολογικῆς γνώσης γιὰ τὸν κόσμον. Ἡ γνώση αὐτὴ βέβαια

43. Βλ. Μ. Heidegger, *Εἰσαγωγή στὴ Μεταφυσική*, ὁ.π., σ. 35.

δὲν εἶναι ἐπιστημονικὴ μὲ τὴν τρέχουσα ἔννοια τοῦ ὄρου, ἐφ' ὅσον δὲν προκύπτει ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας (ἐμπειρικὴ παρατήρηση, ὀρθολογικὸς συλλογισμὸς, πειραματικὸς ἔλεγχος), ἀλλὰ εἶναι προῖον ἄνωθεν ἀποκαλύψεως – εἶναι δηλαδὴ μυθικῆς τάξεως. Ὡστόσο δὲν παύει νὰ συνιστᾶ μία ὀλοκληρωμένη ἐρμηνεῖα τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἢ ὁποῖα ἀξιῶναι ἀντικειμενικὴ ἰσχύϊ καὶ ἐγκυρότητα. Τὸ ἀντικείμενό της εἶναι τὸ ἴδιο μὲ ἐκεῖνο τῆς Νεωτερικῆς Ἐπιστήμης, δηλαδὴ ὁ αἰσθητὸς, φυσικὸς κόσμος τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας. Ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι, καὶ ἱστορικά, ἡ συστηματικὴ καταγραφή τοῦ δόγματος συνυφάνθηκε μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς ἀπόψεις καὶ ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴ φύση καὶ τὴ λειτουργία τῆς πραγματικότητας. Ἔτσι βλέπουμε γιὰ παράδειγμα τὸν Ἰωάννη Δαμασκηνὸ νὰ ἐπιγράφει τὴν ἐπιβλητικὴ δογματικὴ του τριλογία *Πηγὴ Γνώσεως* καὶ νὰ ἀφιερώνει ὀλόκληρο τὸ ἀποτελούμενο ἀπὸ 29 κεφάλαια (15-44) Β' μέρος τῆς *Ἐκδόσεως Ἀκριβοῦς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως* στὴ λεπτομερῆ παρουσίαση τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς, ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἀστρονομία, τὴ φυσικὴ, τὴν ψυχολογία καὶ τὴ βιολογία, σὲ ἄμεση φυσικὰ διασύνδεση μὲ τὶς ἀλήθειες τῆς Γραφῆς⁴⁴.

Ἐπομένως, εἶναι λάθος νὰ ὑποθέτει κανεὶς ὅτι ἡ Θεολογία ἐνδιαφέρεται ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ ποιὸς δημιούργησε τὸν κόσμον καὶ γιατί, καὶ ἄρα ἀπαντᾷ σὲ διαφορετικὰ ἐρωτήματα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ θέτει ἡ Ἐπιστήμη. Διότι εἶναι προφανὲς ὅτι ὁποῖος δογματίζει γιὰ τὸ ποιὸς δημιούργησε τὸν κόσμον καὶ γιατί, ἔχει ἤδη ἀπαντήσει –εἴτε τὸ συνειδητοποιεῖ εἴτε ὄχι– καὶ στὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ πῶς δημιουργήθηκε καὶ λειτουργεῖ ὁ κόσμος. Καὶ ἀντίστροφα: ὁποῖος στοχάζεται γιὰ τὸ πῶς δημιουργήθηκε καὶ λειτουργεῖ ὁ κόσμος, ἔχει ἤδη ἀπαντήσει –εἴτε τὸ συνειδητοποιεῖ εἴτε ὄχι– καὶ στὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ ποιὸς δημιούργησε τὸν κόσμον. Ὅποτε διλήμματα τῆς μορφῆς: «Ἐξέλιξη ἢ Δημιουργία», «Big-Bang ἢ Γένεση ἐκ τοῦ Μηδενός» οὔτε φαινομενικὰ οὔτε ἐπουσιώδη εἶναι, παρὰ τὸ κοινῶς νομιζόμενο. Καὶ οὔτε μποροῦν νὰ παρακαμφθοῦν μὲ φαιδρὰ τεχνάσματα καὶ ὑποκριτικὲς σοφιστεῖες τοῦ τύπου: «καὶ Ἐξέλιξη καὶ Δημιουργία», «Big-Bang καὶ Γένεση ἐκ τοῦ Μηδενός». Διότι ἐκεῖνος

44. Βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις Ἀκριβοῦς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως*, μετάφρ. Ν. Ματσούκας, ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 96-207.

πὸ τὶς ἐπικαλεῖται (συνήθως ἀπὸ τοὺς θεολογικοὺς κύκλους) εἶναι ἤδη προκατελιγμένος ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἄποψης καὶ ἐναντίον τῆς ἄλλης – ἔστω κι ἂν δὲν τὸ συνειδητοποιεῖ ἐπαρκῶς ἢ δὲν τὸ ὁμολογεῖ ἀνοιχτά. Εἶναι ἐξ ἀρχῆς ὑποστηρικτῆς τῆς ἐκδοχῆς τῆς Δημιουργίας καὶ ἀπλῶς ἀντιλαμβάνεται τὸν ἕτερο πόλο ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων διαδικασία, ὡς τὸν μηχανισμό διὰ τοῦ ὁποίου συντελεῖται ἡ Δημιουργία. Μὲ ἄλλα λόγια, πιστεύει ὅτι ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν κόσμον, ἀλλὰ ἡ Ἐξέλιξη εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο συντελέσθηκε (ἢ συνεχίζει νὰ συντελεῖται) ἡ Δημιουργία. Ἐπομένως τὸ δίλημμα παραμένει, ἀποκαλύπτοντας τὴ θεμελιώδη σημασία πὸ ἔχει γιὰ τὸν πολιτισμό. Εἶναι ὑψιστῆς σημασίας θεολογικὸ καὶ ταυτόχρονα ἐπιστημονικὸ ζήτημα.

Δὲν ἔχουν ὅμως μόνον ἡ Θεολογία/Θρησκεία ἐπιστημονικὲς ὄψεις καὶ ἀξιώσεις, ἔχει καὶ ἡ Ἐπιστήμη θεολογικὲς/θρησκευτικὲς. Ἦδη ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή της ἐκπλήρωνε καὶ συνεχίζει νὰ ἐκπληρώνει ἀκραιφνῶς θρησκευτικὲς λειτουργίες. Ἄλλωστε, τὸ αἶτημα τῆς κατανόησης τῆς φυσικῆς νομοτέλειας στὶς προνεωτερικὲς κοινωνίες δὲν εἶχε ποτὲ αὐτόνομο χαρακτήρα, ἀλλὰ ἦταν ἀξεδιάλυτα συνυφασμένο μὲ τὸ περὶ Θεοῦ ἐρώτημα καὶ τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Ἀπόλυτο, τὸ Θεῖο. Φθάνει νὰ ἀναλογισθεῖ κάποιος ἐδῶ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐποποιία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, ἢ ἀκόμη καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο εἰσήγαγαν τὸν παράγοντα «Θεός» στὶς ἐπιστημονικὲς τοὺς ἐρμηνεῖες οἱ πρωτοπόροι τῆς Ἐπιστήμης τῶν Νέων Χρόνων (Newton, Descartes, Darwin). Ἀλλὰ δὲν χρειάζεται νὰ πᾶμε τόσο πίσω. Ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθεῖ κανεὶς τὸν ρόλο καὶ τὴ λειτουργία πὸ ἔχει ἡ Τεχνοεπιστήμη στὶς σύγχρονες κοινωνίες. Ὁ ρόλος αὐτὸς εἶναι ἀπολύτως καὶ κυριολεκτικῶς σωτηριολογικός. Στὴ συνείδηση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἡ ὑπέρβαση ὄλων τῶν δεινῶν καὶ δυσχερειῶν τῆς ζωῆς εἶναι στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο καὶ τὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη. Αὐτὲς τὸν προστατεύουν ἀπὸ τὶς φυσικὲς καταστροφές, τὶς ἀσθένειες καὶ τὶς ἐπιδημίες, τὶς ξένες ἐπιβουλές, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὶς ψυχολογικὲς καὶ κοινωνικὲς δυσλειτουργίες. Διὰ τῆς Τεχνοεπιστήμης περιστέλλεται τὸ ἀρχέγονο αἶσθημα τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀδυναμίας ἐνώπιον τοῦ φυσικοῦ κακοῦ. Ταυτόχρονα, ἡ ἀδιάκοπη καλλιέργεια τῆς ἔρευνας δίδει στὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἐλπίδα ἐνός «καλύτερου», ἤτοι ἀσφαλέστερου καὶ εὐτυχέστερου μέλλοντος. Στὴ Νεωτερικὴ ἐποχῇ, τὸ Τεχνικὸ μέσο καὶ ἡ

Ἐπιστημονική ἔρευνα πού τὸ ἐφευρίσκει καὶ τὸ ὑποβαστάζει εἶναι οἱ βασικώτεροι ἐγγυητὲς τῆς ἀνθρώπινης εὐημερίας. Ἀκόμη περισσότερο: εἶναι οἱ ἀπαραίτητοι ὄροι τῆς ἴδιας τῆς ἀνθρώπινης ἐπιβίωσης πάνω στὸν πλανήτη. Ὁ μεσσιανικὸς αὐτὸς χαρακτήρας τῆς Τεχνοεπιστήμης ἀνταποκρίνεται στὴ μόνιμη λαχτάρα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ὑπέρβαση καὶ λύτρωση. Γιὰ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς περιορισμούς, προκειμένου νὰ βιώσει μία ζωὴ ἀφθονίας καὶ μακαριότητας. Εὐκόλα κατανοεῖ κάποιος τὴ θρησκευτικὴ ποιότητα τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος –ὁ «τελευταῖος ἄνθρωπος» ὅπως τὸν ἀποκάλεσε ὁ Nietzsche⁴⁵, ὁ ἄνθρωπος δηλαδή πού τοῦ ἔλαχε νὰ ζεῖ καὶ νὰ δημιουργεῖ στὴ μετὰ τὸν Θάνατο τοῦ Θεοῦ ἱστορικὴ περίοδο, δὲν στρέφεται πλέον ὡς συλλογικὸ ὑποκείμενο πρὸς τοὺς Οὐρανοὺς γιὰ νὰ πληρώσει τὴν θρησκευτικὴ του ἀνάγκη γιὰ λύτρωση καὶ μακαριότητα. Οἱ Οὐρανοὶ ἄδειασαν καὶ ὁ μετὰ θάνατον προσδοκώμενος Παράδεισος ἢ θὰ μεταφερθεῖ στὸ ἐδῶ-καί-τώρα ἢ δὲν θὰ ὑπάρχει. Κι ἀφοῦ ἡ ἀλυσίδα πού ἔνωσε «τὴ γῆ μὲ τὸν ἥλιο τῆς», τὸν Θεό, ἔχει κοπεῖ (ὅπως διαπιστώνει ὁ νιτσεικὸς τρελὸς στὸ περίφημο ἀπόσπασμα 125 τῆς *Χαρούμενης Ἐπιστήμης*), ὅλη ἡ ἐλπίδα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἐλευθερία καὶ εὐτυχία ἔχει στραφεῖ στὶς ἴδιες του τὶς δυνάμεις καὶ στὰ ἔργα τῶν χειρῶν του. Ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Τεχνικὴ εἶναι τὰ σπουδαιότερα μέσα πού ἔχει ἐπινοήσει ὁ *homo emancipatus a Deo* γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ ἀχραιοφνῶς μεταφυσικοῦ στόχου τῆς ὑπέρβασης καὶ τῆς λύτρωσης. Ὡστόσο, δὲν πρόκειται πλέον γιὰ μία κίνηση ἀναχώρησης ἀπὸ ἓνα Κοσμικὸ Ἐνθάδε πρὸς ἓνα Ὑπερβατικὸ Ἐπέκεινα, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ μία ἔκσταση τοῦ πνεύματος ἐντὸς τῆς ἱστορίας μὲ σκοπὸ τὴν αὐτοπραγμάτωση τοῦ Ὑποκειμένου. «Ὁ ἄνθρωπος πού τείνει πρὸς αὐτὴν τὴν ὀλοκλήρωση», σημειώνει ὁ Κώστας Παπαϊωάννου, «εἶναι ὁ ἄνθρωπος σὰν Ὑποκείμενο καὶ σὰν Ἐλευθερία, ὁ ἄνθρωπος πού βρῖσκει μὲς στὸν ἑαυτό του τὸν σκοπὸ καὶ τὰ μέσα τῆς ἴδιας του τῆς ἀνάπτυξης [...] εἶναι ὁ ἄνθρωπος σὰν Ἀπόλυτο καὶ σὰν Ἀλήθεια [...] ὁ μόνος ὄντολογικὸς ὀρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἱστορία»⁴⁶.

45. Βλ. Fr. Nietzsche, *Ἔτσι Μίλησε ὁ Ζαρατούστρα: Ἐνα Βιβλίο γιὰ Ὅλους καὶ γιὰ Κανέναν*, μετάφρ. Ἰ. Δικταῖος, ἐκδ. Δωδώνη, Ἀθήνα-Γιάννινα, 21991, σσ. 46-47.

46. Βλ. Κ. Παπαϊωάννου, *Ὁ Ἄνθρωπος καὶ ὁ Ἴσκιος του: Ἱστορικὴ Συνείδηση καὶ Ἀνθρωπολογία στὸν XX Αἰῶνα*, Ἐναλλακτικὲς Ἐκδόσεις, Ἀθήνα 1995, σσ. 18-19.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀπόφανση καὶ τὸ τεχνολογικὸ ἔργο εἶναι συνεπῶς φορεῖς ἱερῶν ποιότητων. Ἡ ὄρατὴ τελειότητα, ἡ πολυπλοκότητα, ἡ αὐτάρκεια καὶ ἡ ἀδιάπτωτη ἰσχὺς ποὺ ἐκπέμπει ἡ μηχανὴ σὲ ὅλες τῆς τῆς ἐκφάνσεις γοητεύουν ὑπέρμετρα καὶ ταυτόχρονα προκαλοῦν δέος, σεβασμὸ καὶ τρόμο, ἤτοι χαρίζουν στὴν ἀνθρώπινη συνείδηση τὴν αἴσθηση τῆς Ἱερότητας⁴⁷. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἀπαντοῦν στὴ θέληση γιὰ δύναμη, στὴ μόνιμη λαχτάρα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ κυριαρχία καὶ κατακυρίευση τοῦ κόσμου, γιὰ ζωὴ καὶ γιὰ πληρότητα ζωῆς, γιὰ ὑπέρβαση καὶ λύτρωση. Ὑπάρχει συνεπῶς στενότατη ὠσμωση καὶ ἀλληλεπίδραση ἀνάμεσα στὴν Τεχνοεπιστήμη καὶ τὴ Θεολογία, στὸ πλαίσιο τῆς ἐνότητας καὶ ὁλότητας τοῦ ἀνθρώπινου βίου καὶ πολιτισμοῦ. Μὴ λησμονοῦμε ἄλλωστε πῶς ἱστορικὰ ὁ Χριστιανισμὸς ὑπῆρξε ἡ μεγάλη μήτρα τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Κατὰ τὴν ἐμβληματικὴ διατύπωση τοῦ ἱστορικοῦ Lynn White: «ἡ σύγχρονη δυτικὴ Ἐπιστήμη χύθηκε στὸ καλοῦπι τῆς χριστιανικῆς Θεολογίας»⁴⁸. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ Ἐπιστήμη ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις προεκτείνει καὶ ἀναπτύσσει ἀρχές καὶ ἀξίες τῆς χριστιανικῆς Θεολογίας ἕως τῆς ἀκρότατες συνεπαγωγές τους – συχνὰ μὲ ἀρνητικὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα. Σημαίνει ἐπίσης ὅτι ἡ Τεχνολογία ἐνσωματώνει ὀρισμένες ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ποιότητες καὶ λειτουργίες τῆς Θρησκείας. Σὲ μεγάλο βαθμὸ, ἡ ἀντιπαράθεση καὶ ἡ σύγκρουση Τεχνοεπιστήμης καὶ Θεολογίας/Θρησκείας ὀφείλεται ἀκριβῶς στὸ γεγονὸς ὅτι ἐν πολλοῖς μοιράζονται κοινὸς σκοποὺς καὶ κοινὸς στόχους, ἔχουν παρόμοιες ἀξιώσεις καὶ ἐπιτελοῦν παρόμοιες λειτουργίες. «Ἡ σύγχρονη Τεχνολογία καὶ ἡ σύγχρονη πίστη», ἀποφαίνεται ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἐπιστήμης David Noble, «δὲν εἶναι οὔτε συμπληρωματικὲς οὔτε ἀντιτιθέμενες, κι οὔτε ἐκπροσωποῦν δύο διαδοχικὲς φάσεις τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης. Εἶναι συνενωμένες μεταξὺ τους, καὶ πάντοτε ἦταν ἔτσι, ἀφοῦ τὸ τεχνολογικὸ ἐγχείρημα εἶναι συγχρόνως καὶ οὐσιωδῶς θρησκευτικὴ ἀναζήτηση»⁴⁹. Ἡ ἐνότητα

47. Ἀναλυτικὰ γιὰ τῆς σωτηριολογικῆς διατάσεις τῆς Νεώτερης Τεχνικῆς βλ. Δ. Μπεκριδάκη, *MACHINA EX DEO*, ὅ.π., σσ. 109-182.

48. Βλ. L. White, «Οἱ ἱστορικὲς ρίζες τῆς οἰκολογικῆς μας κρίσης», μετάφρ. Ζήσης Σαρίκας, στὸ: *Ἡ Φωτιὰ τοῦ Προμηθεά: Κριτικὰ Δοκίμια γιὰ τὸν Σύγχρονο Τεχνολογικὸ Πολιτισμὸ*, ἐκδ. Νησίδες, Σκόπελος 1998, σ. 45.

49. Βλ. D. Noble, *The Religion of Technology: The Divinity of Man and the Spirit of Invention*, Penguin Books, New York 1999, σσ. 4-5.

Ἐπιστήμης καὶ Τεχνικῆς φιλοδοξεῖ νὰ ἀντικαταστήσει τὴ Θρησκεία καὶ τὴ Θεολογία ὄχι μονάχα σὲ ἐπίπεδο κοσμοθεωρητικό, ἀλλὰ ἐπίσης ἀναλαμβάνοντας καὶ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐπιτελέσει τὸ ἔργο τους καὶ νὰ ἐκπληρώσει τὴν κοινωνικὴ τους δυναμικὴ. Ἡ Τεχνοεπιστήμη δὲν ἀρκεῖται νὰ λειτουργεῖ ἀπλῶς συμπληρωματικὰ ὡς πρὸς τὴ Θρησκεία καὶ τὴ Θεολογία, κινούμενη σὲ ἐπίπεδα διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνες, ἀλλὰ ἐπιδίδεται στὴν ἴδια ἀκριβῶς ἀναζήτηση μὲ ἐκεῖνες, μολονότι μὲ διαφορετικὸ τρόπο καὶ μέσῳ ἄλλης ὁδοῦ. Τὰ τεχνικὰ ἐπιτεύγματα ἐξασφαλίζουν μία σειρὰ ἀπὸ θεϊκὲς ιδιότητες (παντογνωσία, παντοδυναμία, πανταχοῦ παρουσία), παρέχοντας στὸν σύγχρονο ἄνθρωπο τὴν αἴσθηση τῆς ὑπέρβασης καὶ τῆς ἀπολύτρωσης ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ φυσικοῦ δεδομένου. Ἡ Τεχνοεπιστήμη εἶναι τὸ σύγχρονο ἀνάλογο τῆς Θείας Χάριτος καὶ οἱ ἐφαρμογές της συχνὰ προσλαμβάνουν πνευματικὲς διαστάσεις, προσφέροντας στὸν μεταθρησκευτικὸ ἄνθρωπο μία αἴσθηση μυστικῆς ἐμπειρίας⁵⁰.

Ἄν ἰσχύει κάτι τέτοιο, βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ πνευματικὰ καὶ πολιτισμικὰ μεγέθη (Θρησκεία/Θεολογία, Τεχνολογία/Ἐπιστήμη) τὰ ὁποῖα ἀξιῶνουν καθολικὴ ἐρμηνεία τῆς πραγματικότητος καὶ ἐπομένως δὲν μποροῦν νὰ κατανοήσουν τὸν ρόλο τους ὡς συμπληρωματικὸ τὸ ἓνα τοῦ ἄλλου, ὅπως ὑποστηρίζει ἡ θεωρία τῆς Ἀνεξαρτησίας. Νομίζουμε ὅτι γίνεται φανερὸ πὼς ἡ τελευταία εἶναι προῖον τοῦ γενικώτερου ἰδεολογικοῦ καὶ πολιτικοῦ κλίματος τῆς Νεώτερης Ἐκκοσμίκευσης. Τί ἐννοοῦμε: Ἡ σύνθετη διαδικασία ἀπομάγευσης (Weber) τοῦ κόσμου ποὺ ὀνομάσθηκε Ἐκκοσμίκευση (Secularization) σημάδευσε τὴν ἔλευση τῶν Νέων Χρόνων καὶ ἐγκαινίασε μία καινούργια φάση στὶς σχέσεις τῆς Θεολογίας μὲ τὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴν Τεχνική⁵¹. Βασικὸς

50. Αὐτὸ ἰσχύει κατ' ἐξοχὴν γιὰ τὶς τεχνολογίες τῆς ψηφιακῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῆς εἰκονικῆς πραγματικότητος, ὅπου μία ἀποκρυφιστικοῦ τύπου ἐμπειρία δομεῖ τρόπον τινὰ τὸ ἀσυνείδητο μέρος τῆς τεχνολογίας. Περὶ αὐτοῦ βλ. E. Davis, *TechGnosis: Myth, Magic and Mysticism in the Age of Information*, Serpents Tail, London 2004.

51. Ὁ κοινωνιολόγος Brian Wilson ὀρίζει τὴν Ἐκκοσμίκευση ὡς τὴ «διαδικασία, κατὰ τὴν ὁποία ἡ θρησκευτικὴ συνείδηση, δραστηριότητα καὶ θεσμοὶ χάνουν τὴν κοινωνικὴ τους σημασία. Ἡ θρησκεία περιθωριοποιεῖται ὅσον ἀφορᾷ τὴ θέση της στὸ λειτουργικὸ πλαίσιο τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, οἱ λειτουργίες τοῦ ὁποίου ὑποβάλλονται σὲ ἐξορθολογισμό, ξεφεύγοντας ἀπὸ τὸν ἔλεγχο κέντρων ἐξουσίας ποὺ ἔχουν τὴν ἀναφορὰ τους στὸ ὑπερβατικό». Βλ. Br. R. Wilson, "Secularization", λήμμα στό: M. Eliade (ed.),

πυλώνας τῆς ἐκκοσμικευτικῆς διαδικασίας ὑπῆρξε ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ Θρησκεία εἶναι ἕνας μόνον ἀπὸ τοὺς πολλοὺς θεσμοὺς καὶ τομεῖς, οἱ ὁποῖοι συνυπάρχουν ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ (*institutional differentiation*). Ἀνάλογα ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν Ἐπιστήμη καὶ τὴν Τεχνική. Ἄλλωστε, οἱ ἴδιες οἱ κατηγορίες τῆς «Θρησκείας», τῆς «Ἐπιστήμης» καὶ τῆς «Τεχνολογίας» εἶναι Νεωτερικὲς κατηγορίες⁵². Οἱ θρησκευτικὲς παραδόσεις δὲν κατανοοῦν τὸν ἑαυτό τους ὡς Θρησκείες, δηλαδὴ ὡς ἱστορικὰ καὶ ἰδεολογικὰ προσδιορισμένες κατασκευὲς συμβολικοῦ χαρακτῆρα μὲ ἀναφορὰ στὸ Θεῖο, ἀλλὰ ὡς τρόπους ζωῆς καὶ διάρθρωσης τῆς ζωῆς ποὺ βασίζονται σὲ Θεῖες Ἀλήθειες (προϊόντα ἄνωθεν ἀποκάλυψης ἢ ἔσωθεν ἀνακάλυψης) μὲ ἀπόλυτο –συμπαντικό– κῶρος. Ἀντιθέτως, κάθε θρησκευτικὴ παράδοση, ἰδωμένη στὸ Νεωτερικὸ συμφραζόμενο ὡς ἐπιμέρους τομέας τῆς ζωῆς ἀνάμεσα σὲ ἄλλους, αὐτομάτως ἀποδυναμώνεται καὶ σχετικοποιεῖται – αὐτὴ ἐξ ἄλλου ὑπῆρξε ἐξ ἀρχῆς καὶ ἡ στόχευση τοῦ ἐκκοσμικευτικοῦ ἐγχειρήματος. Δὲν τῆς ἐπιτρέπεται πλέον νὰ διεκδικεῖ ἀπόλυτο χαρακτῆρα καὶ νὰ ἐγείρει καθολικὲς ἀξιώσεις ἐρμηνείας τῆς πραγματικότητας. Ἀκόμη λιγότερο τῆς ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτεῖ μερίδιο στὴν πολιτικὴ ἐξουσία καὶ στὴ διακυβέρνηση. Τὸ μόνον ποὺ ἐπιτρέπεται νὰ κάνουν οἱ Θρησκείες/Ἐκκλησίες/Ὁμολογίες στὸ πλαίσιο τοῦ μοντέρνου Κράτους εἶναι νὰ φροντίζουν γιὰ τὰ λεγόμενα «πνευματικὰ ζητήματα» τῶν πιστῶν, ἥτοι τὶς ψυχολογικὲς καὶ συναισθηματικὲς ἀνάγκες καὶ τὶς

The Encyclopedia of Religion, vol. 13, MacMillan Publishing Company, New York 1993, σ. 160. Φυσικὰ ἡ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὴν ταυτότητα, τὸ εἶδος καὶ τὴν ἰσχύ τοῦ φαινομένου τῆς Νεώτερης Ἐκκοσμικεύσεως εἶναι τεράστια, ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἐπικαιρῆ, τίποτε ὅμως παραπάνω γι' αὐτὴν δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε στὸ πλαίσιο τῆς παρούσας μελέτης. Ἀναλυτικώτερα γιὰ τὴ Θρησκευτολογικὴ ταυτότητα τῆς Ἐκκοσμικεύσεως ἀπὸ τὴ σκοπιὰ ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ βλ. Δ. Μπεκριδάκης, *Ἐναλλακτικὲς Θρησκευτικὲς Ταυτότητες*, ὁ.π., σσ. 225-235.

52. Γιὰ τὴν κριτικὴ ποὺ ἔχει ὑποστῆ ὁ ὅρος «Θρησκεία» ὡς ἀναλυτικὴ κατηγορία, καθὼς καὶ γιὰ τὶς ἱστορικὲς καὶ ἰδεολογικὲς συνθήκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες «κατασκευάστηκε» καὶ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὴν ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα στὴ Δύση, ἐνδεικτικὰ βλ. R. T. McCutcheon, *Manufacturing Religion: The Discourse on Sui Generis Religion and the Politics of Nostalgia*, Oxford University Press, 1997· T. Fitzgerald, *The Ideology of Religious Studies*, Oxford University Press, 1999· K. Schilbrack, “The Social Construction of Religion and Its Limits: A Critical Reading of Timothy Fitzgerald”, *Method and Theory in the Study of Religion* 24 (2012), σσ. 97-117.

μεταφυσικές ανάζητήσεις των μελών του ποιμνίου τους, να επιμελούνται το τελετουργικό τυπικό της δημόσιας λατρείας και να επιδίδονται σε έργα εὐποιίας. Αὐτὰ εἶναι «τὰ ὄρια» πού ἡ Θρησκεία δὲν πρέπει νά «ὑπερβαίνει», αὐτὲς εἶναι οἱ «ἀρμοδιότητες» στίς ὁποῖες ὀφείλει νά «περιορίζεται», προκειμένου νά ἀποφεύγονται οἱ θεσμικὲς ἐντάσεις καὶ οἱ κοινωνικὲς συγκρούσεις. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴ γραφειοκρατικὴ ἀντίληψη πού εἰσηγήθηκε ἡ Νεωτερικότητα, ἡ Θρησκεία ἢ θὰ εἶναι ἰδιωτικὴ ὑπόθεση ἢ δὲν θὰ ὑπάρχει.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ οἱ σχέσεις Ἐπιστήμης καὶ Θεολογίας ἀνακαθορίσθηκαν. Ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα καὶ τὴ σύγκρουση πού ἐπικράτησαν ἀπὸ τὸν 17ο ἕως καὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, περάσαμε πλέον σὲ μία φάση εἰρήνευσης, ἢ καλύτερα, συνθηκολόγησης, πού παραπέμπει λίγο στὴ μεσαιωνικὴ καὶ ἀναγεννησιακὴ περίοδο. Ὅμως, ἐνῶ τότε ἡ νεοπαγῆς ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πάσχιζε νά ἀποδείξει ὅτι τὰ συμπεράσματά της διόλου δὲν ἀντιφάσκουν μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα, τώρα εἶναι ἡ Θεολογία πού προσπαθεῖ νά παρουσιάσει τὸ περιεχόμενό της ὡς ἀκίνδυνο γιὰ τὴν Ἐπιστήμη. Ἡ ριζικὴ αὐτὴ ἀντιστροφή ἔχει συμβεῖ διότι ἔχουν ἀντιστραφεῖ πλέον οἱ πόλοι τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς αὐθεντίας. Μὲ ἐξάιρεση τὴν οἰκουμενικὴ ἠθικὴ τῶν Ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἡ Τεχνοεπιστήμη εἶναι ἡ μόνη μεγάλη ἀφήγηση (*grand-narrative*) πού στέκεται ἀκόμη ὄρθια στὴ Ρευστὴ Νεωτερικὴ ἐποχὴ μας, ἀποτελώντας τὸν ὑπέρτατο νομιμοποιητικὸ λόγο πού αὐτὴ διαθέτει. Ὡς μεγάλη ἀφήγηση, ἀφ' ἑνὸς εἰσηγεῖται μία καθολικὴ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου μὲ ἀξιώσεις ἀπόλυτης αὐθεντίας καὶ ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἡ δεσπόζουσα σωτηριολογικὴ δύναμη τῆς οἰκουμένης καὶ ταυτόχρονα ὁ ἐγγυητὴς καὶ πολλαπλασιαστὴς τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσχύος. Ὅποτε ἡ Θεολογία δὲν ἔχει ἄλλη ἐπιλογὴ παρὰ νά συνθηκολογήσει μαζί της, μήπως καὶ περιβληθεῖ ὀλίγη ἀπὸ τὴν αἴγλη της. Ἀκόμη κι ἂν δὲν τὸ κατορθώσει αὐτό, τοῦλάχιστον νά μὴν ἐξοβελισθεῖ, καθιστάμενη ὀλότεια ἀνυπόληπτη καὶ ἄχρηστη – ἀνορθολογικὸ κατάλοιπο ἐνὸς θεωρούμενου ὡς σκοτεινοῦ καὶ ὑποανάπτυκτου παρελθόντος. Δὲν πρέπει ἐπομένως νά λησμονοῦμε πὼς ὅταν ὑποστηρίζει συμφιλιωτικὲς καὶ συναινετικὲς θεωρίες ἡ Θεολογία, αὐτὸ τὸ κάνει πάντοτε ἐνώπιον τοῦ φάσματος τῆς ἤττας καὶ τῆς ἀποπομπῆς. Εἶναι περίπου σὰν νά δηλώνει: «Ἐντάξει, τὰ δόγματά μας καὶ τὸ κοσμοεἶδωλο τῆς παράδοσης μπορεῖ νά μὴν

συμφωνούν με τὰ πορίσματα τῆς Ἐπιστήμης, ἀλλὰ αὐτὸ συμβαίνει ὄχι διότι εἶναι λανθασμένα, ἀλλὰ διότι εἶναι ἄλλης τάξεως μεγέθῃ, ἀναφέρονται στὸν χῶρο τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ νοήματος καὶ ὄχι τῆς ὕλης καὶ τῆς πράξης». Λησμονεῖται ὡστόσο ἐδῶ ὅτι ἦταν στὴ βάση τῆς κυριολεκτικῆς ἐρμηνείας αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν δογμάτων ποὺ τὸ Ἱερατεῖο καὶ ἡ Θεολογία πολέμησαν ἐπὶ αἰῶνες τὸν ἐλεύθερο ἐπιστημονικὸ στοχασμό. Εἶναι κατὰ συνέπεια φανερὸ ὅτι ἡ θεολογικὴ ρητορικὴ ποὺ διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό της τὸ μονοπώλιο τῆς ἐρμηνείας τοῦ «γιατί» τῶν πραγμάτων, παραχωρώντας μεγαλόψυχα στὴν Τεχνοεπιστήμη τὴ μελέτη τοῦ «τί» καὶ τοῦ «πῶς», δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀδέξιο τέχνασμα, διὰ τοῦ ὁποῖου γίνεται προσπάθεια νὰ συγκαλυφθεῖ τὸ πρὸ πολλοῦ τετελεσμένο: ὅτι ὁ βασικὸς παραγωγὸς νοήματος στίς σύγχρονες κοινωνίες εἶναι ἡ Τεχνοεπιστήμη, ὄχι ἡ Θεολογία, καὶ ὅτι ἡ δεύτερη ἔχει παραδοθεῖ ἄνευ ὄρων στὴν πρώτη.

4. Θεολογία καὶ Τεχνοεπιστήμη II: ἄρνηση καὶ παλινόρθωση

Στὸ ἄλλο ἄκρο, τελειῶς ἀντίθετοι μετὰ τὴν ἰδεολογία τῆς ἀνεκτικότητας, τῆς συνοδοιπορίας καὶ τῆς συμβατότητας πίστεως καὶ γνώσεως, τὴν ὁποία ἔχει ἀσπασθεῖ ἡ προοδευτικὴ καὶ φιλελεύθερη θεολογικὴ πτέρυγα, βρίσκονται οἱ νεοσυντηρητικοὶ θεολογικοὶ κύκλοι – σὲ ἓνα φάσμα ποὺ φθάνει μέχρι τὸν θρησκευτικὸ φανατισμὸ καὶ τὸν φονταμενταλισμὸ. Αὐτοὶ υἱοθετοῦν μίαν στείραν κατὰ γράμμα ἐρμηνείαν τῆς Βίβλου γιὰ νὰ ἀπαντήσουν σὲ κάθε ἐρώτημα ἐπὶ παντὸς ἐπιστητοῦ. Θεωροῦν ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τεχνικῆς μετὰ ἀπὸ τὸν Διαφωτισμὸ ἔχει γιγαντώσει τὴν ἀνθρώπινη ἀλαζονεία, προάγει τὸν ἀτομικισμὸ καὶ ἐμπεδώνει ἓνα διαβρωτικὸ γιὰ τὴν οἰκογένεια, τὴ νεότητα καὶ τὴν κοινωνία κλίμα ἀθεΐσμου καὶ ἀνηθικότητας. Πίσω ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεση Θεολογίας-Ἐπιστήμης ποὺ καλλιεργοῦν οἱ φανατικοὶ βρίσκονται ἀντίπαλες δυνάμεις μέσα στὴν κοινωνία, ποὺ ἐκπροσωποῦν διαφορετικὲς κουλτοῦρες καὶ ἔχουν διαφορετικὲς ἰδεολογικὲς ἀρχὲς καὶ πολιτικὲς βλέψεις. Ἡ γνωσιομαχία καὶ ὁ ἀντιεπιστημονισμὸς τῶν φονταμενταλιστῶν συνιστᾷ οὐσιαστικὰ μίαν διαμαρτυρίαν ἐνάντια στὰ δεινὰ τῆς Νεωτερικότητας, στὴ δυσφορία ποὺ γεννᾷ ἡ ζωὴ

μέσα στον υπερτεχνολογικό πολιτισμό της κατανάλωσης και της αλλοτρίωσης. Κατά τοῦτο, ἡ κριτική τους ἔχει ρομαντική καταγωγή καὶ περιεχόμενο, καθὼς συγκλίνει στὴν ἀνάγκη ἐπιστροφῆς σὲ ἓνα προνεωτερικὸ παρελθόν, ὅπου ἡ θρησκευτικὴ παράδοση, ἡ κοινότητα καὶ ἡ ὑπαιθρος ἦταν οἱ βασικὲς ὀρίζουσες. Βέβαια, κάθε ἐγχείρημα ἀποκατάστασης ἑνὸς ἐξιδανικευμένου παρελθόντος εἶναι ἐκ προοιμίου μάταιο, ἀλλὰ τὸ ἀφήγημα ποὺ τὸ ὑποβαστάζει εἶναι καίριας σημασίας γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τῆς ταυτότητας καὶ τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ νεοσυντηρητισμοῦ, καθὼς τροφοδοτεῖ τὶς φαντασιώσεις μεγαλείου ποὺ χαρίζουν κῦρος στὴν ἐρμηνευτικὴ του. Ὡστόσο, ἡ νοσταλγία κάποιου ἑνδοξοῦ παρελθόντος ἀποκαλύπτει τὴν ἀγωνία τῆς ὑπαρξῆς μπροστὰ στὰ ἀδιέξοδα τοῦ παρόντος καὶ τὴν ἀμηχανία τῆς μπροστὰ σὲ τὶς προκλήσεις τοῦ μέλλοντος. Γιὰ παράδειγμα, ἡ ἀντίληψη ὅτι γύρω ἀπὸ τὶς παραδοσιακὲς ἔννοιες τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας καὶ τῆς Θείας Εὐχαριστίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρθρωθεῖ μία χριστιανικὴ ἀντι-πρόταση στὰ δεινὰ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ρευστῆς Νεωτερικότητος⁵³, παραβλέπει τὸ αὐτονόητο: ὅτι ὁ ἀκραῖος ἀτομικισμὸς, ὁ ναρκισσισμὸς, ὁ μηδενισμὸς, ὁ εἰρωνικὸς πεσιμισμὸς καὶ ὁ ὑπερτεχνολογικὸς γιγαντισμὸς κυριάρχησαν σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο ἀκριβῶς ὅταν καὶ ἐπειδὴ ἡ προνεωτερικὴ πολιτισμικὴ συνθήκη, μὲ τὴν ὁποία συνδέθηκε καὶ προῖον τῆς ὁποίας ἱστορικὰ ὑπῆρξε ἡ εὐχαριστιακὴ κοινότητα, χρεοκόπησε – τουτέστιν, ἔπαυσε νὰ λειτουργεῖ ὡς παραγωγὸς νοήματος βίου. Πέραν ὅμως ἀπὸ τὸ λογικὸ σφάλμα (λήψη τοῦ ζητουμένου) ποὺ τὸν διέπει, ἓνας τέτοιος ἰσχυρισμὸς εἶναι μία φαντασιωσικοῦ χαρακτῆρα ἔκκληση στὸ ἱστορικῶς καὶ πολιτισμικῶς ἀνέφικτο, καθὼς ζητάει τὴν ὀλικὴ ἐπαναφορὰ μιᾶς ἐξωραϊσμένης παραδοσιακότητος, χωρὶς ὡστόσο νὰ προσδιορίζει –ἔστω καὶ σὲ γενικὲς γραμμές– τοὺς ὅρους καὶ τὶς προϋποθέσεις ποὺ θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχουν προκειμένου αὐτὴ νὰ συντελεσθεῖ στὸ παρόν. Κοντολογίς, δὲν λέει τίποτε γιὰ τὸ πῶς, μὲ ποιὸν τρόπο θὰ ἐπανασυσταθεῖ ἡ προμοντέρνα κοινότητα σὲ συνθήκες Μεταμοντέρνου. Ἔτσι παραμένει ἓνα κενὸ περιεχομένου αἴτημα, ποὺ κινεῖται στὸ πνεῦμα τοῦ ἀποκαταστασιακοῦ ρομαντισμοῦ. Διότι ἐὰν

53. Βλ. Br. Waters, *From Human to Posthuman: Christian Theology and Technology in a Postmodern World*, Ashgate Publishing, 2006, σ. 145 κ.έ.

ὕποθέσουμε ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ συσταθεῖ ἐκ νέου ἡ εὐχαριστιακὴ κοινότητα, αὐτὸ θὰ σήμαινε ὅτι ἐπίσης σὲ κλίμακα συλλογικὴ θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπαναδραστηριοποιηθοῦν καὶ νὰ κυριαρχήσουν ὡς ἰσχυρὲς σὲ πολιτικὸ καὶ ἠθικὸ ἐπίπεδο οἱ ἀξίες τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς μετάνοιας, τῆς ἀσκητικότητας, τῆς αὐτο-παραίτησης, τῆς αὐτο-κατάκρισης, τῆς συγχώρεσης, τῆς θυσίας κ.λπ., δηλαδή ἀξίες προερχόμενες ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὴ νηπτικὴ θεολογικὴ κληρονομιά. Ὡστόσο, τὸ μεταφυσικὸ ἔρεισμα τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως κλονίσθηκε καὶ σταδιακὰ χρεοκόπησε στὴ συνείδηση τῶν μαζῶν μὲ τὴν ἔλευση τῶν Νέων Χρόνων, ὅποτε ὅποιαδήποτε πιθανὴ ἀναστήλωσή της στὸ μέλλον δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐρήμην τῆς Ἐκκοσμικεύσεως ἢ ἐκτὸς τῆς πολιτισμικῆς καὶ πνευματικῆς συνθήκης τῆς Ρευστῆς Νεωτερικότητας. Δὲν μπορεῖ νὰ φαντάζεται κάποιος ἐπιστροφὴ σὲ ἓνα ἰδανικὸ θρησκευτικὸ παρελθόν, οὔτε ἀναβίωση μιᾶς παραδοσιακοῦ τύπου θρησκευτικότητας, ἀλλὰ μονάχα μία συνέχεια τῆς παράδοσης μὲ τοὺς ὅρους τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἐκ νέου ἐνεργοποίησις τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ μὲ ὅρους γνωστούς ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ ὑποχρεωτικὰ θὰ εἶναι μετα-Νεωτερικὴ, μετα-Ἐκκοσμικευμένη καὶ μετα-Θρησκευτικὴ στὴν ταυτότητα καὶ τὰ γνωρίσματά της. Μὲ ἄλλα λόγια, θὰ ἐκφράζει μιὰ ἐντελῶς νέα ἐμπειρία τοῦ Ἰεροῦ, θὰ ἐκφράζει μιὰ νέα ἱεροφανειακὴ πρόσληψη. Ἐπομένως, θὰ εἶναι κάτι τὸ καινοφανές, μιὰ ἐνσάρκωση τοῦ πνεύματος τῆς παράδοσης στὶς σημερινὲς συνθήκες, ἢ ὅποια ἐλάχιστα ἴσως θὰ θυμίζει τὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα ἢ τὴν ἐνορία τοῦ παρελθόντος. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ὅσοι προπαγανδίζουν μὲ ζῆλο τὴν ἀναγκαιότητά της οὔτε κἂν θὰ τὴν ἀναγνώριζαν ἂν τὴν ἔβλεπαν πραγματωμένη – ἴσως καὶ νὰ τὴν λοιδοροῦσαν ἢ νὰ τὴν ἀποδοκίμαζαν.

Ἐὰν οἱ προοδευτικοὶ θεολογικοὶ κύκλοι τείνουν στὴν υἱοθέτησις τῆς θεωρίας τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ γενικώτερα συμφιλωτικῶν μοντέλων στὴ σχέση Θεολογίας καὶ Τεχνοεπιστήμης, οἱ συντηρητικοὶ ὑπερασπίζονται πρὸ συγκρουσιακῆς θέσεως. Οἱ πρῶτοι πλειοδοτοῦν ὑπὲρ τῆς συναίνεσης καὶ τῆς συνεργασίας, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι ἐπιμένουν στὴν ἀντιπαλότητα καὶ τὴν ἄρνησις. Οἱ πρῶτοι παραδίδονται στὸ τεχνικὸ πνεῦμα, πεπεισμένοι ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ τεχνολογικοῦ ντετερμινισμοῦ, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι

καθίστανται τεχνοφοβικοί, περιπίπτοντας σὲ ἀπελπισία ἐνώπιον τοῦ τεχνολογικοῦ γιγαντισμοῦ. Ἐν τούτοις, ἐκεῖνο ποὺ ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ εἶναι τὸ ὅτι παρὰ τὶς διαφορὰς τους καὶ οἱ δύο προσεγγίσεις ὁμονοοῦν γύρω ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι Ἐπιστήμη καὶ Θεολογία εἶναι δύο χῶροι περίκλειστοι καὶ ἀδιαπέραστοι. Μονάχα τὸ πρόσημο ἀλλάζει: ἐκεῖ ποὺ οἱ προοδευτικοὶ ἐξιδανικεύουν τὴν Τεχνοεπιστήμη, οἱ συντηρητικοὶ τὴ δυσφημοῦν μέχρι δαιμονοποίησης. Ὅμως καὶ οἱ δύο υἱοθετοῦν, κατὰ ἓναν εἰρωνικὰ ἀντεστραμμένο τρόπο, τὴν ἴδια στερεοτυπικὴ ἀντίληψη τῆς Νεώτερης Ἐκκοσμίκευσης, ποὺ κατακερματίζει τὴν πραγματικότητα, ἐγκιβωτίζει τὴ ζωὴ καὶ θρυμματίζει τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία.

5. Ὁ Ἐξανθρωπισμὸς τῆς Τεχνοεπιστήμης καὶ ἡ Ἀλήθεια τῆς Θεολογίας

Ὅποτε ποὺ καταλήγουμε; Νομίζω πὼς μία ἱστορικὰ δίκαιη, θεολογικὰ τεκμηριωμένη καὶ κοινωνικὰ λειτουργικὴ προσέγγιση τῶν σχέσεων Θεολογίας καὶ Τεχνοεπιστήμης σήμερα ὀφείλει νὰ κινηθεῖ πέρα ἀπὸ τὶς θεωρίες τῶν αὐτόνομων πεδίων, πέρα ἀπὸ τὸ δίπολο ἐχθρότητα-ἀνοχή. Χρειαζόμαστε μία συνθετικὴ θεώρηση ἱκανὴ νὰ ἀναδείξει τὴν ἐσωτερικὴ συνάφεια ἢ ὁποῖα ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ Θεολογία, ποὺ εἶναι ἡ προφητικὴ συνείδηση τῆς πίστεως, καὶ στὴν Τεχνοεπιστήμη, ποὺ εἶναι ἡ κριτικὴ συνείδηση τοῦ πολιτισμοῦ. Θεμέλια αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς συνάφειας εἶναι, κατὰ τὴν ἀποψή μας, μία κριτικὴ γνωσιολογία καὶ μία ἠθικὴ τῆς εὐθύνης⁵⁴. Ἡ πρώτη συνδέεται μὲ τὴν ἐπιστημολογία τοῦ ἀναστοχαστικοῦ ἐλέγχου τῆς γνώσεως, ἥτοι τὴ σῶφρονα συνειδητοποίηση τῆς ἄγνοιας ποὺ συνεπάγεται κάθε αὐθεντικὴ γνώση. Τὸ ἀντίστοιχο στὴ γλῶσσα τῆς Θεολογίας καλεῖται Ἀποφατισμὸς. Ἡ δευτέρα ἀφορᾷ τὴν ἀγωνιώδη μέριμνα γιὰ τὴν προάσπιση τῆς ζωῆς τοῦ μέλλοντος. Τὸ ἀντίστοιχο στὴ γλῶσσα τῆς Θεολογίας καλεῖται Ἐσχατολογία. Ἀπὸ τὶς

54. Θεμελιώδης συμβολὴ πρὸς τὴν κατεύθυνση μιᾶς κριτικῆς γνωσιολογίας ἀποτελεῖ τὸ P. Feyerabend, *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, Verso Books, New York 1993³. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιταγὴ τῆς ἠθικῆς εὐθύνης στὸ πλαίσιο τοῦ Τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, καίριας σημασίας θεωροῦμε τὶς ἐπισημάνσεις τοῦ H. Jonas, *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*, The University of Chicago Press, Chicago 1984.

δύο αὐτὲς προσεγγίσεις μποροῦν νὰ ἀναδειχθοῦν τὰ θεμελιώδη ἐκεῖνα κριτήρια ποὺ θὰ προσανατολίσουν τὴν πράξη πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς δημιουργίας ἑνὸς πολιτισμοῦ ποὺ θὰ διασώζει τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος. Μία τέτοια γνωσιολογία καὶ μία τέτοια ἠθικὴ προστακτικὴ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ συνδέονται στενὰ μὲ μία περισσότερο αὐθεντικὴ κατανόηση τοῦ κόσμου καὶ μία πιὸ ζωντανὴ ἐμπειρία τῆς Ἱερότητας. Μπροστὰ στὰ τραγικὰ ἀδιέξοδα καὶ τὰ δράματα ποὺ ἐπισωρεῖ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Τεχνικοῦ Πολιτισμοῦ ἀνὰ τὴν οἰκουμένη (ἀπὸ τὴ χρηματοπιστωτικὴ ἐκμετάλλευση τῶν λαῶν καὶ τὴν οἰκολογικὴ ἀποσάθρωση τοῦ πλανήτη ἕως τὴν πολεμικὴ κακουργία καὶ τὴ χειραγώγηση τῶν μαζῶν μέσω τοῦ θεάματος), Θεολογία καὶ Ἐπιστήμη πρέπει νὰ ἐπανεφεύρουν τὴν ταυτότητά τους καὶ νὰ ἀνακαλύψουν τὸ κοινὸ τους χρέος. Ἡ Ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ θεολογεῖ, δηλαδὴ νὰ ἀληθεύει, καὶ ἡ Θεολογία ὀφείλει νὰ κρίνει καὶ νὰ ἐρευνᾷ, δηλαδὴ νὰ προφητεύει. Μέσω τῆς ὀργανικῆς τους σύμπραξης καὶ μόνο μπορεῖ νὰ διασωθεῖ ἡ ἀκεραιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καὶ νὰ ἀνοίξει ὁ δρόμος γιὰ ἠθικοπολιτικὲς ἐνοράσεις, ποὺ θὰ ἀγκαλιάζουν ἀκέραιη τὴν ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς καὶ θὰ ἀνταποκρίνονται στὶς πνευματικὲς ἀνάγκες καὶ στὰ ὑπαρξιακὰ αἰτήματα τῶν ἀνήσυχων καιρῶν μας. Ὅχι νὰ σχετισθοῦν ἐκ τῶν ὑστέρων Θεολογία καὶ Ἐπιστήμη, πασχίζοντας νὰ ἐναρμονίσουν τὰ συμπεράσματα καὶ τὰ πορίσματά τους, ἀλλὰ νὰ ξεκινήσουν ἀπὸ κοινὴ ἀφετηρία: τὴν ἀναζήτηση τῆς Ἀλήθειας τῆς ζωῆς, τῆς αὐθεντικῆς γνώσεως, ποὺ θὰ κατατείνει στὴ δημιουργία ἑνὸς καλύτερου μέλλοντος, μιᾶς κοινωνίας πιὸ δίκαιης, πιὸ χαρούμενης καὶ πιὸ δημιουργικῆς. Χρειάζεται ἀμοιβαῖος μεθοδολογικὸς ἐμπλουτισμὸς, εἰλικρινὴς ἀλληλεπίδραση καὶ σύμπραξη, προκειμένου τὰ πολιτισμικὰ καὶ πνευματικὰ ἐπιτεύγματα νὰ συγκλίνουν στὸν «ἐξάνθρωπισμό» τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴ διαφύλαξη τῆς κτίσεως. Ἐπιστήμη καὶ Θεολογία ὀφείλουν νὰ σταθοῦν ἀποφασιστικὰ στὸ πλευρὸ τῶν θυμάτων τῆς ἱστορίας, τῶν ἀδικημένων, τῶν ταπεινωμένων καὶ τῶν βασανισμένων τῆς οἰκουμένης. Σὲ διαφορετικὴ περίπτωσι ἀποδεικνύονται ἀπλῶς ἐργαλεῖα τῶν κάθε εἴδους τυραννικῶν ιδεολογιῶν, τῶν ἀρχῶν, τῶν ἐξουσιῶν καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου⁵⁵, ποὺ ἀπειλοῦν τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐλευθερία σὲ πλανητικὸ ἐπίπεδο.

55. Ἐφ. 6, 12.

Τὸ ἠθικὸ ἐρώτημα ποῦ θέτει ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου ἡ Τεχνοεπιστήμη δὲν συνδέεται μὲ τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ χρῆση της, ἀλλὰ ἀφορᾷ τὶς ἴδιες της τὶς προϋποθέσεις. Ἡ διάκριση αὐτὴ πρέπει νὰ προσεχθεῖ ἰδιαιτέρως, προκειμένου ἢ σκέψη νὰ ἀποφύγει τὶς ἀφελεῖς καὶ παραπλανητικὲς ἐργαλειακὲς προσεγγίσεις, γιὰ τὶς ὁποῖες κάναμε λόγο στὴν ἀρχή. Τὸ πρόβλημα τῆς Τεχνοεπιστήμης συνδέεται μὲ τὶς ἀξιολογικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ἀφετηρίες ποῦ διαπερνοῦν τὶς διαδικασίες παραγωγῆς της. Τὸ ζήτημα, μὲ ἄλλα λόγια, δὲν εἶναι ἐὰν μπορεῖ νὰ γίνῃ καλὴ ἢ κακὴ χρῆση π.χ. τοῦ Internet, τοῦ Instagram, τοῦ Facebook καὶ τοῦ Twitter, ἀλλὰ ποῖο μοντέλο ἐπικοινωνίας καὶ ἀνθρωπίνων σχέσεων προϋποθέτουν καὶ προωθοῦν ἀπὸ τὴν κατασκευὴ τους οἱ συγκεκριμέναι ψηφιακὲς τεχνολογίες. Ἐπομένως, ἡ συζήτηση μεταφέρεται ἀπὸ τὴν χρῆση στὸ Πνεῦμα τῆς Τεχνικῆς. Τὸ Πνεῦμα αὐτό, ὅπως τὸ ἔχει ἀναλύσει ὑποδειγματικὰ ὁ Σπύρος Κυριαζόπουλος, ἔχει διαμορφωθεῖ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νεωτερικῆς περιόδου καὶ ἔχει συγκεκριμένα γνωρίσματα καὶ συγκεκριμέναι ἀκολουθίες⁵⁶. Τὸ ἐρώτημα ἐπομένως τῆς ὑπέρβασης τῶν δεινῶν τῆς σύγχρονης Τεχνοεπιστήμης συνδέεται ὑποχρεωτικὰ μὲ τὴν ἀνάγκη ὑπέρβασης καὶ ἀντικατάστασης τοῦ νεώτερου Τεχνικοῦ Πνεύματος ἀπὸ ἐναλλακτικὲς ἀντιλήψεις ἀναφορικὰ μὲ τὴ γνώση καὶ τὴ διαχείριση τῆς πραγματικότητος. Χρειάζεται δηλαδὴ ἓνα νέο Τεχνικὸ Πνεῦμα ποῦ θὰ ἀναμορφώσει ἐκ βάθρων τὶς διαδικασίες παραγωγῆς τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης καὶ τῆς τεχνικῆς πράξης⁵⁷. Βέβαια, τὸ ζήτημα τῆς διαμόρφωσης ἐνὸς νέου Τεχνικοῦ Πνεύματος δὲν εἶναι διανοητικὴ ὑπόθεση, οὔτε συνδέεται μὲ τὴ διατύπωση κάποιων θεωρητικῶν παραμέτρων καὶ ἀρχῶν. Προϋποθέτει μίαν νέα ἱεράρχηση τῶν ἀξιῶν καὶ τῶν προτεραιοτήτων στὸν χῶρο τῆς κοινωνίας καὶ στὸ ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ σὲ πλανητικὸ ἐπίπεδο. Ἐνώπιον τῶν ἀδιεξόδων καὶ τῶν προκλήσεων τῶν μηδενιστικῶν καιρῶν μας ἐπέχει μίαν «ἐπαναξίωση ὅλων τῶν ἀξιῶν», κατὰ τὴν κλασικὴ νιτσεικὴ διατύπωση, ποῦ θὰ μεταμορφώσει σύνολο τὸν τεχνικὸ πολιτισμό.

Σὲ ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα ἡ Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας ἔχει νὰ προσφέρει τὴ μαρτυρία καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς θεμελιωτικῆς ἱεροφάνειας

56. Βλ. Σπ. Δ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ Καταγωγή τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος*, ὅ.π.

57. Γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ συγγραφέα στὴ διατύπωση μίαν τέτοιας ἐναλλακτικῆς πρότασης βλ. Δ. Μπεκριδάκης, «MACHINA EX DEO...», ὅ.π., σσ. 165-182.

Ἰησοῦς Χριστός⁵⁸. Ἐρμηνεύοντας λυσιτελῶς στὸ παρὸν τὴν Ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ Θεολογία ὀφείλει νὰ ἐνεργοποιήσῃ ἐκ νέου τὴν πίστη στὴν Ἀνάσταση καὶ νὰ προσευχηθεῖ γιὰ μία νέα ἐπίνευση τοῦ Παρακλήτου, μία νέα Πεντηκοστή τῆς οἰκουμένης. Δὲν ἐννοοῦμε καθόλου μὲ αὐτὸ φαινόμενα γλωσσολαλίας, θεραπευτικὲς ὑστερίες καὶ ἐκστατικὲς ἐκδηλώσεις χαρισματικοῦ τύπου· ἐννοοῦμε τὴν αἴσθηση τῆς λεπτῆς αὐρας τῶν Ἑσχάτων ποὺ διατρέχει ἀνάστροφα τὴν Ἱστορία καὶ ἀποκαλύπτει τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἐκεῖ ἀκριβῶς ποὺ δὲν πιστοποιεῖται παρὰ μονάχα ἡ ἀπουσία Του, ποὺ φέρνει τὸν λόγο Του μέσα στὶς ἀβύσσους τῆς σιωπῆς. Θὰ προσμαρτυρήσῃ τότε ἡ Θεολογία ὑπὲρ ἐνὸς κόσμου ποὺ δὲν εἶναι νεκρὸς καὶ ἀπομαγευμένος, ὅπως τὸν κατήντησαν ὁ Νεώτερος ὀρθολογισμὸς, ὁ θετικισμὸς καὶ ὁ ἐμπειρισμὸς –πραγματικὸ πτώμα στὸ νεκροτομεῖο– ἀλλὰ εἶναι τόπος ἱερός, εὐφορο πεδίο ἐκδήλωσης τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἀγαθοποιῦ θελήματος τοῦ Οὐράνιου Πατέρα. Θὰ προσφέρει μία κατανόηση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς ὡς μυστηρίου καὶ ὡς ὑπέρβασης. Μία τέτοια προοπτικὴ μπορεῖ νὰ ἐμπλουτίσῃ μὲ τὶς δικές της ἐνοράσεις, προϋποθέσεις καὶ ἀπαιτήσεις τὸ Ἐπιστημονικὸ καὶ Τεχνολογικὸ ἐγχείρημα, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ πολιτεύεται ὡς συντηρητῆς καὶ συνδημιουργὸς τῆς πλάσης κι ὄχι ὡς ἐκμεταλλευτῆς, ἄρπαγας καὶ καταστροφέας.

Εἶναι ἄραγε δυνατὸν νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἔργο αὐτὸ ἡ σύγχρονη Θεολογία; Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ μὲ ἀσφάλεια. Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι σίγουρο πάντως εἶναι ὅτι ἡ ἐποχὴ μας εἶναι ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκὴ γιὰ ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα. Ἡ θρησκευτολογικὴ ἔρευνα ἀλλὰ καὶ ἡ καθημερινὴ κοινὴ ἐμπειρία βεβαιώνουν ὅτι ἡ Θρησκεία καὶ ἡ Πνευματικότητα ἔχουν ἐπανέλθει δυναμικὰ στὸ προσκήνιο τῆς Ἱστορίας, διεισδύοντας μὲ τρόπους πρωτόγνωρους καὶ ἐναλλακτικοὺς σὲ ὅλο τὸ φάσμα τῆς σύγχρονης ζωῆς. Τὴν ἴδια στιγμή, ἡ Τεχνοεπιστήμη, παρὰ τὴν ἀδιαμφισβήτητη κυριαρχία της, βάλλεται τόσο ἀπὸ τὴν κατεύθυνση τῆς θεσμικῆς ὑπεράσπισης τῶν Ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν κατεύθυνση τῆς Οἰκολογίας. Ἡ ἀνάγκη γιὰ ἀλλαγὲς στὰ περιεχόμενα καὶ τὶς στοχεύσεις της εἶναι πλέον πανθομολογούμενη ὑπὸ

58. Γιὰ τὸν Ἰησοῦ ὡς θεμελιωτικὴ ἱεροφάνεια καὶ ὡς κατ' ἐξοχὴν ἱεροφανεϊακὸ ὑποκείμενο βλ. Β. Ἀδραχτάς, *Υἱὸς Ἀνθρώπου: Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ ὡς Πολιτικὴ Ἱεροφάνεια*, ἐκδ. ΙΕΡΑ/ΒΕΒΗΛΑ, Ἀθήνα 2013, σσ. 26-38.

τὸ φάσμα τῆς ραγδαίως ἐπιταχυνόμενης περιβαλλοντικῆς κατάρρευσης σὲ πλανητικὸ ἐπίπεδο. Εἶναι ἐπομένως ἡ ὥρα τῆς Θεολογίας νὰ μιλήσει καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολὺ πιὸ ἑτοιμος σήμερα ἀπὸ ὅσο ἦταν στὸ παρελθὸν γιὰ νὰ ἀφουγκρασθεῖ τὸν λόγο τῆς. Ὡστόσο, γιὰ νὰ μιλήσει θὰ πρέπει νὰ ἔχει κάτι νὰ πεῖ. Κι αὐτὸ τὸ κάτι δὲν εἶναι δεδομένο, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ξένα λόγια ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὸ παρελθόν. Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀναπαράγουν τὸ γράμμα τῆς παράδοσης, ἀλλὰ ὀφείλουν νὰ διασώζουν τὸ πνεῦμα τῆς. Γιὰ τὴ Θεολογία ποὺ θέλει νὰ διασώσει τὴ μαρτυρία τῶν Ἐσχάτων, ἡ πιστότητα στὴν παράδοση ἰσοδυναμεῖ μὲ ἐπανεφεύρεση καὶ ἀνακατασκευὴ τῆς, ποτὲ μὲ ἀντιγραφή τῆς. Μία τέτοια Θεολογία συνεπῶς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ προαναγγέλλει τὸ λυκόφως τῶν εἰδώλων. Πρὸ πολλοῦ ἔχει φθάσει ἡ ὥρα νὰ θεολογήσουμε μὲ τὸ σφυρί – γιὰ νὰ παραφράσουμε τὸν Nietzsche. Ἡ προφητικὴ καὶ κριτικὴ στάση ἐνάντια στὶς διεργασίες εἰδωλοποίησης, ποὺ ἀσταμάτητα συντελοῦνται γύρω μας κι ἐντὸς μας, καὶ ἡ καταγγελία τῶν κάθε λογῆς ψευδοπροφητῶν, οἱ ὁποῖοι ὀλοπρόθυμα λιβανίζουν τὶς χρυσὲς εἰκόνες ποὺ ἔχουν στήσει μπροστὰ στὰ βυθισμένα στὸν μηδενισμό καὶ τὴν ἀκηδία πλήθη, οἱ Ναβουχοδονόσορες τῆς οἰκουμένης, εἶναι συστατικὰ στοιχεῖα μιᾶς Θεολογίας τῆς Ἀνάστασης καὶ τῆς Ἀπολύτρωσης: «Ἀπεκρίθησαν Σεδράχ, Μισάχ καὶ Ἀβδεναγὼ λέγοντες τῷ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ· οὐ χρειᾶν ἔχομεν ἡμεῖς περὶ τοῦ ῥήματος τούτου ἀποκριθῆναί σοι ἔστι γὰρ Θεὸς ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς, ὃ ἡμεῖς λατρεύομεν, δυνατὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς ἐκ τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς τῆς καιομένης, καὶ ἐκ τῶν χειρῶν σου, βασιλεῦ, ῥύσεται ἡμᾶς· καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν καὶ τῇ εἰκόνι, ἣ ἔστησας οὐ προσκυνοῦμεν»⁵⁹. Μὲ τέτοια παρρησία μιλοῦσε σὲ ὅλους τοὺς καιροὺς καὶ ἔτσι καλεῖται νὰ μιλήσει καὶ σήμερα ἡ ὄντως Θεολογία. Μία τέτοια προφητικὴ παρρησία μπορεῖ νὰ πυροδοτήσῃ διαδικασίες κοινωνικο-ιστορικῶν ἀλλαγῶν πρώτου μεγέθους ποὺ θὰ ἀλλάξουν τὴν ὄψη τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι, μπορεῖ νὰ συμβάλῃ καταλυτικὰ στὴν ἀποδέσμευση τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας ἀπὸ τὴν πίεση καὶ τὴ χειραγώγηση ποὺ τῆς ἀσκεῖ ἡ τεχνολογικὴ ἐπιταγὴ γιὰ διαρκῆ ἀναβάθμιση τῶν κάθε λογῆς μηχανῶν καὶ ἐφαρμογῶν πρὸς ἐμπορικὴ ἀξιοποίηση. Τὴν ἴδια στιγμῆ, μπορεῖ νὰ συνδράμῃ τὴν τεχνολογία

59. Δαν. 3, 16-18.

στο δύσκολο έγχείρημα τής άπεμπλοκής από τόν καταστροφικό έναγκαλισμό με τήν Πολιτική και τήν Οικονομία. Διότι από δυνάμεις άπελευθέρωσης και χειραφέτησης πού φιλοδοξούσαν άρχικά νά εΐναι, ή 'Επιστήμη και ή Τεχνική έχουν μεταβληθεί με τόν καιρό σέ συντελεστές καταδυνάστευσης και χειραγώγησης τής ζωής σέ όλες της τις έκδηλώσεις, σέ όργανα κοινωνικής έκμετάλλευσης και πειθαναγκασμού στήν ύπηρεσία τής οικονομικής και πολιτικής όλιγαρχίας. 'Η Τεχνοεπιστήμη δέν άποτελεί μόνον όργανο βασανιστηρίου τής φύσεως και αίτια οικολογικής καταστροφής. Πάνω από όλα εΐναι ό άποφασιστικότερος παράγοντας καταμερισμού τής οικονομικής και πολιτικής ισχύος. Κατά τήν έμβληματική διατύπωση του Marcuse, «ή μηχανή εΐναι ένας δούλος πού χρησιμεύει για νά κάνουμε τους άλλους δούλους»⁶⁰. Το άποτέλεσμα εΐναι ό θεωρητικός λόγος τής 'Επιστήμης (τόσο των Φυσικών, όσο και των Κοινωνικών 'Επιστημών) νά έχει μεταλλαχθεί σέ νομιμοποιητικό λόγο τής έξουσίας, πού ελέγχει τήν παραγωγή και ανάπτυξη των τεχνικών μέσων. 'Η έξουσία τόν έκμεταλλεύεται έργαλειακά προκειμένου νά επενδύσει τις έπιλογές της με άδιαμφισβήτητο κύρος, και άρα νά ισχυρισθεί ότι εΐναι άντικειμενικά όρθές και κοινωνικά ώφέλιμες. Τα άποτελέσματα εΐναι συνήθως όλέθρια. 'Ο έπιστημονικός λόγος έχει άποκτήσει στους μοντέρνους καιρούς χαρακτηριστικά πού είχε άλλοτε ό Θρησκευτικός λόγος και μάλιστα στή χειρότερη έκδοχή του. 'Εγινε δογματικός, αυταρχικός και αυθαίρετος. 'Η 'Επιστήμη μεταλλάχθηκε σέ 'Επιστημονισμό. 'Υποταγμένη στήν Τεχνική και άποδεχόμενη ρόλο ύπαλλήλου τής πολιτικής ιδεολογίας και άρα ύπηρετή του άγοραίου κέρδους, ή 'Επιστήμη έχει έν πολλοίς μετατραπεί σέ κλειστό και άδιαφανές κύκλωμα παραγωγής γνώσης με σκοπό τήν έπιβολή, τήν παραπλάνηση και τήν άλλοτρίωση. 'Ενάντια σέ κάθε έννοια δημοκρατικής συμμετοχής στή γνώση, έχουν δημιουργηθεί έπιστημονικά ιερατεΐα και τελετουργικά τυπικά, τηλε-ευαγγελιστές πού έκπέμπουν από τους ψηφιακούς τους άμβωνες, άφιονισμένοι όπαδοί, χρυσά είδωλα και ιερά προσκυνήματα τής 'Επιστήμης. Άλλά κυρίως ύπάρχουν ισχυροί χρηματοδοτικοί μηχανισμοί τής έπιστημονικής έρευνας, οί

60. Βλ. Η. Marcuse, *Ό Μονοδιάστατος Άνθρωπος*, μετάφρ. Μ. Λυκούδης, έκδ. Παπαζήσης, Άθήνα, χ.χ., σ. 168.

όποιοι σχεδόν αποκλειστικά υπαγορεύουν τις κατευθύνσεις προς τις όποιες όφείλει αυτή να κινηθεί ώστε να είναι κερδοφόρα. Όλα αυτά, εκτός των άλλων, σημαίνουν ότι έχει αποκτήσει και ο επιστημονικός χώρος γραφειοκρατική διάρθρωση ανάλογη με εκείνη της θρησκευτικής διοίκησης. Έχει γίνει ένας γιγάντιος μηχανισμός καταπίεσης και έκμετάλλευσης του ανθρώπου. Όπως έχει εύστοχα επισημανθεί: «Η Έπιστήμη όπως ασκείται σήμερα έχει μεταβληθεί σε Έπιστημονισμό, άρα σε Θεολογία. Η Τεχνολογία είναι, χωρίς αμφιβολία, ή πιό ισχυρή και ταχύτερα αναπτυσσόμενη Θρησκεία»⁶¹. Και δέν θεωρούμε ότι είχε άδικο ο αναρχικός φιλόσοφος της Έπιστήμης Paul Feyerabend όταν είσηγήθηκε τον χωρισμό Κράτους-Έπιστήμης, κατά τα πρότυπα του χωρισμού Κράτους-Έκκλησίας, ώστε ή επιστημονική γνώση να έκδημοκρατισθεί, να ανοίξει ή έρευνα προς κατευθύνσεις άληθινά έπωφελείς για τó κοινωνικό σύνολο, δραπετεύοντας από τά κονκλάβια τών άκαδημαϊκών και τεχνοκρατικών έλίτ, πού στεγάζονται από τó κράτος και ψωμίζονται από τις πολυεθνικές⁶². Δυστυχώς, ή όψη αυτή της Έπιστήμης έλάχιστα μπορεί να αλλάξει έν όσω αυτή παραμένει έγκλωβισμένη στις άρπάγες της Τεχνικής. Για να άπελευθερωθεί από τόν θανατερό αυτόν έναγκαλισμό, έχει τήν άνάγκη μιās έμπνευσης και μιās παρακίνησης πού θά έρχεται έξω από τήν ίδια για να συναντηθεί με ό,τι καλύτερο έχει ή ίδια να προσφέρει. Αυτόν άκριβώς τόν ρόλο πρέπει να αναλάβει ή Θεολογία. Πρέπει να γίνει ό τοξικός καταλύτης πού θά διαλύσει τήν τεχνοκρατική σκουριά, ή όποία λερώνει τή ζωή και δυναστεύει τήν ύπαρξη.

Κατά συνέπεια, εκείνο πού χρειαζόμαστε σε μία πολιτισμική φάση ρευστή, μεταβατική και μetailχιακή, όπως αυτή πού διανύουμε, δέν είναι μία άσθενική και τετρομαγμένη παραδοσιαρχική Θεολογία, ή όποία προσπαθεί να έξευμενίσει μία παλιομοδίτικη Έπιστήμη, αλλά μία πηγαία και τολμηρή Θεολογία ίκανή να συνδράμει τó τεχνοεπιστημονικό έγχείρημα σε όλα του τά στάδια. Να τó ανακατευθύνει σε άτραπούς έναλλακτικές και καινοτόμες, μέσω τών όποιων θά έπιτευχθεί πληρέστερη και άθθεντικώτερη μετοχή στην Άλήθεια, με άπώτερο στόχο τήν

61. Βλ. R. Roy, *ό.π.*, σ. 667.

62. Βλ. P. Feyerabend, *ό.π.*, σ. 160.

ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ κάθε μορφῆ δουλείας καὶ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ νοήματός της. Ἐνα νέο εἶδος ἐπιστημονικῆς συνείδησης πρέπει νὰ καλλιεργηθεῖ, ποὺ δὲν θὰ ἀποκλείει μεθοδολογικὲς ὑπερβάσεις, ὅταν αὐτὸ κρίνεται ἀναγκαῖο γιὰ τὴν εὕρεση τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἀρετῆς – ὅπως τὸ πρότεινε ὁ Paul Feyerabend στὸ ἐμβληματικὸ *Against Method*. Πρὸς τοῦτο, πολλὰ ἔχει νὰ προσφέρει ἡ σύγχρονη Θεολογία, καθὼς διασώζει τὴν προτεραιότητα ἀρχῶν καὶ ἀξιῶν ὅπως ἡ ἀγάπη, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ συγχώρηση, ἡ ἐγκράτεια, ἡ ταπείνωση καὶ ἡ πίστη, ἡ ἄσκηση, ἡ μετάνοια καὶ τὸ ἔλεος, ποὺ μποροῦν κάλλιστα νὰ λειτουργήσουν ὡς θεμελιακὰ κριτήρια στὴ βάση τῶν ὁποίων μία νέα Ἐπιστημολογία μέλλει νὰ ἀναπτυχθεῖ. Ὡστόσο, ὅπως ἐπισημάναμε παραπάνω, ἡ ὑπεράσπιση τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἀξιῶν αὐτῶν δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει ἐπιθυμία ἐπιστροφῆς ἢ ἀναβίωσης ἐνὸς δῆθεν ἔνδοξο σχεσιακοῦ καὶ κοινοτικοῦ παρελθόντος. Ἡ ἀγάπη, ἡ ἀνθρωπιὰ καὶ ἡ ἐγκράτεια ὅπως βιώθηκαν τὸν 8ο, τὸν 12ο ἢ τὸν 18ο αἰῶνα δὲν μποροῦν νὰ φανοῦν χρήσιμες, οὔτε νὰ λειτουργήσουν ὡς πρότυπο γιὰ τὸν ἄνθρωπο τοῦ 21ου αἰῶνα. Τί σήμαινε, γιὰ παράδειγμα, ἡ ἐγκράτεια γιὰ τὸν ἀσκητὴ τῆς Θηβαΐδας στὰ χρόνια τοῦ Ὁσίου Παχώμιου καὶ τί μπορεῖ νὰ σημαίνει γιὰ τὸν σημερινὸ νέο τῆς μετα-κοινωνίας τοῦ ψηφιακοῦ θεάματος; Σίγουρα ὑπάρχουν κοινοὶ τόποι, ὑπάρχουν ὡστόσο καὶ ἀγεφύρωτες διαφορές. Εἶναι χρέος τῆς Θεολογίας νὰ ἐρμηνεύσει, νὰ ἀναδείξει καὶ νὰ ἀναλύσει τὴν ἱεροφανεϊακὴ κληρονομία τῆς Ἀναστάσεως, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ στερεότυπα τοῦ παρελθόντος καὶ μὲ ὅλες τὶς αἰσθήσεις τῆς σὲ ἐγρήγορη. Ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας ὡς αὐρα λεπτὴ πνέει ἀνάστροφα ἀπὸ τὸ μέλλον γιὰ νὰ ἀναστήσει τὰ «ξηρὰ ὄστᾱ»⁶³ ὅλων τῶν ἀπελπισμένων τῆς οἰκουμένης καὶ νὰ ἀναστηλώσει τὰ συντρίμια, τὰ ἐρείπια ἐπὶ ἐρείπιων ποὺ ἔχει σωρεύσει ὁ τρόμος τῆς ἱστορίας. Μὲ τὰ μάτια καὶ τὴν καρδιὰ στραμμένα μονίμως πρὸς τὰ Ἔσχατα, πρὸς τὰ μπρὸς καὶ ὄχι πρὸς τὰ πίσω, πρὸς τὴν εὐλογημένη Βασιλεία τοῦ Πατρός, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὄχι πρὸς κάποιον «ἔνδοξο βυζαντινισμό», οὔτε πρὸς τὶς φαντασιακὲς ὀλβίες καὶ πάλαι ποτὲ εὐημεροῦσες κοινότητες τῶν Ἑλλήνων (ἢ τῶν Σλάβων ἢ τῶν Ἰρλανδῶν κ.λπ.), ὀφείλει ἡ Θεολογία νὰ στοχασθεῖ δημιουργικὰ ὥστε νὰ ἐρμηνευθοῦν ἐκ νέου, νὰ πραγματωθοῦν μὲ τρόπους πρωτόγνωρους,

63. *Ιεζ.* 37, 1-14.

να αποκτήσουν νέο συμβολικό δυναμικό και να προσλάβουν νόημα και λειτουργικότητα οι έπιταγές του Ευαγγελίου του Κυρίου Ίησού Χριστού.

Σε δίσεκτους καιρούς χρειαζόμαστε έπειγόντως μία μαρτυρική Θεολογία τής δικαιοσύνης και του έλέους, πού είναι ο Χριστός, ή οποία θα συνδράμει στην άπελευθέρωση τής Έπιστήμης και στην άναμόρφωση τής Τεχνικής, ώστε ή σύνθεσή τους να συνιστά μία Τεχνοεπιστήμη τής καθολικής άπελευθέρωσης και ευημερίας. Μία τέτοια Θεολογία θα είναι μετα-παραδοσιακή, θα είναι μετα-θρησκευτική και θα είναι μετα-μεταμοντέρνα γιατί αυτά είναι τὰ γνωρίσματα τής έποχής μας. «Έάν ή Θεολογία συμπίπτη με τὸ ὄλον γεγονός τής σωτηρίας του ανθρώπου», παρατηρεί ο καθηγητής Παπαπέτρου, «τότε καθίσταται προφανές ότι τὸ περιεχόμενον τής Θεολογίας δὲν είναι μόνον ή στενῶς νοουμένη συναισθηματική Θρησκευτικότης, ἀλλὰ τὸ ἀξιολογικὸν ὄλον του ανθρώπου, δηλ. ή γνησιότης αὐτου. Η Θεολογία δὲν ἐξαντλείται με τήν “Θρησκευτικήν” σφαίραν, ἀλλὰ περιλαμβάνει πάντα τὰ ἀξιολογικά στοιχεία τής ἀνθρωπίνης ζωής, τής Έπιστήμης προφανῶς συμπεριλαμβανομένης. Θεολογία είναι ή ὄλη ἀλήθεια τής ἀνθρωπίνης ζωής, ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τήν τελείωσίν του· είναι πᾶν ὅ,τι καθιστᾶ τὸν ἄνθρωπον ἄνθρωπον, πέραν πάσης Τεχνικής διαιρέσεως του ἀνθρωπίνου ὄλου [...]. Ίσως θα ήδυνάμεθα να εἴπωμεν ότι πᾶσα έπιστήμη είναι Θεολογία, καθ’ ὅσον είναι ἀληθής»⁶⁴.

Μόνον μέσα ἀπὸ μία πρωτογενή και εἰλικρινή συνύπαρξη τῶν τριῶν μεγεθῶν, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἀρνητικά στερεότυπα, παρανοήσεις και σύνδρομα έπιβολής, μπορεί να περισθεῖ τὸ νόημα τής ζωής και ή ἀκεραιότητα του ἀνθρωπίνου προσώπου ἐνάντια στίς ἀρχές και τίς ἐξουσίες τής βαρβαρότητας και του ὀλέθρου. Η ένότητα αὐτή ὁμως δὲν μπορεί να είναι ζήτημα προγραμματικῶν συγκλίσεων και θεωρητικῶν διατυπώσεων, ἀλλὰ συντελείται πρώτιστα στὸ επίπεδο του ἀνθρωπίνου προσώπου. Έκεῖ έντοπίζεται ή βιωματική πρωταρχή και τὸ ποιητικὸ νεῦρο κάθε δραστηριότητας. Η ἀνθρώπινη ὕπαρξη είναι ένιαία και ἀδιάσπαστη και δὲν μπορεί να λειτουργήσει σχιζοφρενικά, ἄλλοτε ὡς έπιστήμονας και ἄλλοτε ὡς πιστός. Τήν πραγματικότητα αὐτῆς τής σύζευξης ἀποδεικνύουν τὰ παραδείγματα ἀφ’ ένὸς τῶν έπιστημόνων –και κάποιοι

64. Βλ. Κ. Παπαπέτρου, ὁ.π., σσ. 64, 24.

νομπελίστες μεταξύ αὐτῶν (ὅπως ὁ Werner Heisenberg)– ποὺ ἀναζητοῦν τὴν πίστη, κι ἄφ' ἑτέρου τῶν ἀγωνιζομένων πιστῶν –καὶ κάποιοι ἄγιοι μεταξύ αὐτῶν (ὅπως ὁ ἅγ. Λουκᾶς, Ἀρχιεπίσκοπος Συμφερουπόλεως καὶ Κριμαίας)– ποὺ ὑπηρέτησαν τὸν Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο μὲ γνώμονα τὴν ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία. Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς συνείδησης δὲν εἶναι μικρὸ πρᾶγμα. Καὶ ἡ δύναμη τῆς ὑποκειμενικότητας δὲν εἶναι λίγη. Ἡ ζωὴ ἔχει δείξει (καὶ οἱ κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ἐπιβεβαιώνουν) ὅτι ὁ ἄνθρωπος, κάθε ἄνθρωπος, ὅσοδήποτε «μικρὸς» καὶ «ἀδύναμος» καὶ ἄν (αἰσθάνεται ὅτι) εἶναι, (συν)διαμορφώνει τὸ περιβάλλον του τὴν ἴδια στιγμή ποὺ διαμορφώνεται ἀπὸ αὐτό. Τὸ ὅλον καὶ τὸ μέρος βρίσκονται σὲ στενὴ ἀλληλεπίδραση. Πίστη καὶ γνώση, προσευχὴ καὶ κριτικὸς στοχασμὸς, φιλευσπλαχνία καὶ ἐφευρετικότητα, Θεολογία καὶ Τεχνολογία εἶναι ὅψεις τοῦ ἰδίου νομίσματος. Μαζὶ συνθέτουν τὸ ἐνιαῖο τῆς ζωῆς καὶ οἰκοδομοῦν τὸ νόημα τοῦ πολιτισμοῦ. Μέσα ἀπὸ τὴν ὀργανικὴ τους σύνθεση καὶ τὴ μύχια συναναστροφή τους δοξολογεῖται ὁ Θεός, ἐξανθρωπίζεται ὁ ἄνθρωπος καὶ μεταμορφώνεται ὁ κόσμος.

SUMMARY

HOMO EX MACHINA:

Theology, Science and the Technique issue

By Dimirios Bekridakis
MPhil in Religion Study

A historically just, theologically well-documented and socially functional approach to the relations between Theology and Technoscience must move beyond the past models of interaction between these two fields, either conflictive or tolerant. Much needed is a synthetic view capable of highlighting the internal affinity that exists between Theology on one hand, which is supposed to be the prophetic consciousness of the Church, and Technoscience on the other, which is supposed to be the critical consciousness of the modern world. To the very root of such an

understanding lies an imperative of responsibility towards humanity and natural world, a stance against the financial exploitation and political manipulation of the masses. In dark times, Theology and Techoscience must reinvent themselves, reconsidering their identity in order to serve the common good and embrace the full experience of mankind. In their unity and interaction they would be able to fulfill their fundamental role as the two major forces of liberation and emancipation in history, responding to the spiritual needs and supporting the existential quest of humanity.